

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ КРАЉЕВСКОГА НАМЕСНИШТВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Указом госпoде Краљевских Намесника од 12. јан. ове год., на предлог министра просвете и цркв. послова, постављени су:

у зајечарској гимназији: за професора *Бока Анђелковић*, директор и професор јагодинске ниже гимназије, по потреби службе;

у нишкој гимназији: за професора *Михаило Марковић*, професор књажевачке н. гимн., по потреби службе;

у пожаревачкој гимназији: за професора *Љубомир Бирић*, директор и професор ваљевске н. гимн., по потреби службе;

у књажевачкој нижој гимназији: за професора *Ранко Петровић*, управитељ нишке учитељске школе, по потреби службе.

Указом госпoде Краљевских Намесника, од 29. јан. ове год., на предлог министра просв. и цркв. послова, постављен је за професора врањске гимназије *Лука Лазаревић*, професор ваљевске н. гимн., по потреби службе.

ДУХОВНИ СУД ЕПАРХИЈЕ БЕОГРАДСКЕ

Указом г. г. Краљевских Намесника од 13. јан. ове год., на предлог министра просв. и цркв. посл., постављен је за секретара друге класе *Ранко Лукић*, писар прве класе у истом духовном суду.

Указом г. г. Краљевских Намесника, од 20. јан. ове год., на предлог министра просв. и цркв. послова, постављен је за писара треће класе *Милвоје Петровић*, писар исте класе духовног суда епархије нишке, по молби.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом министровим постављени су:

у трећој београдској гимназији: за хонор предавача латинског језика *Владимир Спасојевић*, писар мнн. просв. и цркв. посл., 25. јан. ове год.;

у зајечарској гимназији: за учитеља цртања треће класе *Никола Марковић*, преф. учитељ црт., 19. јан. ове год.;

у нишкој гимназији: за предавача *Михаило Гавриловић*, предавач нишке учит. школе, 26. јан. ове год., по потреби службе;

у нишкој учитељској школи: за предавача *Драгутин Пошовић*, сврш. слуш. филос. фак. Вел. Школе, 27. јан. ове год.;

у шабачкој гимназији: за хонор. вероучитеље свешт. *Филип Симић* и ђакон *Радосав Давидовић*, 19. јан. ове год.;

у свидлајначкој нижој гимназији: за учитеља цртања друге класе *Драгутин Буцек*, преф. учит. црт., 19. јан. ове год.

Премештаји

Претписом министровим премештени су:

у ваљевску нижу гимназију: за предаваче *Тихомир Велковић*, предавач гор.-милановачке н. гимн., и *Јакoв Продановић*, предавач врањске гимназије, 31. јан. ове год., обојица по потр. службе;

у велико-градиштанску нижу гимназију: за учитеља цртања треће класе *Никола Марковић*, учит. црт. исте кл. у зајеч. гимн., 29. јан. ове год., по молби;

у јагодинску нижу гимназију: за предавача *Сима Златичанин*, предавач зајеч. гимн., 31. јан. ове год., по потреби службе;

у лесковачку нижу гимназију: за учитеља цртања прве класе *Бура Бранковић*, учитељ црт. исте класе у свидлајн. н. гимн.; 19. јан. о. г., по молби.

у параћинску нижу гимназију: за предавача *Никола Ракић*, предавач зајечарске гимн., 31. јан. ове год., по молби;

Разрешења

Претписом министровим разрешени су :

у ваљевској нижој гимназији : предавач *Владимир Радивојевић*, 27. јан. ове год. ;

у свилајначкој нижој гимназији : предавач *Павле С. Павловић*, 19. јан. ове год.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Постављења учитеља

Претписом министровим постављени су :

у крушевачком округу : за учитеља I. раз. осн. м. школе у Ражњу *Урош Динић*, свршени ђак учитељске школе, с испитом, 15. јануара ове год. ;

у моравском округу : за учитеља сва 4 разреда основ. школе у Рибару *Лазар Петковић*, свршени ђак учитељске школе, с испитом, 19. јануара ове год. ;

у пиротском округу : за привременог вршиоца дужности учитеља сва 4 разреда основне школе у Стрижевцу *Коста Спасић*, пређ. привр. вршилац учитељске дужности, 15. јануара ове г. ;

у подринском округу : за учитељицу I. раз. основ. школе у Белој Цркви *Драга Шкорићева*, свршена ученица В. Ж. Школе, с испитом, 11. јануара ове год. ;

у подунавском округу : за заступницу бодесне учитељице II. разр. основне женске школе у Смедереву *Драга Бранковићева*, свршена ученица В. Ж. Школе, с испитом, 11. јануара ове год. ;

у црноречком округу : за учитеља сва 4 р. основне школе у Боговини *Сава Николић*, свршени ђак учитељске школе, с испитом, 21. јан. ове год.

Премештаји учитеља

Претписом министровим премештени су :

а) по молби :

у Нишу : за учитељицу 3. од. I. разр. осн. женске школе *Јелена Петровићева*, учитељица I. и II. разр. осн. м. школе у Марковцу, окр. подунавског, 26. јануара ове год. ;

у ваљевском округу : за учитеља II., III. и IV. разреда основне м. школе у Пироману *Михаило Накић*, учитељ сва 4 разр. осн. м. школе у Поповићу, окр. подунавског, 8. јануара ове г. ; — за учитеља сва 4 разреда осн. м. школе у Новацима *Милан К. Хаџић*, учитељ III. и IV. р. осн. м. школе на Убу, ист. окр., 20. јануара ове год. ; — за учитеља III. и IV. разр. осн. муш. школе на Убу *Јерemiја Томић*, учитељ сва 4 раз.

основ. школе у Новацима, ист. окр., 20. јануара ове год. ;

у врањском округу : за привр. учитељицу I. од. II. р. осн. м. шк. у Врању *Косара Р. Живковићева*, привр. учитељица I. р. осн. шк. у Лозовику, окр. подун., 11. јан. ове год. ;

у крагујевачком округу : за учитељицу I. од. II. разреда основ. м. школе у горњем крају Крагујевца *Роксанда Красојевићка*, учитељица I. и II. разр. основне женске школе у Палилули, у истом месту, 5. јануара ове год. ; — за учитељицу I. разр. осн. женске школе у доњем крају Крагујевца *Зорка Јаковљевићка*, учитељица I. од. II. разр. осн. м. школе у горњем крају Крагујевца, 5. јануара ове год. ;

у крушевачком округу : за учитеља 2. од. II. и III. разр. м. основне школе у Ражњу *Урош Динић*, учитељ I. р. исте школе, 26. јануара ове год. ; — за учитеља 2. од. IV. разр. осн. муш. школе у Алексинцу *Љубомир Јанковић*, учитељ 2. од. II. и III. разр. осн. м. школе у Ражњу, истог округа, 26. јануара ове год. ;

у подринском округу : за привр. учитеља III. и IV. разреда осн. м. школе у Белој Цркви *Крета Војиновић*, учитељ сва 4 разр. осн. мушке школе у Печељевцу, окр. крушевачког, 15. јануара ове год. ;

у подунавском округу : за учитеља III. и IV. разр. осн. м. школе у Барошевцу *Димитрије Момчиловић*, учитељ сва 4 разр. осн. м. школе у Почековини, окр. крушевачког, 26. јануара ове године ;

у рудничком округу : за учитеља I. и II. разр. осн. м. школе у Жежевици *Грујица Аџемовић*, учитељ III. и IV. разреда исте школе, 19. јануара ове год. ; — за учитеља III. и IV. разр. осн. м. школе у Жежевици *Миливоје Никићевић*, учитељ I. и II. разр. исте школе, 19. јануара ове год. ; — за учитеља сва 4 разреда горње основне школе у Враћевшници *Сретен Петровић*, учитељ сва 4 разреда осн. м. школе у Станичењу, окр. пиротског, 25. јануара ове год. ;

у црноречком округу : за учитеља сва 4 р. основ. школе у Планиници *Исак Израилевић*, учитељ сва 4 разр. осн. м. школе у Малом Извору, истог округа, 12. јануара ове год. ; — за учитеља сва 4 разр. осн. школе у Малом Извору *Милосав Бурић*, учитељ сва 4 разр. основне школе у Планиници, истог округа, 12. јануара ове год.

б) по потреби :

у Београду : за учитељицу II. разреда у вежбаоници Више Женске Школе *Јелисавета Исако-*

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

вићева, учитељица 2. од. II. разреда основ. мушке школе у Београду, на Теразијама, 18. јан. ове год.; — за учитељицу 2. од. II. разреда основ. мушке школе у Београду на Теразијама *Милица Триковићка*, учитељица II. разреда вежбаонице Више Женске Школе, 18. јан. ове год.;

у Нишу: за учитеља 3. одељења III. разр. основ. м. школе у Нишу *Светислав Жујовић*, учитељ сва 4 разреда основ. мушке школе у Житном Потоку, окр. топличког, 21. јан. ове год.;

у врањском округу: за учитеља V. разреда основ. муш. школе у Врању *Јаникије Ложићковић*, учитељ 2. од. III. разреда осн. м. школе у истом месту, 11. јан. ове год.; — за учитеља VI. разр. основ. м. школе у Врању *Борге Јовановић*, учитељ V. разр. исте школе, 11. јан. ове год.; — за учитеља сва 4 разреда основ. школе у Војнику *Павле Дробњак*, учитељ III. и IV. разр. основ. м. школе у Гор. Матејевцу, окр. топличког, 21. јануара ове год.; — за учитеља 2. од. III. разр. основ. муш. школе у Врању *Јанча А. Илић*, учитељ 1. одељ. II. разреда исте школе, 11. јануара ове год.;

у крајинском округу: за учитеља сва 4 р. основ. муш. шк. у Голубињу *Петар Маргиновић*, учитељ сва 4 разр. основ. шк. у Арнаут-Поповцу, окр. пож., 21. јан. ове год.; — за учитеља III. и IV. разр. основ. школе у Уровици *Јован Гојковић*, учитељ сва 4 разр. основ. м. школе у Прањанима, окр. рудничког, 21. јан. ове год.; — за учитеља сва 4 разр. осн. школе у Сиколу *Срећко Бурић*, учитељ сва 4 разр. основ. м. школе у Мојсињу, окр. рудничког, 21. јан. ове год.;

у крагујевачком округу: за учитеља сва 4 разр. основ. м. школе у Копљару *Димитрије В. Марковић*, учитељ II., III. и IV. разр. основне м. шк. у Ратару, окр. подунав., 21. јан. ове год.; — за учитељицу I. и II. разр. основ. женске школе у Крагујевцу у Палидули *Јелена Чолак-Анђићка*, учитељица I. разр. основ. женске школе у доњем крају Крагујевца, 5. јануара ове год.; — за учитеља II., III. и IV. разр. основ. школе у Чукојевцу *Тихомир Константиновић*, учитељ сва 4 разреда основ. школе у Ланишту, окр. моравског, 21. јан. ове год.;

у крушевачком округу: за учитеља III. р. основне м. школе у Вел. Дренови *Петар Букић*, учитељ II., III. и IV. разр. основ. м. школе у Чукојевцу, окр. краг., 21. јан. ове год.; — за учитељицу I. разр. основ. м. школе у Ражњу, *Персида Зарићева*, учитељица 3. од. I. разр. основ. жен. школе у Нишу, 26. јануара ове год.;

у моравском округу: за учитеља сва 4 р. основ. м. школе у Ланишту *Владимир Радовано-*

вић, учитељ сва 4 разр. основ. школе у Копљару, окр. краг., 21. јануара ове год.;

у подринском округу: за учитеља сва 4 разреда основ. школе у Брасини *Милан Митровић*, учитељ сва 4 разр. основ. школе у Доњој Бадањи, ист. окр., 15. јан. ове год.; — за учитеља сва 4 разреда основ. школе у Доњој Бадањи *Михаило Дрињаковић*, учитељ сва 4 разр. основне школе у Брасини, ист. округа, 15. јан. ове год.; — за учитеља I. разреда основне школе у Љубовићи *Тома Тодоровић*, учитељ III. разр. основне м. школе у Лапову, окр. краг., 21. јан. ове год.; — за учитеља III. и IV. разр. основ. м. школе у Лешници *Димитрије Тодоровић*, учитељ сва 4 разр. основ. школе у Придворици, окр. подун., 21. јан. ове г.; — за учитеља сва 4 разр. основ. школе у Добрићу *Прокопије Дамјановић*, учитељ сва 4 разр. основ. м. школе у Сигама, окр. пож., 21. јан. ове год.;

у подунавском округу: за учитеља сва 4 разр. осн. м. школе у Придворици *Љубомир Булаковић*, учитељ III. разр. основ. м. школе у Вел. Дренови, округа крушев., 21. јан. ове год.; — за учитељицу I. и II. разр. основ. школе у Марковцу *Пијада Буцекова*, учитељица I. разр. основ. шк. у Превешту, окр. моравског, 26. јануара ове год.; — за учитеља II., III. и IV. разр. осн. м. школе у Ратарима *Миливоје Ковачевић*, учитељ сва 4 р. основ. шк. у Добрићу, окр. подринског, 21. јан. ове год.;

у пожаревачком округу: за учитеља сва 4 разр. основ. школе у Костоцу *Андрија Вукмановић*, учитељ сва 4 разр. основ. школе у Првонегу, окр. врањског, 10. јан. ове год.; — за учитеља сва 4 разр. основ. школе у Сигама *Светислав Ивковић*, учитељ сва 4 разр. основ. шк. у Лубници, окр. црноречког, 21. јан. ове год.; — за учитеља сва 4 разр. основ. шк. у Арнаут-Поповцу *Радоје Јоковић*, учитељ сва 4 разр. основ. мушке школе у Голубињу, окр. крајинског, 21. јан. ове год.;

у рудничком округу: за учитеља сва 4 р. осн. школе у Прањанима *Димитрије Пошовић*, учитељ III. и IV. разр. основ. школе у Уровици, окр. крајинског, 21. јан. ове год.; — за учитеља сва 4 разр. основ. школе у Ласцу *Тома Соколовић*, учитељ сва 4 разр. основ. школе у Јарменовцима, истог округа, 21. јан. ове год.; — за учитеља сва 4 разр. основ. шк. у Мојсињу *Михаило Бошковић*, учитељ III. и IV. разр. основ. м. школе у Лешници, окр. подрин., 21. јан. ове год.;

у топличком округу: за учитеља сва 4 р. осн. школе у Житном Потоку *Игњат Маринковић*, учитељ III. и IV. разр. основ. школе у Каменици, ист. округа, 21. јан. ове год.; — за учитеља III.

и IV. разр. основ. школе у Гор. Матејевцу *Милен Н. Димитријевић*, учитељ сва 4 разр. основ. муш. школе у Војнику, окр. врањског, 21. јан. ове г.; — за учитеља III. и IV. разр. основне школе у Каменици *Петар Ивановић*, учитељ 3. од. III. раз. основ. м. школе у Нишу, 21. јан. ове год.;

у црноречком округу: за учитеља сва 4 р. основ. школе у Дубници *Живојин Првуловић*, учитељ III. и IV. разр. основ. муш. школе у Доњем Милановцу, окр. крајинског, 21. јан. ове год.

в) по казни:

у рудничком округу: за учитеља сва 4 р. основ. шк. у Јарменовцима *Милан Аранђеловић*, учитељ сва 4 разр. у Сиколу, окр. крајинског, 21. јан. ове год.;

у топличком округу: за учитеља сва 4 р. основ. школе у Облачини *Никола Чолаковић*, учитељ VI. разр. основ. м. школе у Врању, 11. јан. ове год.

РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Директорима гимназија, виших и нижих.

Поводом питања, упућених ми од директора неких гимназија о начину извршења новог наставног плана, прописаног за поменуте школе, налазим за потребно, у допуну мојега упуства од 7. о. м., ПБр. 295., наредити ово што иде:

1. *Земљопис и историју* треба сматрати као два засебна предмета, и према томе давати из њих и засебне оцене ученицима у двомесечним и годишњим резултатима.

2. *Аритметика и геометрија*, у I. и II. разреду, ове школске године, а доцније и у свима разредима, у којима се поступно буде заводно нови наставни план, сматраће се као *један* предмет, обухваћен заједничким називом „Математика“, те ће се из њих давати ученицима само *једна* оцена у двомесечним и годишњим резултатима — на било да те предмете предаје само један наставник — што је свакако подесније — или двојица.

3. Оцене из слободно-ручног *цртања*, и ако је овај предмет, по новом наставном плану, оба-

везан за све ученике, неће утицати на прелазак у старији разред, као што је то још раније наређено (в. распис од 16. августа 1865. год., Бр. 2182., Просв. Зборник стр. 292.).

4. Ко ће предавати *црквено појање*, са колико часова недељно, и да ли ће се за то одредити каква награда — о овим питањима добићете у своје време ближа упуства, пошто се о томе најпре споразумем са надлежном црквеном влашћу. — У заводима пак, где је предавање црквеног појања већ отпочето, нека се оно продужи за ову школску годину онако, како је то одредио професорски савет у договору са дотичним наставником.

5.*) У гимназијама, где је до сада предаван и *грчки језик*, као необавезан предмет, сматраће се тај предмет и даље као необавезан, све докле се по новом наставном плану не буде почео учити обавезно од V. разреда. Али је допуштено, да ученици, који већ сада уче грчки језик, могу из њега *приватно* полагаати испит, и да им се испитна оцена може ставити у сведочанству, с напоменом, да тај предмет није обавезан.

Препоручује Вам се, да по овом упуству тачно поступите, и да и у другим питањима, која нису обухваћена овим расписом, у договору с професорским саветом изнађете најподеснији пут и начин, да се гимназијска настава још у току ове школске године што више прилагоди духу и правцу новог наставног плана.

ПБр. 1257.

27. јануара 1893. год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
ЈОВАН ЂОРЂЕВИЋ с. р.

УМРЛИ НАСТАВНИЦИ

Драгутин Јовановић, учит. цртања у параћин. н. гимназији, 24. јан. ове год.;

Милица С. Магавула, учитељица београд. Више Жен. Школе, 3. фебр. ове год.

*) Ова тачка расписа вреди само за *више* гимназије.
Уред.

РАДЊА ГЛАВНОГ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

ЗАПИСНИЦИ РЕДОВНИХ И ВАНРЕДНИХ САСТАНАКА ГЛАВНОГ ПРОСВ. САВЕТА

САСТАНАК 540-ти

11. септ. 1892. године, у Београду.

Били су: председник, Ст. Марковић; редовни чланови: Ђ. Козарац, др. В. Бакић, Ђ. Милијашевић; ванредни чланови: Ж. Милосављевић, Ђ. Станојевић, С. Антоновић, Љуб. Јовановић и Дим. Ј. Путниковић.

Пословој Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 539. састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 10. ов. месеца, ПБр. 11.359, којим се шаље Савету на оцену понуда г. Мих. Михайловића, начелника окр. у пензији, који нуди министарству на откуп трећи део своје рачунице за средње школе.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену самога дела умоле г.г. Ђ. Милијашевић и В. Димић.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 7. ов. месеца, ПБр. 11.152, којим се шаље Савету на оцену дело „Приповијетке из старог завјета“, за школску младеж саставио Јован Петровић, катихета и професор у Загребу.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умоли г. Стеван Веселиновић, професор.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 2. јула ове год., ПБр. 6520, којим се шаље Савету на оцену молба г-ђице Даринке Петровићеве, учитељице шаркаменске, која моли да јој се заступничке године учитељске службе урачунају у привремене, како би тиме стекла право на полагање практ. учит. испита.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе умоле г. г. Љуб. Ковачевић и Дим. Ј. Путниковић.

V.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 19. августа ове год., ПБр. 9594, којим се шаље Савету на оцену молба Милице

Гајићке, пређ. учитељице, која моли да јој се неке заступничке године урачунају у привремене.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе умоле г. г. Љуб. Ковачевић и Дим. Ј. Путниковић.

VI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 3. јула ове године, ПБр. 6586, којим се шаље Савету молба г. Петра Максимовића, учитеља школе кобиљске, који моли да му се урачуна једна година учитељске службе.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе умоле г. г. Љуб. Ковачевић и Дим. Ј. Путниковић.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 10. јуна ове године, ПБр. 6021, којим се шаље Савету на оцену молба г-ђе Јулијане Ј. Лазаревић, учитељице из Београда, која моли да јој се четири године привремене учит. службе, урачунају у сталне године према пропису чл. 7. закона о пензији учитељских удовица и њихове деце.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе умоли г. Живко Милосављевић.

VIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 4. јула ове године, ПБр. 6061, којим се шаље Савету на оцену молба г-ђе Милене Шкрљићке, пређашње учитељице, која моли да јој се после положеног теоријског учитељског испита урачунају заступничке године у привремене, и да јој одобри полагање практичког учитељског испита.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ове молбе умоле г. г. Љуб. Ковачевић и Дим. Ј. Путниковић.

IX.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 23. јула ове године, ПБр. 4480, којим се шаљу Савету на оцену акти по кривици г. Миливоја Павловића, учитеља божурачке школе.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену кривице овога учитеља умоле г. г. Стојан Марковић и Ж. Милосављевић.

X.

Прочитано је писмо г. Јеврема Бојовића, професора Богословије, којим извештава Савет, да се

не може примити прегледања „Логике“ од Петра Радуловића.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умоли г. Мих. Шљивић, професор.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 541-ви

23. септембра 1892. год., у Београду.

Били су: председник, Стојан Марковић; редовни чланови: др. Мил. Јовановић-Батут, Љуб. Ковачевић, Ђ. Козарац, Ж. Поповић, др. В. Бакић; ванредни чланови: Ж. Милосављевић, Ђ. Станојевић, Свет. Ј. Никетић, С. Антоновић, Н. Стевановић, и Дим. Ј. Путниковић.

Пословођ Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник 540. редовног саставка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 22. овог месеца, ПБр. 12.557, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Аврама Н. Поповића, свршеног ученика Велике Школе.

Савет је прегледао сведоџбу овога кандидата, па је нашао: да г. Поповић, који је свршио историјско-филолошки одсек философског факултета Вел. Школе, има прописне квалификације за предавача у средњим школама, и то за историјско-филолошку групу наука.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 6. овог месеца, ПБр. 11.034, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г-ђице Косаре Спадајковићеве, која моли за место учитељице у Вишој Женској Школи.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену докумената ове молитељке умоли г. Ђ. Козарац.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 11. овог месеца, ПБр. 9966, којим се шаље Савету на оцену молба г-ђице Надежде Петровићеве, свршене учитељице Више Ж. Школе, која моли за место учитељице цртања у Вишој Женској Школи.

Савет је одлучио: да јој се без испита не може дати место које тражи, али јој се може допустити да полаже испит пред нарочитом комисијом према чл. 8. прописаних правила за полагање испита за учитеље вештина у сред. школама.

V.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 20. овог месеца, ПБр. 12.180, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Манојла В. Смиљанића, свршеног ученика Велике Школе.

Савет је прегледао сведоџбу овога кандидата, па је нашао: да г. Смиљанић има прописне квалификације за предавача у средњим школама, и то за предмете природно-математичке групе.

VI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 16. овог месеца, ПБр. 11.983, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Драгутина Андерса, приватног учитеља у Винковцима, који моли за место предавача латинског, грчког или немачког језика у нашим средњим школама.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену докумената молитељевих умоли г. Ђ. Козарац.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 12. ов. месеца, ПБр. 11.449, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Михаила Гласновића, који тражи место учитеља латинског језика у средњим школама.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену докумената овога кандидата умоли г. Ђ. Козарац.

VIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 16. ов. месеца, ПБр. 11.965, којим се по ново пита Савет за мишљење о квалификацији г. Драгољуба Поповића, привременог учитеља немачког језика.

Савет је, после подуже дебате, са 7 противу једнога гласа, одлучио: да г. Поповић има прописну квалификацију за предавача педагошких наука у учитељским школама.

IX.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 12. ов. месеца, ПБр. 11.515, којим се шаље Савету на оцену „Српска граматичица за ученике IV р. основне школе“ од г. Пав. В. Несторовића, учитеља.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога рукописа умоли г. Љуб. Стојановић.

X.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 21. ов. месеца, ПБр. 12.328, којим се шаље Савету на преглед и оцену дело „Физика за више разреде средњих школа“ од г.г. Ђ. Милијашевића и Ђ. П. Рокнића.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Пошто сада нема никаквог уџбеника за физику у вишим разредима средњих школа, то је Савет већином гласова одлучио: да се може одобрити привремена употреба овога дела за уџбеник у вишим разредима средњих школа

За стручне референте овога дела умољени су г. г. Ђ. Станојевић и В. Димић.

XI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 23. ов. месеца, ПБр. 12.501, којим се шаље Савету на оцену „Француска Читанка“, од проф. М. Д.

Савет је одлучио: да се за оцену овога дела умоде г. г. В. Прокић и Вл. Вулићевић.

XII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 13. ов. месеца, ПБр. 11.684, којим се шаљу Савету на преглед и оцену нове пртанке за основну школу, што их је израднo и удесио г. Петар В. Ђурић, учитељ у Неготину.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ових пртанака умоде г. г. Вл. Тителбах и Ст. Трифуновић.

XIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 9. овог месеца, ПБр. 9899, којим се шаље Савету на оцену предлог уцјаве државне штампарије о откуцљивању уџбеника за основне школе, који су приватна издања, и о сталном уређењу овога питања.

Савет је, после дуже дебате, одлучио: да се умоде г. г. Љуб. Ковачевић, Ј. Миодраговић и Д. Ј. Путниковић, да ово питање најпре проуче и предложе Савету начин, на који би га требало решити.

XIV.

Саслушан је реферат г. г. Ст. Марковића и Ж. Милосављевића, по кривизи г-ђе Саре Рвсићке, пензионоване учитељице, и Савет је, усвајајући мњење г. г. референта, одлучио: да се по овом питању не може ништа у Савету решавати, док се дело не иследи, као што треба по закону, и док се окривљена не саслуша.

XV.

Прочитано је писмо г. Ст. Новаковића, којим извештава Савет да се не може примити прегледања и оцењивања „Српске граматике за III р. гимназије“, од г. Љуб. Стојановића, професора.

Савет је одлучио: да се умоде г. г. П. П. Ђорђевић и М. Иванић, да ова дела оцене и да проуче питање, које је с њима у вези покренуто.

XVI.

Г. Ж. Поповић, професор и члан Савета, изјавио је, да се не може примити прегледања и оцењивања „Француске граматике“ од г. Сп. Калика, професора

Савет је одлучио: да се на место г. Поповића одреди за другог референта г. В. Прокић, професор.

С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 542-ги

3. октобра 1892. године, у Београду.

Били су: *председник*, Стојан Марковић; *редовни чланови*: Љуб. Ковачевић, Ђ. Милијашевић; *ванредни чланови*: Ж. Милосављевић, Ђ. Станојевић, Ј. Миодраговић, С. Антоновић, Љуб. Јовановић, Н. Стевановић, Дим. Ј. Путниковић и Ст. Ј. Николић.

Пословођ Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен запис. 541. ред. саст.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 28. пр. месеца, ПБр. 13.029, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Душана Рогича, свршеног правника на загребачком универзитету, који моли за место учитеља језика у средњим школама.

Прегледавши сведоџбе овога кандидата, Савет није могао доћи до уверења да молитељ има квалификације за место које тражи, па је с тога и одлучио: да му се не може признати квалификација за учитеља језика у средњим школама, докле не би најпре положио испит пред нарочитом комисијом из српског и немачког језика.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 23. пр. месеца, ПБр. 12.568, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Саве Гав. Божића, свршеног ученика В. Школе.

Савет је прегледао сведоџбу овога кандидата, па је одлучио: да г. Божић, који је свршио природно-математички одсек философског факултета Вел. Школе, има прописне квалификације за предавача у средњим школама, и то за природно-математичке предмете.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 17. пр. месеца, ПБр. 12.012, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Драгутина Ч. Поповића, сврш. учен. Вел. Школе.

Савет је одлучио: да г. Поповић, који је свршио природно-математички одсек философског факултета Велике Школе, има прописне квалификације за предавача у средњим школама, и то за природно-математичке предмете.

V.

Саслушан је реферат г. Ђ. Козарца о квалификацији г. Михаила Гласновића, који је молио за место учитеља латинског језика у сред. школама.

Савет је, усвајајући мишљење г. Козарца, одлучио: да се г. Гласновићу не може признати квалификација за учитеља језика у сред. школама.

VI.

Саслушан је реферат г. Ђ. Козарца о квалификацији г. Драгутина Андерса, приватног гимназијског учитеља у Винковцима, који моли за предавачко место у нашим средњим школама.

Пошто се из поднесених докумената види да молитељ, сем матуре, није никакве друге стручне испите полагао, то је Савет одлучио: да се г. Андерсу не може признати квалификација за предавача у средњим школама.

VII.

Саслушан је извештај г. Ђ. Козарца по молби г-ђице Косаре Спалајковићеве, која моли за место учитељице за немачки језик и музику у Вишој Женској Школи.

Савет је, усвајајући мњење г. Козарца, одлучио: да би се г-ђици Спалајковићевој могло дати место учитељице у Вишој Женској Школи, пошто би најпре положила испит пред нарочитом комисијом из оних предмета, које жели предавати.

VIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 23. прошлог месеца, ПБр. 12.622, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Вучка П. Јоксимића, који моли за предавача у средњим школама.

Савет је прегледао сведоџбу овог кандидата, па је нашао: да г. Јоксимић, који је уредно свршио природно-математички одсек философског факултета Велике Школе, има прописне квалификације за предавача у средњим школама, и то за предмете математичке и физичке.

IX.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 23. пр. месеца, ПБр. 12.621, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Радомира Радојевића, свршеног ученика Велике Школе.

Савет је прегледао сведоџбу овога кандидата, па је одлучио: да г. Радојевић, који је

свршио историјско-филолошки одсек философског факултета Велике Школе, има прописне квалификације за предавача у средњим школама, и то за предмете историјско-филолошке групе.

X.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 23. пр. месеца, ПБр. 12.623, којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Спира Димитријевића, свршеног ученика Велике Школе.

Савет је прегледао сведоџбу овога кандидата, па је нашао: да г. Димитријевић, који је свршио природно-математички одсек философског факултета Велике Школе, има прописне квалификације за предавача у средњим школама, и то за природно-математичке предмете.

XI.

Прочитана су два писма г. министра просвете и цркв. послова, од 22. и 26. пр. мес., ПБр. 11 789 и 12.613, којима се шаљу Савету на оцену молбе г. г. Лазара Матића, учитеља у Николинцима, и Милеве Павловићеве, учитељице у Бруснику, који моле за допуштење да могу полагати практични учитељски испит.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену ових молаба умоли г. Љуб. Ковачевић.

XII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 22. пр. месеца, ПБр. 12.614, којим се шаље Савету на преглед и оцену „Алгебра, уџбеник за средње школе, II. књига, за VI. и VII. разр. гимназија и реалака“, написали Ср. Ј. Стојковић и В. Димић.

Савет је одлучио: да се за преглед и оцену овога дела умоли г. др. Богдан Гавриловић, професор Велике Школе.

XIII.

Саслушан је усмен извештај комисије изабране да проучи питање о уџбеницима у основним школама, које је раније покренула управа државне штампарије.

Савет је, усвајајући мњење комисије, одлучио: да се одреди нарочити састанак Савета, на коме ће се ово питање претрети и расправити.

XIV.

Прочитан је реферат г. г. К. Алковића и Ђ. Милијашевића о „Експерименталној физици“ од г. Ђ. П. Рокнића, који гласи:

Господине,

Писмом Вашим од јануара о. г. Бр. 123. извели сте ми послати у рукопису: „Експери-

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

менталну Физику, свеска прва: општи увод и Механика. Написао Ђорђе П. Рокнић,“ да је, као један од референата, које је Главни Просветни Савет изабрао, прегледам и оценим.

Готов са повереним ми задатком, част ми је поднети Вам о томе мој извештај.

Писац је најпре обележио ужи задатак Физике, па је за тим поделно у пет главних делова: *Механику, Акустику, Топлоту, Електрику са Магнетизмом и Оптику.*

Испред главних делова стављен је *општи увод* са два одељка: А) *геометријски*, у коме се говори о простору, времену, миновању и кретању, — и В.) *физички*, у коме се говори о маси, сили и одржавању енергије.

У првом уводном одељку излаже се доста опширно историјски постанак метра, као јединице дужине, наводећи и његове делове и множине; а то се исто чини и са јединицама за површину и запремину. За овим се каже шта је јединица времена, па се прелази на појаве миновања и кретања тела. При одредби брзине и убрзања код променљивих кретања послужило се писац графичком методом, која се оснива на Геометрији, те је на тај начин врло просто и јасно показао какав је њихов геометријски значај.

У другом уводном одељку говори се на првом месту о маси. Изгледа, да писац не прави никакве разлике између материје и масе. Међу тим, и ако је по суштини и нема, опет се обично под масом разуме одређена количина материје, која извесном телу припада, те је, према томе, разлика између појма о маси и материји, иста онака каква је између појма о запремини и простору. Иза овога долазе општа својства тела, са кратким излагањем атомске теорије.

При говору о сили утврђује се као динамичка јединица она сила, која јединици масе (граму), у једној секунди даје убрзање од једног сантиметра; то је *дина*. Мало ниже, где се говори о раду силе, утврђује се и јединица рада, као рад једне дине на путу од једног сантиметра; то је *ерг*. Ну писац наводи и *димензије* обеју ових јединица, и ако претходно о томе није нигде штогод рекао. Мислим, да ће ово тешко разумети онај, који о томе није иначе обавештен.

На завршетку овога одељка врло је јасно показана разлика измеђ произведена и утрошена рада, као и то, да је утрошени рад раван количини ниже произведене живе силе, и обратно. Прелазећи облике енергије и њихове преображаје, доказује се: да је сума актуелне и потенцијалне

енергије стална, па се из тога изводи принцип о одржавању енергије.

Механички део подељен је на 10 глава. У глави 1-вој изнесени су закони слагања и разлагања сила. За овим се говори о моментима сила и њиховом слагању, при чему је казано шта се разуме под спрегом сила.

У глави 2-тој изложени су закони дејствавања теже и опште гравитације. За тим је казано шта је тежина, а шта тижисте тела, како се ово налази и какве су му особине. Из Њутенова закона о гравитационој сили, израчуната је и бројна вредност гравитационе константе.

У глави 3-ћој, по што је најпре казано шта је машина, изложени су закони равнотеже код полуге, непокретна и покретна колотура, чекрка, стрме равнине, клина и завртња.

У глави 4-тој говори се само о ваги и мерењу са њоме. Поред описа ваге, изложени су и услови њене тачности и осетљивости.

У глави 5-тој изложени су закони разноврсних кретања тела под утицајем теже, као што су: слободно падање, падање по стрмој равнини и код Атвудове машине, клаћење и кретање бачених тела.

У глави 6-тој посматра се централно кретање. По што је најпре показано како ова кретања постају, прелази се на кружно кретање као особени случај. Одређена је вредност средобежне силе рачуном, и показано је како се то и огледом може потврдити. За овим се прелази на познате Кеплерове законе и њихове примене на наш сунчани систем. На завршетку казано је шта је слободна осовина, објашњавајући то примером што га даје ротациона осовина наше земље, и резултатима огледа, који се добивају са Боненберговим и Феселовим апаратом.

У глави 7-мој изложена је механика чврстих тела. Најпре се каже шта је молекул и шта се разуме под молекулним силама, па се прелази на еластичност чврстих тела, испитујући њихово понашање при истезању, сабијању и увијању. За овим се посматра судар између нееластичних и еластичних допата, и, одређујући му последице, скреће се пажња на количине живе силе пре и после судара.

У глави 8-мој изложени су закони равнотеже течних тела, као што су: закон о простирању притиска; хидростатички притисак на хоризонтално дно и бокове суда; закон о спојеним судовима; Архимедов закон и његове примене.

Глава 9-та. Ова је цела глава посвећена одредбама специфичне тежине тела са разним спра-

вама и по разним методама. Ту је показано како се своди измерена тежина тела у ваздуху на његову праву тежину у безваздушном простору.

У глави 10-тој и последњој овога одељка, изложени су закони равнотеже код ваздушних тела. После основних својстава гласова, прелази се на притисак атмосферског ваздуха, и описују се барометри: Фортепов, Геј Лисаков и Вил-Фисов, као справе којима се тај притисак мери. Показано је: како висина живиног стуба у барометара зависи од температуре, а како опет од надморске висине места. Изведено је свођење атмосферског притиска на апсолутну меру, а описан је и метални барометар или aneroid. Из важнога Мариотова закона изведене су појединости и показана је његова корисност у примени.

Ово је у главноме садржина ове прве свеске. Материјал је добро изабран, обрађен и систематски сређен. Уз јасан текст и тачно математичко формулсање главних закона, иду многобројне брижљиво израђене слике, које разумевају много доприносе. Моје је мишљење да је ова прва свеска врло добра. Какве ће бити остале свеске, које ће у себи садржати остала четири главна дела Физике, у напред се не може казати, и ако бисмо се, према овој готовој, могли добре надевати. Према величини прве свеске, и броју и важности осталих неизрађених делова, биће целокупно дело волуминозно; а то би се могло избећи, кад би писац у свима мање важним партијама био краћи.

Ред је, да писац наведе изворе, којима се при писању научног дела служи.

С одличним поштовањем

Е. Алковић,

ректор и проф. вел. школе.

Слажем се потпуно са мишљењем г. Алковића

Ђ. Милијашевић

директор III. б. гимназије

За овим је прочитан о овоме делу и реферат г. Ђ. Станојевића, који гласи:

Експериментална физика — Свеска прва: Општи увод и Механика. Написао проф. *Ђорђе П. Рокнић*.

Прошло је четрдесет година, од како се у српској књижевности није јавила у појединостима обрађена физика ни за нашу школску, нити какву другу потребу. Јер од онога доба, од како је на свет изашла физика пок. Вука Маринковића, српски су физичари писали оригиналне књиге махом малога обима, намењене почетницима и првој настави из физике. И после тако дуге паузе, јавља се г. Рокнић да изда физику, која, судећи по овом делу,

који је упутио Просветном Савету, треба да буде, ако не већих, а оно истих димензија као и Маринковићева физика.

Маринковићева физика давно је већ ушла у антикварност и ми данас немамо свестрано и опширно обрађене физике, која би потекла из српског пера и била на висини сувремене науке. Нећу да се упуштам сада у разматрање узрока томе; ја се надам да ће ми се указати друга, згоднија прилика за студију тога, по српску науку важнога, питања. Констатујући само горњи факат, хоћу да нагласим, да је таква књига потребна и нашој школи и нашој литератури, и да би дело г. Рокнића испунило веома осетну празнину у нашој иначе веома оскудној научној књижевности.

Г. Рокнић није предао целу физику на оцену, него само један део њен, од прилике само прву петину целокупне књиге. Па како се из поднесеног механичког дела, који још није права физика, не може донети суд како ће се започети посао довршити, ја сам био мишљења да се овај део врати писцу, док цео рукопис не доврши. Ну како је Просветни Савет хтео да зна вредност и само тог једног поднесеног дела, то сам слободан изнети пред Пр. Савет поједина места из рукописа, која ће најбоље илустровати вредност његову.

Одмах, на први поглед, види се, да је г. Рокнић ђак модерне школе физичке, да тежи, у осталом сасвим умесно, да кроз овај део свога рукописа проведе принцип о конзервацији или похрани енергије и да на том принципу изведе целокупну грађу, која спада у обим физике. Из тог је узрока он одмах, у самом уводу, у најкраћим потезима довео читаоце до појма о енергији као и о великом принципу о конзервацији енергије, који принцип све више заузима места у природним наукама. У свему се томе поступак г. Рокнића мора одобрити.

Али чисто не може човек да верује својим очима кад прочита став о конзервацији енергије, како га схваћа г. Рокнић, кад види како ни он сам није на чисто са великим значајем тога принципа, кад га је могао онако непотпуно изнети пред своје читаоце. Без даљег говора о тој ствари ја ћу да наведем место из рукописа у коме је тај принцип изнесен. На стр. 53 рукописа стоји:

„После ових претходних напомена вратићемо се сада на *принцип о одржавању енергије*. Овај се принцип може популарно да искаже речима:

никакав се рад не поништава“.

Овако како је исказан став о конзервацији енергије само је у пола тачан. Истинита је изнесена половина „да се никакав рад не поништава“, али је исто тако истинита, исто тако важна и она

друга половина: да се никакав рад не може ни створити, и да тек обадве те половине спојене заједно сачињавају принцип о конзервацији енергије онако како га сувремена наука схваћа. Јер потпун став о конзервацији енергије гласи

Енергија се не може ни створити ни уништити.

Кад дакле г. Рокнић тврди да се рад или енергија не поништава, онда није искључио претпоставку, да се она може поништити, а нарочито онда ћутке признаје да се она може створити, а такво би схваћање одвело до абсурдума. Г. Рокнић знаће и сам, да се ставови оваке важности морају тачно исказати, како не би изазивали никакву сумњу својим значењем.

Из горњег става о конзервацији енергије изводи се други, који и г. Рокнић на истој страни мало ниже наводи, и то да је енергија *васионе стална количина*. Да је г. Рокнић озбиљно промислио, сумњам да би могао овај други став извести из оног свог првог става.

На идућој, 54-ој, страни г. Рокнић наводи како постоје две врсте енергије: *енергија положаја* и *енергија кретања*, али не говори о прелазу једног облика енергије у други. На тај начин није извео и трећи став о конзервацији енергије, који је последица прва два и који гласи:

Сви појави у природи нису ништа друго до разни облици енергије.

Тек тако интерпрегован принцип о конзервацији енергије, имао би истинске вредности за читаоце физике, а никако тек у пола наглашен на дакле и нетачно представљен, као што је то у делу г. Рокнића. —

Као год што смо констатовали да г. Рокнић није сигуран са значајем принципа о конзервацији енергије у опште, исто тако нам његов рукопис сведочи, да ни у појединостима није схватио велику важност тога принципа. Јер прави зналац не би пропустио ни једну прилику да тај принцип не истакне, а нарочито онде, где извесни појави доводе на први поглед у сумњу тај принцип. Јер ако игде у механици, а оно закони о равнотежи сила код простих машина, доводе на први поглед у озбиљну сумњу принцип о конзервацији рада и енергије. Свима је познато да је главни задатак машина у опште, да својим органима доведу у равнотежу силе најразличитијих величина. И онда изгледа, да за машине у опште горњи принцип не вреди. С тога треба писац механике сву снагу и вештину да употреби, те да доведе у склад дејство сила код простих машина са принципом конзервације рада. И г. Рокнић је ту важну и критичку тачку опет само до половине извео, он је оставио читаву

једну групу простих машина, и то ону групу којој је основица стрма равна, не измирену са горњим принципом. Познато је да се врло малим силама могу кретати врло велики терети по стрмој равни, па је за то требало нарочито истаћи и доказати да и ако су силе и терети врло различних величина, да су њихови радови ипак једнаки.

Иста примедба вреди и специјално за „клин“, о коме се говори на стр. 113 и 114. По опису г. Рокнића изгледа да је клин нека особита врста просте машине, међу тим се зна, да клин није ништа друго, до покретна стрма равна. И у место да тражи законе о равнотежи сила код клина конструктивним геометријским путем, било би и боље и практичније а и целисходније, да је законе извео виртуелним брзинама, као што је то чинио код полуге и котурова.

Ево још једног примера који показује да се г. Рокнић није умео послужити принципом о конзервацији рада на најкритичнијим и најважнијим местима:

Позната је ствар да је једна од најважнијих разлика између течности и гасова с једне, и чврстих тела с друге стране у томе, што течности и гасови преносе притисак на све стране, а чврста тела то не чине. И г. Рокнић, говорећи (на стр. 240—243) „о свестраном распростирању притиска у течности“, на врло је околишан начин извео ту особину течности, употребивши чак и њихову нестишљивост, што у осталом није било ни мало потребно, јер су гасови врло стишљиви па ипак преносе притиске на све стране. Ту је било место да се та, на први поглед загонетна, особина течности и гасова објасни принципом конзервације рада. Објашњење би било и много простије и елегантније, а са научног гледишта и много важније. —

Још једну је тековину модерне физике г. Рокнић унео у своје дело, а то је систем „*апсолутних мера*“. (Г. Рокнић то назива „*апсолутна система мера*“ [стр. 5], што ми се чини да није тачно, јер у физици постоје „*апсолутне мере*“, а не „*апсолутне системе мера*“). Према излагању те апсолутне системе мера на стр. 5—9, изгледа ми да г. Рокнићу није познат прави значај апсолутних мера, него да он те мере мења са метарским системом мера. Јер како би иначе могао казати на стр. 9, да „*апсолутна основа мера узимље за јединицу дужине сантиметар, а често такође и метар, па такође и километар; најпосле по невад и милиметар.*“? Да та смешаност појмова код г. Рокнића постоји, показује овај став са идуће 10 стране: „*Модерна основа мера усваја дакле извесну јединицу за неку количину, на пр. Волг за елек-*

тормоторну силу, а поред тога само умножење 1000000, што се означава речју *Мега*, и део $\frac{1}{1000000}$, што се означаје речју *Микро*; тако је н. пр.

Мегаволт = 1000000 Волт

Микроволт = $\frac{1}{1000000}$ Волт.“

Према томе за г. Рокнића постоји „*модерна основа мера*“, „*апсолутна основа*“ мера и *апсолутна система* мера. Томе би се имада додати само још и апсолутна смешаност појмова. Јер према дефиницији конгреса електричара од 1881 год., у физици постоје само апсолутне мере, које имају свега три основне апсолутне јединице: *за дужину, за масу и за време*. Основна апсолутна јединица за дужину јесте само сантиметар, а *никако* и метар и километар и милиметар. Јер чим се нека извесна дужинска величина не представи сантиметром, она није изражена у апсолутним мерама.

Ушло је већ у обичај у модерној физици, да се све физичке величине изражавају у апсолутним јединицама, означавајући нарочито димензије тих величина, исказане поменутих јединицама. Тако је, на пример, димензија брзине, првог степена по дужини а *minus* првог степена по времену. Символички се то означава на овај начин: cm. sec^{-1} или још простије L T^{-1} . И г. Рокнић је на извесним местима говорио о димензијама појединих физичких величина, али не свуда, него овде онде, где се сетно. Тако на пример, први пут се наводе димензије физичким величинама код силе, а пре тога се говори о брзини и убрзану, па се њихове димензије не помињу, и ако се оне претходно морају знати па да се из њих изведу димензије за силу. Још једном се наводе димензије рада, а преко димензија ефекта, количине кретања, стат. момента, директ. сваге, момента инерције и т. д. прелази се, као да те величине немају својих димензија у апсолутним мерама. —

Досадањом анализом рукописа г. Рокнића констатовали смо, на велико наше изненађење, недовољно познавање оних важних принципа научних, који спадају међу основне принципе данашње физике. Али изгледа да предмети за изненађење нису исцрпени, јер г. Рокнић није на чисто ни са задатком ни с предметом физике у опште. Одмах на првој страни, у првом ставу стоји:

„Физика се убраја у *природне науке*, т. ј. у науке, које се баве *изучавањем природе*. Основа за ово изучавање јесте *искуство, емпирија*, дакле су природне науке *емпиријске науке*, а тим се поглавито разликују од *егзактних наука*, којима је основа *резоновање, спекулација*“.

Из овога издаци, да је физика емпиријска наука. У осталом г. Рокнић то исто тврди од речи до речи при дну стране 2. Међу тим, у почетку те исте стране, г. Рокнић је шематички поделио природне науке на *систематске* и *егзактне науке*, па је *физика* дошла у *егзактне науке*. Према раније изведеној дефиницији егзактних наука, *физика је дакле наука основана на резоновању и спекулацији*.

За тим, у почетку стране 2 читамо ово: „Сваку оваку промену стања зовемо *природном појавом*. Изучавањем пак природних појава баве се *егзактне науке*“ — падање камена, трептање струна и т. д. јесу природне појаве и као такве предмет егзактних наука. Према ранијој пак дефиницији г. Рокнића, егзактним наукама, долазимо до апсурдног закључка, да за падање камена и трептање струна дозвољајемо резоновањем и спекулацијом.

То би били у главном основни недостаци рукописа г. Рокнића, у след којих не би могао препоручити ово дело. Али има у рукопису и доста специјалних погрешака и недостатака од којих ћу неке само навести.

„На стр. 26, говорећи о брзини код „криволинејног кретања“, стоји: „Што се пре свега брзине тиче, то је очигледно, да можемо онако исто о њој да говоримо при криволинејном кретању, као и при праволинејном, када на име заведемо у рачун још само *дужину* пређеног пута...“ — По овоме изгледа као да се код праволинејског кретања дужина пређеног пута не узима у рачун, кад се одређује брзина тога кретања.

На стр. 27 налази се, да је брзина неке тачке на земљиним екватору 465 мет., па се додаје: „Кад бисмо при плавети Јупитеру извели сличан рачун, онда бисмо добили знатно већу брзину и то $C=12640$ мет. услед великог *саљоштења* ове планете“ — Саљоштеност Јупитерова је *последница* брзог му окретања око осе, а није она узрок тог брзог окретања.

На стр. 100: „Такве две масе, кад узмемо специфично најтежу материју, на пр. платину...“ — Платина није специфично најтежа материја (21.45) него придијум (22.40).

На стр. 221.: „За *основну равнину* узимамо при томе равнину, у којој се околу сунца креће средиште земље; ова се равнина зове *еклиптиком*“.

„Овим се именом означаје такође и круг, у којем она равнина сече небески хоризонт...“ Небески је хоризонт по себи круг, и њега може равна еклиптике сећи само у две тачке, а никако по кругу.

Исто тако мадо ниже: „Некада бива да се с вечера на небеском хоризонту виде у исто доба неколико планета, као на пр. Вечерњача, Марс,

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Јупитер, Сатурно (к њима се некада придружи и месец); све ове звезде леже готово у једином кругу...“ — Овакав положај планета на хоризонту и у кругу апсолутно је немогућан

На стр. 230: „Према томе, у којем значењу деформирујуће силе дејствују, разликујемо еластичност при растезању и стискивању и еластичност при савијању.“

Према томе за г. Рокнића има само те две врсте еластичности (растезање или стискивање и савијање), а еластичности увијања или упредања нема.

У детаљном пак излагању говори се само о еластичности при растезању и стискивању (стр. 230) и о еластичности при увијању (стр. 232), а о еластичности савијања ни спомена.

На стр. 231: „Прости закон сразмерности, који вреди међу продужењем еластичности и силом, која ово продужење изазове, вреди такође и за еластична спирално савијена пера...“ — По г. Рокнићу, спирално савијена еластична пера или опруге основане су на еластичности истезана, а то у ствари не постоји. Јер спирална опруга може бити напрегнута на два начина: или силом која иде аксијално, или увијањем око осе. Ако спиралну опругу деформише каква истезућа или компримишућа аксијална сила, онда се у спирално завијеној жици јавља *увојна* или *торсионна еластичност*. На против, ако на ту спиралу дејствује спрег, кога је раван управна на оси спирале, онда се у жици јавља *еластичност савијања*. Ни у ком пак случају немамо посла код спиралне опруге са еластичношћу истезања или стискивања, као што тврди г. Рокнић.

На стр. 61. Говорећи о сили у опште, писац вели „да је сила одређена кад су дате: 1) њезина *нападна тачка*, 2) њезин *правац* и 3) њезина *величина*.“ — Са ова три елемента сила *није* потпуно одређена. Јер кад се поред нападне тачке и величине силе каже да је правац силе вертикалан, тај правац (као и сваки други) има два смисла: на више или на ниже. Исто тако сила, која бишла правцем меридијана, имала би два смисла: северни и јужни и т. д. Према томе, да би сила била потпуно одређена, мора, осим она три елемента, имати још и четврти елемент, а то је *смисао*.

На стр. 192: „Небеска тела на пр. крећу се у путовима, који су код планета елипсе и параболе, ретко пак су хиперболе;...“ — Ни једна се планета не креће по параболи, а још мање по хиперболи, као што г. Рокнић неразумљиво тврди.

И т. д., и т. д.

Далеко би ме одвело, кад бих хтео све погрешке пишчеве да наведем. У осталом није никакво чудо што има тако много погрешака, кад

писац нигде не прави разлику између молекула и атома, кад меша „брзину“ и „убрзање“, кад под претпоставком, да амплитуде клатна не премазе *ист степени*, изводи познати образац за време клађења

$$t = \pi \sqrt{\frac{l}{g}}$$

па онда, заборављајући на учињену претпоставку, дискутује образац у опште и налази да време клађења „не зависи од амплитуде“ и да „умањавање амплитуде нема никаква утицаја на клађења, која остају *изохрона*“, па се онда опет мало ниже сети и каже да „закон о изохронизму вреди само у толико у колико су амплитуде врло мале, на пр. *једног степена*“; кад се писац толико заборавља да, говорећи о вертикално у вис баченом телу, вели: „маса пењући се све више и више умањује се“ и т. д. —

И ако би ово што је до сад речено, било дозвољено па да се изрече суд о делу г. Рокнића, ипак ћу, да ми реферат не би био једностран, да речем неколико речи и о другим особинама рукописа.

И на првом месту да запитам, коме је ово дело намењено? Да ли ће то бити књига за публику, ма и ужу, или ће се оно упутити школама као уџбеник? Из насловног се листа рукописа то не види; али у напоменама, које је писац упутно референтима, помиње, да је то дело уџбеник. Остаје дакле да решимо, за које би се школе тај уџбеник могао употребити, пошто писац то у рукопису нигде не помиње.

За средње се школе не може никако употребити, једно с тога што је сувише велики и што су извесни делови много више обрађени него што је то за те школе потребно, а друго опет за то, што овај рукопис претпоставља да су његови читаоци већ у неку руку физичари; јер многе ствари само тек напомиње као познате и код њих се не задржава. Примера ради да поменемо ове пишчеве речи:

„Да би се мерење извршило, потребне су нарочите машине за мерење, од којих ћемо споменути *компаратор*, *катетометар* и *сферометар*. Помоћна средства при мерењима јесу *нонијус* и *микрометарски завртач*.“ (стр. 10).

Пошто писац нигде више о тим справама не говори, он их претпоставља као познате, а то се ни пошто не сме чинити у уџбенику за средње школе. Шта више, имали смо у рукама школска дела стране, обилатије литературе, која су намењена много ученијим читаоцима, јер им је рачунски елемент инфинитезимални рачун, па ипак је опис тих и многих других справа, које г. Рокнић само по имену и као познате спомиње, више или мање изведен.

WWW.UNILIB.BS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Кодико је овај рукопис сувише много обрађен у извесним деловима својим, да би се могао употребити за средње школе, у толико је он у другим деловима недовољан за слушаоце Велике Школе. У опште се може рећи, да је велики део сувише елементарно, и ако развучено, изведен, и да у њему има врло мало рачунског елемента, који у уџбенику за највише образовање треба да буде озбиљније заступљен. Из овога не треба извести да је требало почети са диференцијалским рачуном, али би свакако ваљало више употребити тригонометрије и аналитичке геометрије. С друге стране, као што поменух, сувишна елементарност у многим деловима није за слушаоце Вел. Школе. Јер ево на пример каквим би се речима писац обраћао тим слушаоцима:

„Тежину неког произвољног тела одређујемо на тај начин, да тражимо, колико грама, т. ј. колико се познате масе мора узети да њена тежина буде равна тежини онога ваганог тела. Ако нађемо на пр. 250 гр., онда *велимо да оно тело важе 250 грама* — а то треба тако разумети, да оно важи колико 250 грама“. — Дакле слушаоци Вел. Шк. не знају шта то значи, кад се каже, да тело важе 250 гр., него треба да разумеју да оно важи колико 250 гр.

Док се дакле с једне стране претпоставља, да су читаоци већ толико познати са физиком, да им није потребно описивати основне справе, које служе за сва научна мерења; кад се држи да знају већ, шта је угловна брзина и угловно убрзање, јер се ти појмови нигде не објашњавају него се као познати одмах употребљавају; кад се од читалаца захтева да знају принципе и функционисање разних шмркова, манометара и т. д., јер се преко њих као преко „опће познатих“ апарата прелази — дотле се друге стране претпоставља, да читаоци не знају шта то значи измерити једно тело на теразјама, да не знају да у експериментима, са разним врстама полуге, тежина полуге не улази у рачун при истраживању статистичких момената, да ни најпростије обрасце алгебарске не знају израчунати, него им се у бројним примерима мора показати и како се сабира и одузима и дели и т. д.

Сви ти и остали слични примери показују с једне стране, да је се писац служио делима намењеним разним читаоцима и да није био у стању да ту разноликост изједначи према потребама својих читалаца; а с друге опет стране, да се његов рукопис не може овакав какав је употребити као уџбеник ни за средње, ни за Велику Школу.

У вези са тим питањем, које би ја назвао питање о неједнаком интензитету дела у научном излагању, стоји и питање о стилу тога рукописа.

И не заустављајући се код провинцијализама, којих се писац није могао отрести а на које ми нисмо навикнути, стил је у главном тежак и на многим местима врло тешко разумљив. На више места изгледа, да је писац црпао грађу из философских дисертација; на неким опет као да је се служио лаким публичним предавањима, код којих је главни циљ био ефект и импресија на слушаоца. Ретко ћемо где у рукопису наћи озбиљан и одмерен стил, на који смо навикнути у уџбеницима разне врсте. Ево неколико примера за то:

„О маси. — Искусством сазнајемо поједине природне предмете, који имају разна својства.¹⁾ Према тим својствима ређамо оне предмете у засебне гомиле, из нижих гомила грађимо више, а при том сваку гомилу означајемо засебним појмом, којима је садржај у толико мањи, круг пак у толико већи, у колико је више гомила, коју тај појам означава. Састављање ових гомила бива *аустракицијом*. Кад идемо у овом све даље и даље, те кад изумемо она својства, која управо поједине гомиле карактеришу, онда ћемо најпосле доћи до таквих својстава, која карактеришу *заједнички супстрат* природних предмета у опште. Ми то зовемо *материјом*; својства пак, која масу у опште карактеришу, зовемо *општим својствима масе* или *општим својствима тела*.“ (стр. 29.).

Или: „Занимљиво је, да се кретање које се физички тако просто може реализовати, ипак може пратити само употребом знатног математичког апарата“ (стр. 143).

Исто тако: „То (т. ј. деформација) вреди такође у осталом код нееластичних кугала — разлика је само у томе, да се она деформација еластичних кугала изједначава опет еластичношћу, при том се оно реформовање врши истим силама, којима се збило деформовање“; па онда: „кад се дакле стлачење лопте еластизовањем опет враћају у првобитан облик, јавља се понова она разлика брзина, као учинак еластичних сила, услед чега прва губи на својој брзини још једном $C_1 - U \dots$ “ (стр. 237).

На стр. 278 читамо: „запамтимо дакле само толико: што су односи притиска удаљенији за којих бива промена агрегатности, у толико је ваздушасто тело више *гас*, тим се више приближава тако званом *савршеним гасовима* т. ј. таквим, чији је притисак много мањи а температура, много већа но што је онај притисак и температура, при којим ова тела своје течне агрегатности мењају у ваздушасто или обрнуто.“

¹⁾ Природне појаве, као што смо видели, сазнајемо резованањем и спекулацијом. Писац остаје себи доследан. Реф.

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Најзад: „У то време (Галилеово) знало се о екзистенцији ваздуха — ну представа о његовом *суистрату* била је врло нејасна а често и чудновата“ (стр. 312).

И т. д.

Са неколико ћу речи да дотакнем и научну терминологију овога рукописа, која није без замјерке. Изгледа да писац или није знао, или није хтео знати, да на српском језику постоји врло опширно израђено дело г. Клериха о механици, као и друга физичка дела, кад се није хтео послужити терминима која се већ од толико година у физичком језику употребљавају и који су већ стекли извесно право грађанства. Јер иначе не би поред са свим zgodне речи *следница* (резултанта) употребио „*последница*“; не би поред речи „*сирег сила*“ употребио и „*двојица сила*“. Г. Клерих обртање у смислу сатних казаљака назива положним а г. Рокнић то исто обртање сматра као одречно. Не знам каква је потреба била, бунити читаоце једног и другог дела, осим ако не буде била тежња за оригиналношћу. — Непокретан котур г. Рокнић назива „*чврстим котуром*“ као да има и течних и гасних котурова. Поред тога имамо речи: „*ваге*“ и „*вагања*“, „*стене*“ (у место дуварова); реч „*завртањ*“ значи и *сираву* тога имена и *линију* коју описује стрма равна обавијена око цилиндра. И т. д.

На послетку морам напоменути да у рукопису има и извесних празнина и недостатака. Ево неколиких:

Говорећи о слагању сила у простору, писац се ограничио само на паралелне и једносмислене силе. Кад се писац, говорећи о слагању сила у равни није ограничио само на паралелне силе, него је говорио и о силама разних праваца, дакле о паралелограму сила, онда не би било сувишно да је коју рекао и о паралелепипеду сила.

Кад је писац нашао за нужно да прави разлику између статичке и динамичке јединице силе, требало је исто тако споменути и статичку и динамичку стабилност тела, као и статичку и динамичку равнотежу.

Говорећи о законима који владају код клатна, писац није споменуо један врло важан закон и то закон о одржању равни клаћења. То је ваљало у толико пре учинити, кад тај закон доцније примењује у Фуколовом експерименту.

Излагање о слободним осама писац прекида у половини. Колико је год важан појам о слободним осама и о њиховој стабилности исто је тако важан и појав прџесије, који је последица дејства страних сила на слободну осу. Међу тим писац само спомиње прџесију, али је ни једном речју

не објашњава. Мени се чини да је за механички део физике много важније било објаснити прџесију, него наводити податке о нагибу оса појединих планета, који подаци имају чисто статистички карактер и прџе им је место у космографији.

Завршујући свој рукопис писац вели: „Иа овога су разлога (због шкодљивог простора код ваздушних шмркова), савршеније машине са живом. Оваквим шмрковима може се постићи готово потпуно разређивање“ (стр. 315). — Дакле писац сам признаје да су шмркови са живом савршенији од обичних ваздушних шмркова, па ипак ни једну реч не наводи, ако ни о чему другом, а оно бар о принципу тих шмркова.

При класификацији предмета који спадају у механику писац вели: „Клаћење чврсте тачке, треперење струне, струјање воде или ваздуха и т. д. све су то појави који спадају у механику“ (стр. 60). — Али писац није остао доследан својим речима, јер завршује своју механику а не говори ни о треперењу ни о струјању воде или ваздуха. По себи се разуме, да механика, у којој се говори о статистици и динамици чврстих тела, али се о динамици течности и гасова ништа не помиње, да таква механика не може бити потпуна. —

Према свему овоме, част ми је изјавити пред Просветним Саветом, да ми је немогуће препоручити му Експерименталну физику г. Борђа П. Рокнића, овакву какву је он у рукопису поднео.

1. октобра 1892. год.

у Београду.

Ђ. М. Станојевић,
проф. Вој. Акад.

Савет је, са 8 противу једнога гласа, одлучио: да се ово дело не може примити за намењену потребу.

Г. г. референтима одређено је на име хонорара, и то г. г. Алковићу и Милијашевићу 60 (шест) динара укупно, а г. Станојевићу стотину (100) динара.

XV.

Прочитан је извештај г. В. Димића, професора, о „Рачуници за III разред средњих школа“ од г. М. Михаиловића, који гласи:

Главном Просветном Савету.

Пре недељу дана саопштена ми је одлука Главн. Пр. Савета, којом се тражи, да дам мишљење о том: може ли се „Рачуница за III. р. реалака и гимназија од М. Михаиловића“ и од сада употребљавати као ручна књига ђачка у нашим школама?

При свем том што ми је ова књига добро позната — јер сам предавао по њој — ја сам је по ново прегледао па сам и данас остао при оном мишљењу које сам и раније о њој имао а то је: да се она, оваква каква је, слободно може дати ђацима у руке, јер ће сигурно бити од користи; корист ће бити, на сваки начин, још већа, ако је наставник одушевљен предавач те укаже ђацима на грешке које се у књизи где-где налазе.

Многи наводе као главни недостатак књиге у том што се у резултатима понеких задатака — оних који су ђацима дати за вежбање — налазе погрешна решења. То је истина. Ево н. пр. зад. на стр. 63. има решење 20,65 а треба да је: 103,25; 3. задат. на стр. 67. гласи: „На једном рачуну од 2490 дин. „рабатује се“ 49,30 д., колико је то на 100?“ — Решење је 2%. Ово решење према овако постављеном задатку није добро, али је ипак добро кад се узме на ум (т. ј. кад наставник пронађе) да је у задатак увучена штампарска погрешка, јер рабат не треба да је 49,30 већ 49,80; на стр. 68. зад. 7. је: трговац купи јечма по 8¹/₂ д. кило уместо *товар*; на стр. 97. погрешно је решење задатку под и): оно треба да је 115,5 (уместо 111,50), тако исто зад. 3.) — оно је 22,95 (а не 22,85) и зад. под 10), решење је 93,60 (а не 93,10); на стр. 101. зад. 8. — треба да гласи 67,13 (а не 67,15); на стр. 102. зад. 10.) решење је 12,95 (уместо 12,85).

Није добро постављен задатак 3.) на стр. 163., који гласи: „Да се на 5 људи подели 1000 дин. тако, да сваки предњи по 20 дин. *више* добије од оног, који долази за њим“. Овде, по најпре, није добар ред речи, па онда реч „предњи“ дво-струко је залишна: а) кад свако добије по 25 д. више од онога који за њим долази, ту се подра-зумева, да кад први („предњи“) добије 1 део, други ће добити 1 део — 25; б) из решења се види да *потоњи* (а не *предњи*) добива 25 д. више.

Штампарска је погрешка у лепом али не баш лако 17. зад. на стр. 169., тамо стоји: да на део В-ов долази $\frac{1}{3}$ а треба да је $\frac{1}{5}$.

Овде бих још споменуо, да је добро што писац *динаре* бележи са „д“ али да није добро *дане* бележити са „да“ — боље је са „дн“.

Погрешке у резултатима задатака ја не сматрам за стварне. Ово тим мање, кад се узме на ум да је баш овим нетачним, боље приближним, решењем задовољен захтев (ма да неоправдан) оних математичара који тврде: е ђаци не треба унапред да знају решења задацима; као год што је (већина задатака има тачна решења) задовољен и захтев математичара противног мишљења.

Из овога је јасно, да ове замерке и не долазе у праву. Теже су оне грешке што се писац није постарао да је јаснији у исказивању правила и што му је језик, местимице, прилично тежак. У потврду тога наводим ово: На стр. 75., онамо где се говори о одређивању непознатог члана (x) из сложене сразмере, стоји:

„Кад су тако се *размере са непознатом урав-њене, онда се поједини чланови ослободе од раз-ломака и скрате.* „Најпослед се одговарајући чини-тели умноже и *добивена сразмера реши.*“

У место „кад су тако (се је погрешком дошло) *размере с непознатом уравњене*“ ја бих казао: „кад је сразмера постављена“; а у место „најпослед се одговарајући чланови.....“ рекао бих: „треба је решити“ (ђаци већ знају како то бива, тим би се избегла и забуна „.....одговарајући чинители“ јер ђаци су научили да код сразмера имају *чланови* а не *чинители*. —

У овој су Рачуници показана *четири* начина за решавање сложеног (а и простог) правила трој-ног; они су: 1) *свођењем на јединицу*, 2) *по сраз-мери*, 3) *помоћу управне црте* (x један пут с леве а други пут с десне стране) и 4) *помоћу по-ложене црте*. Мени се чини, да је редак наставник који се не би са мном сложио: да је ово много, и да је сваки наставник задовољан, кад му ученици *добро* науче начин свођења на јединицу и — по сразмери.

Сва се ова 4 начина проводе и кроз инте-ресни рачун, где долазе још и други неки, за које бих рекао да су потребни трговцима, али не и гимназистима.

Према свему што сам досада казао, резултат о овој књизи не би био добар, да она нема једну веома добру страну, а та је: што се из ове књиге могу ученици научити свему што се програмом тражи, јер су сва правила многобројним, угледним примерима поткрепљена и потврђена.

Према томе, као што и у уводу рекох, моје је мишљење: да се ова Рачуница може корисно употребити као уџбеник.

Писцу бих напоменуо, да му је новом издању потребна прерада, нешто по овим напоменама овде, а брижљивијим проматрањем и сам ће лако запа-зити недостатке па да их исправи.

Захвалам Савету на поверењу,

28. Септембра 1892. год.

Београд.

Васа Димић,
проф. I. б. гимназије

За овим је саслушан усмен реферат г. Ђ. Милијашевића као другог референта о овоме делу.

Савет је, усвајајући мњење г. г. референата, одлучио: да се ово дело може од писца откупити и употребити као привремену уџбеник у гимназијама и реалкама.

Г. г. референтима одређено је на име хонорара, и то г. Димићу 40 (четрдесет), а г. Милијашевићу 25 (двадесет и пет) динара.

С овим је свршен овај састанак.

ЦРКВЕНИ ЛЕТОПИС

ИЗВЕШТАЈ

Светејшем Архиепископском Сабору просвештеног епископа жичког господина Саве, о каноничној визитацији у једном делу његове епархије

(СВРШЕТАК)

IX. Колико је било одмора, и рад за то време.

На Рашкој преноћили смо три ноћи, али смо и сваког дана обилазили по једну цркву у околини Рашке, поред турске границе.

У манастиру Студеници смо такође три ноћи преноћили, но смо за то време обишли манастирско имање и испоснице св. Саве.

У Ивањици, Пожеги и Рогачици пробавили смо по две ноћи, али смо за то сутра-дан и по две цркве дневно обилазили.

У манастиру Рачи пробавили смо четири ноћи, али смо за то време обишли манастирско имање и његове огромне смрчеве и борове планине.

У Ужицу смо пробавили две ноћи о светим Тројицама; па како се на први дан св. Духова ила највише посла при богослужењу и вршењу црквеног правила, а после св. службе ношена је по целој вароши литија, и на послетку пред св. храмом свећена је водица и народ је крошљен, то се све ово свршило тек у један час по подне. После ручка примали смо чиновништво, а затим учинили смо посете неким грађанима и представницима надлежатељстава. И на послетку, у сами мрак, успели смо посетити и занатлијско-ткачку школу, ову веома корисну установу вредних Ужичана. Овом приликом, по решењу надзорног одбора ове школе, добили смо на дар од свију радова по два комада, које с поштовањем чувамо, да и другима ову израду показујемо. Друге заводе, због празника, нисмо могли посетити.

У свима овим местима, где смо више од једне ноћи ноћили, израђивали смо хитне предмете, који су нам у путу давани или нам их је духовни суд

такве слао. Оне пак, који су могли чекати одлагање, слали смо духовном суду, па доцније да нам их пошаље на рад у манастир Сретење.

X. Наш дужи одмор и рад за 65 дана, и реч о непроходним путовима између овчарско-кабларских манастира.

У манастир Сретење до скоро се могло само с јужне стране на коњу доћи, док није старешина начинио још један пут до бање на Морави. Но ипак није се могло доле на коњу јакати за цало цео сахат хода, док се стигне до Мораве, а уз планину овим путем до манастира може се јакати коњ.

На самој Морави постоје две бање: на десној обали овчарска, манастира Сретења, а на левој кабларска, манастира Благовештења са врло рђавим и прастарим колибицама — квартирима. Но ипак манастири од трогодишњег закупа ових квартирића и бања могу узети до 18.000 динара, јер су ова вреда најлековитије воде у нашој домовини за ревматизам. Па с тога и поред овакве првобитне уредбе, обадве бање годишње посети до 4000 посетилаца. Но поред овога света, уобичајено је још да се на дан св. Илије, 20. јула, скупи по неколико хиљада душа на сабор у ове бање, што се претвара у прави панађур. А већ је спремно шта треба, да се идуће године подигну постојана здања по плану и с једне и с друге стране Мораве. А што се тиче самих здања за купање, — она ће још и даље дуго остати у првобитном стању, јер није постојано место, већ се морају копати руке онде, где извире вреда вода у песку, па се наоколо ограде даскама, и унутра се нешто поподи, а покрије се платном, па се после сезоне дижу ова здања. А лети често вода поплави ове изворе, и све ће овако трајати, док се Морави не регулише.

На наше велико изненађење, да ови манастири под овим планинама на обалама моравским, а с векова на векове, нису имали никакву комуни-

кацију ни правилну везу између себе, и ако између њих не постоји растојање негде мало нешто више од пола сахата, а по негде и по 20 или 10 минута; па ипак због тога, што нису планине и кршеви пробијени, морали су обилазити око планине у путовању к манастиру по читава 3 часа, као што је то горе поменуто. Или због тога, што нема и нису начињени мостови преко Мораве, па прекидају међу собом сваку везу за седам и осам месеци, и ако се међу собом могу посведневно на према себе разговарати; или, ако је потреба захтевала, да се и састану у манастиру и помогну што један другом, морали су тражити мост преко Чачка или Пожеге и за то најмање 6 часова путовати.

Званични је наш рад захтевао, да пређемо преко Мораве и обиђемо манастире на левој обали: Благовештење, Преображење, Никоље и Јовање. За предазак преко Мораве истина има неких малих чамаца, али се у њима може превести само кад је најмања вода са slabим таласима и кад не ваља крље, но опет са највећом опасношћу.

Ми смо у почетку јуна месеца дуго чекали, е да би легла вода, па да пређемо у манастир Благовештење. И на послетку, решисмо се сићи до бања, па и ту прећи на леву обалу, и ако није била вода легла, колико би требало, па бар колико било, да се може слободније превести. Али када смо сишли у бању и видели онако мали један чунић, из каквих се обично домаћа живина храни, или боље рећи, мало издубљена једна греда, која једва ли има и два метра дужине, а ширине тек ако буде за две стопе; и кад је била овако мутна и са веома снажним таласима вода, хтели смо се вратити одмах; но ипак то не могосмо учинити, кад су нас посетиоци бања толико очекивали, па са весељем и прангијама дочекали и с једне и с друге стране Мораве. У корито — чамац метнута је једна мала сеоска са три ногара столица и наређено нам је, да седнемо и с једне и с друге стране, да се рукама држимо за корито, а и право да седимо, јер иначе, ма на коју страну ако се нагнемо, изгубиће се равнотежа, и корито ће се преврнути. С нама је ушао у корито и игуман сретењски. И доиста, кад смо били на по реке, где су јачи таласи, како смо се држали за корито рукама, вода с горње стране, не само што дохвати до прстију, већ поче и преко руку и у корито по мало да предази. Игуман се крстио и нас саветовао, да не гледамо у воду, већ у планину. Ми смо га за то слушали, али ми нисмо смели пуштати корито ни с једном руком, као што је то могао он с десном руком чинити. Оваква наша ризична решљивост никако није била умесна.

Поменуте манастире на левој обали Мораве преградиле су непроходни кршеви. Од Благовештења до Преображења иде се планином преко кршева за три четврти часа, а да се просече један камен од 50 метара дужине, не би имало више од 10 минута растојања између та два манастира. Од ова пак два манастира до Никоља, требало би обићи цео Каблар, што чини пут око 3 часа. А кад би се између ових манастира пробио крш, стигло би се за 20 минута, као што сада, кад је мала вода, који су слободни и знају пливати, стигну с овом малом поменутом чуницом за четврт часа до Никоља. Од манастира Никоља до Јовања има пут и стиже се за четврт часа. Но могао би бити и ближи пут, јер Јовање и његово цело имање окружава Морава и изгледа као неки полуострвчић. Исто тако, и према самом манастиру Никољу, његово велико и богато имање окружено је готово Моравом, а лежи према самом имању јовањском, па када би се начинио мост од манастира Никоља на његово имање, а с овог пак имања да се подигне мост на имање манастира Јовања, то би онда пред самим вратима манастира била два добра и богата имања, а и манастир Јовање био би у најближој вези, као какав метох са манастиром Никољем.

XI. Пећине на левој обали Мораве и штеточиње, које чине штету на десној обали.

За време нашег бављења овде у манастиру Сретењу, догодила су се три величанствена призора од грабљивих тица.

Како манастир лежи усред планине размерно између Мораве и овчарског врха, а сирам самог Овчара и манастира на левој обали Мораве уздигла се планина Каблар, мало мањи од Овчара. Каблар је природом подигнут и саливен већим делом од сталног једног камена, и само по негде има по њему шуме, — а има пак по њему огромних самотворних пећина, које до сада нису ни од кога описане ни испитане. Колико је тих самотворних пећина, колика је тамо ширина, дубина и у опште пространство, то још нико до данас не зна.

Но ове су бездне тако рећи пуне орлова свакојаке врсте: и малих и великих, као што кажу, има их стари још од Косова, који су после катастрофе ишли тамо на ту пространу и дубоку косовску гробницу српске слободе, да и они ожаде нашу царевину. Али они су тако велики, снажни и грабљиви, да у манастиру Сретењу морају да чувају своју омању животињу, иначе би је ови суседи прене ли у своје пећине. — Једног дана пред нама мал

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BG

више од манастира, један од ових непријатеља манастирских уграби једно прасе и пронесе га на најсвечанији начин изнад нас. Прасе је љуто пиштало, да се је чуо његов глас у ваздуху за 10 минута док је орао одмакао од нас. Још су се два оваква случаја на скоро догодила и било је све у залуд за њима пуцати у ваздух мартинком. Само што је с овом оваком узбуном био сјајнији спровод пострададога живинчета.

А кажу, да ови орлови комотно односе прасад и јагњад од 7 килограма тежине. Но они могу овако да односе само из манастира Сретења, а из других манастира, који су у долини не могу да изнесу своје жртве горе.

На десној обали Мораве постоје пређе поменути манастири Св. Тројица, Сретење, Ваведење, који је претворен у мирску цркву, а имаће је задржао; и Вазнесење, који је заједно са имањем пропао.

Св. Тројица има везу с манастиром Сретењем, премда није у најближем правцу. Поред овог манастира пролази и пасиц из Чачка преко Јелице за Бању.

Поменуто је, да манастир Сретење има пут с јужне стране, који води из Чачка и Драгачева, а други к северо-западу, који је не давно грађен, те се може с коњем прећи за Бању. Летос је пак, за време нашег бављења тамо, пробијен камен са северо-источне стране Овчара за манастир Никоље, или боље рећи, на пређе поменуто имаће манастира Никоља, које постоји на десној обали; а да би се у сами манастир на леву обалу дошло, мора се прелазити чуницом, док не буде моста. И овај нови пут, колико је од неоцењиве користи за правилну везу са имањима манастира Никоља и Јовања, толико је од веома важне користи и интереса за правилну везу и са Чачком, јер зими, када су рђава времена, по неколико дана немогућно је прећи преко планине Јелице, док се нарочито не пробијају сметови. А сада без какве сметње, у свако време, може се комотно путовати све поред Мораве до Чачка, премда се говорило за овај пут, кад је покренуто питање, да се прави, да је то немогућно учинити, јер окуда на сигурно ни сам Велики Александар не би продр'о. Али овај је пут почет 25. јуна, а свршен 5. августа, и 6. августа, ми смо први туда јашући на коњу прошли путујући у Чачак.

А пре но што је овај пут начињен, казато је, да се могло с коњем доћи у Никоље после 3 часа, по што се обиђе из Сретења Овчар, а из Благовештена Каблар, или на послетку пешице, кад се хтело ићи доле у манастир, силазило се још

једним путем на обалу Мораве, далеко од манастира 10 минута, па се одатле дозивао старешина пушкама; и ако је овај чуо, слао је своју чуницу уз воду, да прими госта; а идући водом за 10 минута између просечених кршева, куда продире Морави, може се само овим воденим путем доћи у манастир, кад је са свим мала и бистра вода, премда је ова чуница од веће и дебље греде но она бањска, која чини комуникацију између бања, за коју кажу, да је од неког огранка или тањег краја ове Никољске начињена.

Када смо по пре ишли и служили у манастиру Никољу и Јовању на дан храма, 24. јуна, враћајући се овим истим воденим путем а после уз планину пешке идући с једним јеромонахом и својим момком, среди смо на 10 минута испод манастира Сретења богослове III-ћег разреда, који су тада путовали по манастирима и том приликом пошли да виде бање и манастире поред Мораве. Они су нас синовски поздравили и били су веома захвални на мадом дару, па и украсише ове свете пустиње са „Тебе Бога хвалим“ и „Тон деспотин“. Ми им пожелесмо срећан пут, да с миром, Божијим благословом и са жељеним успехом доврше своје добронамерно започето дело.

Како је манастир Сретење у средини Овчара, може да се изиђе и на највиши врх ове планине, па и ако ће бити с великим трудом, и коњ може да се изведе и да изнесе храну или прангије, као што је то и летос било.

О манастиру Вазнесењу немамо шта рећи, пошто је заједно са имањем са свим пропао. — Ваведење је у равници на подножју Овчара више Чачка и приступачан је.

Имају два главна пута за бање, којима и кода иду: један од Чачка преко Јелице води у овчарску бању, а други из Горњег Милановца и Пожеге у кабларску бању. За време бањске сезоне, поред поменуте чунице, гради се и неки мали мост са две гредице преко Мораве, који везује бање. Но, како удари киша, вода придође и однесе мост, па често се такви мостови подижу у једном месецу и неколико пута.

По нашем савету, добри и увиђавни старешина манастира Сретења, и добар чувар манастирског имања, старешина Благовештена, обећали су да ће овде подићи добар и сталан мост најдаље у току једне године, јер је битни интереси једног и другог манастира, да се овде подигне сталан мост. А такође је овде од користи и правилна комуникација и за посетиоце бања.

Али је пројектиран још један трећи главни пут, који ће ићи од Чачка све равницом уз Мо-

раву у бање. Али је томе стао на пут један крш на подножју Овчара, мало испод оног новог пута, који је летос просечен, а према самом манастиру Никољу, јер су наши инжењери проценили, да ће требати 400.000 динара (!?), да се овај пут пробије. Ми са игуманом сreteњским за мало што писмо потражили из какве штедионице само 4 — 6000 динара, да пробијемо овај пут, па кроз два месеца дана да комотно могу туда пролазити фијакери у манастире и бање.

За све време нашег бављења у овчарско-кабларским манастирима, најнепријатнији нам је дан био 30. јули, када старешина благовештењски јави, да су стални одбори ужичког и рудничког округа дошли у бањске кафане, да се договоре, како ће да одузму и приме од манастира ове бање. Ми смо то и пре знали, да је драгачевски посланик подносио предлог народној скупштини, да се одузму ове бање од манастира и предаду овим окрузима, али никако писмо знали, па ни сада не знамо, да ли ће ову овако велику и грешну неправду и круна потписати.

Мало после тога дође к нама господин начелник окр. рудничког, па рече, да није добар изглед, да ма што може добро бити од овог предузећа, јер бање и с једне и с друге стране воде извиру из самог песка испод обала, па свагда, када придође Морава, она често покрије ове изворе и за неко време, у најбољем јеку, прекине купање. А калуђери неће дати ове своје станове, нити ће дозволити коме другоме да изван обале подиже станове, што онда без места за подизање станова ни сама вода не вреди ни за шта. Но одбори као имају још једну наду, да калуђери од прилике неће имати тапија, или им бар, ако их буде, неће бити уредне, па ће ови заузети оближње ледине поред Мораве и подизати здања, а калуђери нека после доказују да је то њихово, ако буду кадри.

Али, кад ми известисмо г. начелника, да ови манастири имају сигурне и уредне тапије, не само до обале, него се и сама вода дуж Мораве спомиње у тапијама, тада г. начелник рече: кад је тако, онда од овог предузећа неће бити ништа. Само би још то могло бити, да се ове бање, — само воде, — дају под закуп без здања, што би од прилике највише изнело 500 динара годишње, и то би се морало само калуђерима издавати, који имају земљишта поред ових вода. А тада шта би тако мала сума и вредила за два округа.

Од како се зна за ове манастире, зна се у исто време и за ове бање, да су манастирске. По-

стоји предање још из турског времена, да су прве стаје за потребу бањских посетилаца направљене биле од прућа, покривене шумом и травом. За тим су друге грађене, обичне сеоске колибе покривене сламом. Но када су чобани почели ове овакве зграде зими разваљивати и својим кућама носити, — калуђери су подизали и треће кватире од дасака; па када се ни то од немирних чобана није могло одржати, они су на послетку подигли сталнија од камена, ћерамидом покривена, а то су ова садашња четврта здања. А за подизање и петих здања, тек је сада спремљен материјал.

Још постоји предање, што су причали стари калуђери, како је народ предсказивао, да треба ове бање затрпати и да се калуђери ману тако малог прихода, јер ће им свакојаки свет, долазећи ту, досађивати, па ће имати веће штете но користи од ових вредних вода.

Према овоме, довољно је да даље и не помињемо у појединостима, како су ови манастири имали права на ове воде с векова на векове и под Турцима, и под Швабама и под Мађарима, од којих, као што се види, ниједни нису покушавали да манастирима та права одузимају, но само ћемо поменути право њихово, које су добили од нове српске државе, а које им до сада нико није ни спорио.

Ови су манастири добили тапије онда, када су и сви други у српској држави манастири, добили пуноважне тапије још год. 1847., дакле пре 45 година, које ћемо овде у изводу навести, што ће јасно показати, је ли ко год у стању спорити ова добра манастирима у једној уређеној и законитој земљи.

Свима овим тапијама је једнак — општи почетак, а тако исто и закључак, и под једним су датумом годином и бројем, па су и потврђене печатом и својеручним потписом самога владоца. С тога ћемо овде навести почетак само из једне тапије, а тако и закључак само из једне. А за сваки од ових манастира, којих се тичу бање, навешћемо по на особ границе имања само у онолико, колико се бања тиче.

Почетак свију тапија онакав је, какав је овај манастира Сreteња :

„На основу закљученија манастирске комисије, које је 22. априла 1847. год. у манастиру Сreteњу по соизволенију братства и касателни селана учињено — који се акт у архиви и печитељства просветленија храни — опредељавам са согласијем земаљског савета следујући синор добара поминутог манастира. — Од Мораве из Трбовца вира покрај иећи на плочу и венцем до на врх Овчара, а с овог низ Крш на умку око Цера, даље

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

око Трешње до на горњу Корону, и овом с умке до умке до на Крш па на ичелину и венцем ичелином на шиљати Крш, с овог даље истим венцем до другог шиљатог Крша; одавде на трекраки крш и умку граба до на друм сретенски и овим до Крста па венцем по крај Црвеног рида у Мораву и низ Мораву до Трбовца.»

Манастир св. Тројица такође има једну бању, имаће му дато је манастиру Сретењу, а границе су му следеће:

„Из Мораве у вир Прла, одавде обалом до пута и овом испод воденице Аксентијеве у реку; и реком до под кекурину и уз реку на Војковац па потоком уз Иве и поред Возника с умке на умку до друма сретенског и овом до Крста, па онда венцем до Мораве и од ове у вир Прла“.

Границе имања манастира Благовештења, које је с леве стране Мораве:

„Од реке Мораве уз Грабову Косу, одавде у Трновачу и с ове путем у Дугу Косу, па онда у Облук, из овог у Асиновац и одавде у Мораву, низ њу — Мораву до на место одакле је почето“.

Овде смо напоменули границе само ова три манастира, које само манастире окружавају и обухватају Мораву и бање. А границе осталих имања изван ових поменутих, која окружавају манастир, почињу овако:

„Изван овог синора има манастир још следећих земаља....“ и т. д., даље долази опис имања.

Општи закључак свију тапија наведених гласи:

„Границе ових земаља назначене су у закључењу манастирске комисије; са свима овима добрима својима има право манастир Сретење — Благовештење — св. Тројица располагати и уживати их онако, као што је у поменутом закључењу манастирске комисије изложено, у чему га нико узнемиравати не може.“

Број 1999. од 1847. год.; 26. новембра 1849. г.

На полеђини ових тапија налазе се следећи бројеви попечитељства и архијерејски:

КПБр. $\frac{284}{1850 \text{ год.}}$, КЕБр. $\frac{227}{1850 \text{ год.}}$, КЕБр. 103.

Дакле, као што се из ових наведених тапија види, не спомињу се никако обале поред Мораве, испод којих извиру бање, већ се спомиње сама вода Морава, а није у тапијама ни казато „до воде“, већ је јасно обележено „до Мораве“, па после све низ њу — Мораву, водом. И кад се овако каже, то су онда обухваћене у тапији и саме вруће воде — бање, које извиру између обале и саме воде Мораве.

После ових државом утврђених докумената, који неоспорно осигуравају манастирима не само

околно земљиште око воде, већ и саму воду, да наведемо неколико параграфа и из државних закона, па нека после о овоме суде и размотре правнички сви они, који се лакоме и грамзе за туђом имовином, би ли се могло и помишљати, да се ова манастирска добра отуђе после 45 год., од кад имају своје законите документе.

Тако, по грађанском закону § 929., када ко држи какво приватно имање 24 год. без тапије, а 10 год. с тапијом, онда застарева и остаје својина онога, који га је до тада уживао.

А по § 931. истог зак. вели се за државна, општинска или црквена имања, ако их је ко држао и радио без тапије 36 год., а с тапијом 12 год., застарева, и имање постаје својина онога, који га је за речено време радио. Па који је на овакав начин застарелости задобио право на непокретно добро, тај се може по § 946. истог зак. на исто добро судом убаштинити.

По истом закону, на име глави II-гој и пропису §§. 198, 199, 200, 201, 202. и т. д., у томе су делу манастири прави господари бања, — а кад још имају, као што наведосмо, и тапије, онда по §§. 285, 292, 298 истог зак. не може нико пречег права имати.

То су дакле права, на основу којих неко може задобити путем застарелости туђа имања: приватна, општинска, црквена и државна. А овде смо од свега тога далеко и далеко, да су ова манастирска имања још од пре неколико векова ма кад била туђа. Па чак ни онда, када су некада овде господарили азијатски Турци и Татари, или са запада Немци и Мађари. И ниједан од ових негдашњих господара ове земље како они са истога с великом чалмом, тако ни ови са запада с обријаним брковима, и ако су пред собом имали своје пионире, читаве чете дервиша и језуита, којима је био задатак, да руше све оно што се не слаже с њиховим веровањем, и опет се не сетише да одузимају оваква манастирска непокретна имања, и ако су издавали разне фермане и циркуларе, да се ни једна црква ни манастир не сме подизати ни поправљати ни препокрити, ма да таква забрана никад није дуго трајала. Али никад ни једни ни други не сетише се, да одузимају манастирима парохије и да ударе данак на манастирске пустиње, непроходне кршеве и прљуше, као што то учини сада доцније српска држава. и као што се често чују предлози од разних личности, да се манастирима имања одузму и разуме се, само за то, да се час пре свине гора с ових имања и да остану и она са голим кршевима, као што су и друга приватна имања у су-

WWW.UNILIB.BS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

судству ових остала без шуме. Још је то жалосније, што су се овакви предлози могли чути чак и од неких свештеника у окружном сталном одбору.

С тога је и справедљива горња наша приредба, да су манастири поред занемарености и оваквог напада на њихове приходе, далеко више пострадали, пропали, унижени и осрамоћени за ових 12 последњих година, но што су пређе за 426, (1389—1815). И *то чине* потомци оних славних витезова мученика и просветитеља, који се вековима борише за веру и народне светиње, који не жалише свој живот за опште добро и народне светиње, — па и на ченгедама и конопцима висити, који се у овим св. местима спремаше, књиге писаше, народну свест и велику народну идеју будише, и постајаше из ових пустиња највернији народни пријатељи, најсвеснији народни учитељи, највећи поборници за народни опстанак и ускренуће његове слободе. *То* велимо *чине* недавно ослобођени они српски синови, за које с несумњивом надом држимо, да ће се њихови потомци спрема оваквих својих предака, којима су старине, светиње, задужбине и сва прастара опште-народна духовна добра, ништавне ситнице, с највећим јадиковањем, негодовањем и презрењем одазивати, што им нису хтели неговати и сачувати њихове најсветије прадедовске задужбине.

Ови се манастири доста и од неких суседа нападају и, на жалост, знамо да су овде, у овим овчарско-кобларским манастирима, до сада погинула четири калуђера. Пре 5 година погинуо је у благовештењском манастиру честити, чувени и дугогодишњи архимандрит Исаја Катанић, који је био највернији свештенослужилац, најоданији народној ствари, најсавеснији манастирски радник и одличан економ, чија здања и данас украшавају свету обител; с којим се имањем, које је он неговао, и данас помаже манастир; чијим се материјалним средствима, која је он после себе оставио, и данас оправља и подиже храм Божји, који је после њега пренукао. Тај су такав злочин учинила, грамзећи за новцем, његова духовна деца, коју је он можда крстио, венчао, исповедио и испричешћивао. И пошто су га неколико пута испребијали и одузимали му имаовину, на послетку су му одузели све, што год је код себе имао, па га најзад и живота лишили.

Ово је жалосно и страшно, ово је веома ретко и ужасно, и једва ли овако страдају свештенослужбоци у Ст. Србији код св. Дечана, пећске патријаршије, Горноча, Девича, св. Тројице, св. Марка, Грачанице, св. Јована Дибарског и т. д., који су окружени најсвирепијим у Европи анархистима — Албанезима, који у многом којечему, што се са-

моваље тиче, једва ли су изостади од самних африканских полудивљих народа — пустињака. Но они своје суседу хоће да што дохвате, попију и поједу, украду вода или коња, али ретко кад да се реше, да свештенослужбоцу одузму живот. А да покушају, да одузму непокретно имање, и то је веома ретко. Ади, на против тому, има их и који хоће да поклањају реченим светињама: вода, коња, овцу, па и по товар пшенице. Док код ових овчарско-кобларских манастира и сувише је реткост, да је когод ма шта поклонно, бар сад у новије време.

Ови су манастири, као што рекосмо, само док се израде путеви и мостови, са свим у једној непосредној близини, и кобларски су манастири сви поред саме воде Мораве на 100 — 150 метара, а Сретење је понавнше удаљено, и овде би могао бити главни манастир са повише братије, а у оним другим манастирима могли би се наместити добро спремни и свесни економи са по једним ваљаним јеромопахом под управом манастира Сретења или на послетку Благовештења, јер су оба ова манастира осигурана са бањским приходима. Па како ће у недалеком времену проћи уз Мораву поред ових манастира и железница, то се онда у овим манастирима може установити и какав завод за спрему монаха, са установом сликарнице и разних других заната. Па би се тада овде пре по на другом месту могла одржати и типографија за словенске књиге, као што је некад и била овде, о чему сведочи она кула у Јовању, а у манастиру Никољу јеванђеље (од Хвала у XV. веку).

Бавећи се овде за ово оволико поменуто време, познали смо и видели смо до најмањих ситница, шта и како треба овде у овој св. пустињи радити, па тек онда да се доиста може казати: ова је *„пустиња процветала као пољски цвет.“* Па смо се зато дуже саветовали и озбиљно препоручили овим пустињским старешинама, да на овоме све оно раде, у колико им шта буде било могућно радити.

А старашине манастирске пак обећали су се, да ће се старати о економији у свему онолико, колико им буде умне и физичке снаге на расположењу; да ће шуме као зеницу ока чувати; да ће потребне поменуте мостове направити; да ће здања по новом плану код бања подићи; да ће живо настојати, да се и између ових манастира пробију путеви и онуда, куда још до сада нису пробијени, те да их учине приступачнијим, како за саме себе, тако и за побожне стране посетиоце, а нарочито за оне који долазе на лечење и чист ваздух у ова дивна места, каквих једва ли где у другом

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



WWW.UNILIB.RS

свету има са оваквим повољним условима: да су овако уздигнуте, високе, свакојаком гором обучене планине, уздignути кршеви са пећинама, а све околу ових обучено огромном гором; лене и студене планинске воде, а при том врућих и ретко овако лековитих извора. На подножју планина богате и украшене свим плодовима, као у Италији, луке. А између свега овога по средини снажно лети и вијуга, као каква гуја, чувена историјска класична река Морава. И на послетку све ово догде поменуто испреплетано је Божјим светињама, па је освећено и просвећено, те се и блиста као кедр на Ливану. Јер су ова и оваква места у најочајнијем времену по наше племе била непобедљиве тврдиње, учионице највећих генија за спас нашег племена, истинита, чисто божанствена просвета за народ, јер су ови благодатни извори и напојили душу и срце нашим претцима, да тако у славу великог Бога приведу српско племе у тихо и безопасно пристаниште.

Према оваквој комуникацији, јасно сада може св. Сабор видети да наш рад и путовање није било лако по Каблару, Овчару и околини ових св. по Српство планина. А у исто време може се и то видети, шта би требало учинити, па да ова света места буду славнија, сјајнија и блистателнија, но што су сада.

ХИИ. У опште о путу.

Као што у почетку помену смо, пробавили смо на овом нашем путу преко три месеца дана. А наша је епархија веома растегнута. Она почиње испод Сухог Рудишта, највишег врха Копачицевог, граничи Ст. Србијом далеко 6 часова од Митровице — Косова, средњим Ибром, па дуж Рашке спрам Новог Пазара и дуж реке Увца, поред Сјенице, Нове Вароши, манастира Бање, па поред Босне — Вишеграда и средње Дрине до окр. подринског; овде ће имати око 80 часова дужине, што само граница наше епархије окружава. Међу тим наша епархија стоји у средини српских земаља и окружавају је ове српске епархије: с источне стране нишка; с јужне светорашко-призренско-скендеријска, којој је граница Јадранско море; са западне дабро-босанско-херцеговачка; и са северо-источне стране београдска, која граничи Дунавом. Да, тако, 41 дан имади смо веома тежак и трудан, на овом огромном растојању, — пут, јер смо за све ово време путовали на коњу, а путови су били, колико се замислити може, врло тешки. Бивале су планине високе, уз које се једва могло ићи с камена на камен по неколико часова, и то се морало ићи пешице. Исто се пак тако морало ићи пешице

до какве долине. Често су бивале велике реке и потоци, придошли од великих снегова и киша, којих је по некад било таквих, да се прелази дневно и око стотине. Преко неких река морали су коњи препливати, а ми смо са свитом били принуђени, прелазити на каквој малој греди с највећом опасношћу. Био је један случај, да смо и у воду пали; но срећом су присутни били близу и одважни, те нас извели на суво без рђавих последица. Често смо ишли уз планину, где су мање воде, да бисмо избегли велике реке у равници, где се више потока састављају, па смо и тамо јако страдали, јер колико је горе у планини стрменитије, толико је и вода бржа но у равници, која се доле није могла никако ни газити.

Поред оваквих стрменитих путова, честог гажења опасних вода, још нас је целог месеца маја пратила киша, по некад с дапавицом — снегом, од јутра до ноћи. А често нам је тако и путовање било од јутра до ноћи.

Поменућемо делимично само први дан нашега путовања.

Када смо првог дана пошли из Краљева преко чувене, високе, стрме, смрчком одевене, многим водама испресецање и још на много места снегом покривене — планине Кобасице, многи су грађани, којима је овај пут био познат, — справедљиво држали за немогућност, да можемо још првог дана, овако веома трудан и дуг пут савладати и стићи за дан на конач у Јошаничку бању, где се мора и поред највећег трудног напора путовања и задржавања званичним послом уз пут, још и преко 12 часова путовати без одмора само на коњу или пешице, при том је тога дана било време кишовито.

И доиста, када смо тог дана у вече стигли у поменуто бању, веома смо били изнемогли и јако смо посумњали у своју физичку моћ, да ако и даље овакви будемо, да ћемо моћи и четврти део свог обнародованог путовања извршити, којих путова, разуме се, има доста и дужих и тежих од овог првог од Краљева до бање. Али смо, с благодаћу Свемогућег Господа Бога, после три дана, били са свим с другом снагом, па смо са свим и заборавили водити бриге, какви ће бити даљи путеви: хоће ли бити стрменити, каљави; дугачки или кратки и добри; је ли време кишовито, хоће ли се газити какве многе и дубоке воде или не, — нас, као да се то није ништа ни тицало, већ смо једино били концентрисали све своје мисли и сву своју снагу за успех предузетог и повереног нам рада.

Што се тиче самог преноћишта код оних црква, које су на средокраћу од расејаних по пла-

вини кућа, — поћивало се и код саме цркве у ћумезима, тако званим колибама, које су подизали сами свештеници, да се склањају од рђавог времена, а где се два човека могу једва окренути. Свита се склањала под букве. Но, скупљеном народу, и ако је ишла киша, ништа није сметало, сву ноћ око огња веселити се.

Као што се види, распоред нашег путовања био је веома замашан, и први пут, кад је објављен народу и свештенству, — власт и свештенство, а по неки и од грађана, нису никако могли веровати, да ће се тај такав распоред једним походом извршити моћи: једно зато, што су по неки дан путови били дугачки око 15 часова, само да се путује на коњу, а друго зато, што су, као што поменусмо, и сувише незгодни и теретни путови; и треће, што на једанпут без одмора није могућно толико путовати по оваквим путовима, и то још све на коњу, те је и природно било, да људи држе за немогућно остварење овог пута.

Но, тек доцније се доиста могло видети, да је, према оваквом рђавом и дугачком путу, требало још оволико времена, колико смо ми употребили, па ни онда, без особитог труда и напора, не би се могло лако проћи.

Пошто је распоред обнародован, а свештенство и народ почели већ чинити и спрему за дочек Архијереја, то онда нисмо могли ничије савете примати, да одустанемо ма и од најмање ситнице од обнародованог и учињеног распореда, па чак нисмо могли обуставити своје путовање ни онда, кад нам је писао г. министар просвете, да одмах прекинемо своје путовање због финансијских непредвиђених незгода.

Путовања су често била од 10 — 15 часова, а обични путови већим су делом бивали од 6 — 10 часова дневно. Где је био дугачак пут, заказивано је било народу, да још у вече или изјутра рано долази на богослужење, па смо тако и ми могли изјутра рано почињати службу, водоосвећење и поуку, а за тим, како би се утвари спремиле, одмах бисмо полазили даље, докле, путујући око 6 часова, не бисмо дошли до какве цркве, где је одређено, да се тамо дању изврши чинодејство и поука, и ту се руча. По свршеном послу, одмах се опет даље полазило на одређено место на конак, па по неки пут нисмо могли за дана стићи, већ се морало по неколико часова ноћу путовати на више и на ниже т. ј. уз планину и низ планину, по киши, и, као што рекосмо, често пешице. Један је случај био, да је из оближњих села пратња морала доносити од својих кућа луч, палити буктиње луче, што је изгледало, као каква бакљада, на нас

с тим буктињама свести с планине по веома рђавом путу. Иначе, да тога није било, посве је било немогућно тај и сувише незгодан и дугачак ноћни и кишни пут прећи. И тако смо срећно и тај такав пут прешли, и око 10 часова у вече, на одређено место стигли.

Бивало је на дугом путу и оваквих случајева: да прва пратња, која с нама изјутра полази, у даљем одстојању од свог завичаја — места, није знала прави пут, као што ни власти и свештеници, који су с нама били, нису могли знати, па смо често и грешили пут, да смо по некад морали очекивати и тражити нарочите пратиоце, којима су познати они путови, којима смо ми морали проћи.

Дакле, овај наш дуги и трудни пут, особите је пажње био, како код народа, тако и код власти и свештенства, јер смо таква места пролазили, такве општине и цркве посећивали, код којих не само Архијереј никад није долазио ни пролазио, већ ни окружни начелник, ни протојереј, па се ретко памти и кад им је и срески начелник та места пролазио.

А да се само комотније могло путовати, имало би се много и много важних историјских ствари и предања прибележити, па би у том случају и овај наш извештај, разуме се, био много потпунији.

У нашој пратњи, на целом овом путу, били су: окружни начелник, окружни протојереј, срески начелник и намесник; у почетку протојереј краљевачки, а за тим до краја игуман студенички и наш ђакон и писар духовног суда нашег.

Свештенство је свуда из оближњих места, куда смо пролазили, такође нас пратило из места у место. Па и наставници школа на више места излазили су нам на сусрет и с највећом оданошћу пратили нас даље из свог места. А особиту хвалу заслужује наставник школе ковилске, који нас је нарочито низ стрмени ноћу придржавао или пред нама носио луч. А у целом нашем путовању сваког дана, из места у место, бивао је пред нама по један читав низ одабраних, одевених и спремних коњаника. Овај народ први пут је сада видео овакво свечано сретање и испраћање.

На овом нашем предузетом добротворном путу чињене су нам олакшице сваком приликом, у свему и од свакога, у чем би се то могло чинити, како од окружног начелника, окружног протојереја, среских власти, општина, тако и од појединих грађана — народа и свештенства. А нарочито су се у овоме одликовали начелник и протојереј округа ужичког, који су за све време нашег путовања с нама подједнако терете подносили, — чиме су сви видљивим знацима засведочавали поштовање према вери и цркви и према архијерејском достојанству.

За св. утвари и друге нама потребне ствари, имали смо цариградске велике фурчеве — кожане бисаге с мушемом. И да овакву спрему нисмо имали, са свим би нам ствари на оваквом путу и кишном времену биле упропашћене, без којих нам не би било могућно ни путовати.

Сматрамо за веома велику срећу, путујући овакве дуге и незгодне путове дању и ноћу, кроз околико дуго време, да и ако је друштво из свите и пратње често с коња падало и низа страну котрљало, или се по блату ваљало; и ако је с коњма газило преко опасних, брзих и мутних вода, те је често коња вода и преко сапи предивала; и ако се ишло, или боље рећи мостило преко какве бездне, преко кршева путањицама и прљагама; и ако нас је све једнако киша пратила — ипак смо сви пребродили овај дуги пут здраво, без икакве повреде, и није се ништа од ствари поломило или изгубило, већ је све у свом најтачнијем реду у целом путу било и дома смо се, у славу Божју, повратили, како ми, тако и наша свита, у онаквом истом стању, као што смо и пошли, сем што смо по оваквом путу јако искварили, или боље рећи, поцепали одело.

Ми смо свима, малим и великим, свима властима, целом народу, свештенству и учитељима, на оваквој оданој, увиђавној, родољубивој, побожној и искреној пажњи — захвални, и молимо св. Сабор, да заједно с нама призове од стране цркве на свемир и Божји благослов.

Имамо част, сходно чл. 27. тачке 18. зак. о цркв. властима поднети св. Архиепископском Сабору на прочитање и увиђај овај наш — колико је могућно — опширан и тачан извештај каноничног нашег путовања, у овој години, у једном делу поверене нам епархије. Па ако св. Архиепископски Сабор нађе што за потребно да нареди у корист цркве и народа нека изводи, после пажљивог прочитања, и наредити. Или, ако би нашао какву примедбу, да би што требало у оваквим случајевима дружичије, практичније, живље радити, то молимо, нека се то и нареди.

ЕБр. 592.

1. Септембра 1892. год.
у Краљеву.

Епископ жички,
Сава, Дечанац.

НАУКА И НАСТАВА

СИМА МИЛУТИНОВИЋ, САРАЈЛИЈА

(1791.—1847.)

од
ЂОРЂА С. ЂОРЂЕВИЋА

(СВРШЕТАК)

* * *

Не мислим даље у овај мах. Хтео сам да изнесем пред читаоце Симин живот и рад и огледао сам. Да ли је овим радом намера постигнута, није моје да говорим. Нека још и ово неколико редака, као карактеристика Симинова, на завршетку.

Сима је песник и то песник, који пева с одушевљењем, чије песме «показују тако оригиналне погледе, таку силу појимања и смелости у изразу, да му је име остало окружено неувелим венцем песника народнога».¹⁶¹⁾ Он је међу првима, после Вука, поимао значај народних песама а донекле и значај писања народним језиком, само се

његова машта није могла ограничити само на њ; он јој беше недовољан. Сима је, веле, таман, али «копајте дубље, па ћете наћи злата. Сима међу песницима својега доба стоји као осамљени див: тек онако олако не могу га патушци сватити»¹⁶²⁾ а и сам Његош карактерише га речма:

»Бе се силни полет мјери
Међу прве ти си, Симо,
Трудно те је и зазрети,
Камо ли те троћи мимо!«

Његов дух беше што велико ствара; он и показа прави пут песми књижевној, унесе у књижевност «глас, снагу и живахност народнога живота». Заслуга је његова, што је својом песмом показао први, да Срби могу имати песника и песништва народнога не само у усменој књижевности, као до тада, него и у правој књижевности.

У свакој се скоро његовој мисли огледа љубав његова према народу, који му је био

¹⁶²⁾ В. Рајковић у Јавору за 1875. год., бр. 16. Том је приликом саопштио писмо Павла Берића Вуку, у ком писму вели, да Србијанке ништа не разуме.

¹⁶¹⁾ Браство I., 34.

идејал. Жеља му је била, да прослави српску прошлост а усрећи будућност, па је на том и радио: опевајући српски устанак и ослобођење, причајући историју Црне Горе у стиху и у проси, славећи Карађорђа, Милоша, Хајдук-Вељка и друге наше јунаке, а и борећи се сâм на бојном пољу.

Сима је нашој народној песми отворио тако рећи врата немачке књижевности. Познавши се са немачким научницима и песницима, причао им је о српском народу, о његовим умотворинама, о његовој историји с толиком љубављу, да се стадоше упознавати са српским народом и песмама, па и преводити ове на немачки.

«Сва је прилика, да је баш Сима највише и помогао, да се у Његоша развије песнички дар, који је доцније прославио и ученика и учитеља».

Сима је волео самоћу и жудео за њом као и за својом слободом, која му беше светиња. Па као што му она гођаше срцу, тако исто му беше и слобода народа — идејал, ком је тежио, радећи и он својим силама на остварењу слободе народне. Ма и какав успех народни, ма и какав зрачак слободе милога му народа, да се десио, нашао би одзива у његову срцу. Песничка душа Симинова уживала би тада. —

Сима је бивао и у срећи и у несрећи, и у добру и у злу, али никада није заборавао, да љуби свој српски народ, да за њ ради. И с тога ће он:

„Живјет' вјечно у небесном царству
И међ' људ'ма на лили бијелој,
У памети л' српских оmlадака,
Та за дикy и вечну прилику,
И свакима кано и својима;
Та док сунца и сјајна мјесеца,
Док је ноћне и бијела данка,¹⁶³⁾

Беч, о Божићу 1891. године.

ДОДАТАК

Неколико Симинових писама Вуку и једно Вуково Сими.

(из Вукових хартија)

I.

Особити мој Дбсту,

Знанче мој брате Вуче многољбиви!

Стариј се брат оженио без млаћег; али није ни чудо, ни зазор, ни кака жалба; али

¹⁶³⁾ Овим стиховима Симиновим, узетим из Тројебратства и Тројесестарства, завршио сам и свој говор, који је био извод ове моје радње, а који сам читао на комерсу друштва „Зоре“ 1891. г., приликом прославе Симе Милутиновића.

ако се млаћи ожени без старијег, онда ће боим се, све на старијем се развршит, и остани. Рећи ћеш ми, чуват се хоџице, а нехотици и не могу, ни суда неима ама опета дуг неумире... и зајам се непогибли не враћа.

Остави то; но ми зафали снаси од мое стране а са свега братска срца, што ти е сина родила, ко да сам јој ја препоручио, њу ми поздрави, и плџни ми је полахко и милостиво за ме руком уз образ, ал само како ће се заруменити, не бил' вас обоје тако о једном мога чувствованија опоменуо, кад сам чуо да сте се узели и сина родили, а малога ми Милуна — све једно — сваки дан а по више пута цџливај, и све у чело. Заиста и управо рекав, ние ми Бог могао веће радости причинити што е моме теби и моме Миоковићу по сина дао, разма да е мени истоме два о једном удиелио.

Доста сам ти пута писо из Видина, нека једном и из Шабца, ћево сам то све за те разумио од Гдра Еџте.

Споменом се старога и пређашњег живота још и сада тџшим, веселим, и уздовољавам, рекоби мее наумила противна судба до гроба гонити, и за то жешће и дуљ, што сам јој донепрегнутиј, но и за то ништа, здрављ ме свагда и добро служи, и тврдоглавство ми безумијем моим подпреукрепљиво, још напредуе, и кад проесачим попростано, а на ситно, за моју неку велику досад свакадашњију а особиту напредашњију корист. Али ево ми белаја за вратом, што ће е ме прие времена оћелавити, а већ сам и без тога, од сама свог, већ почео... Нада се оцу и матери амо, а оно и мене зову тамо; тетка ми чини ми се хоће тамо, ал ја никада никада и баш никада! Волим и варварству а безумну, негли свирџности лукавој и немилостивој глави прекланяти, оно је мекше и подалџ сад од нас.

Твоје ни загонетки ни Словара. Рад би знати шта се то уради од тебе, кад брже суста, и побаци или се утуди. Ил да нас ниси објављивњм барем ни раздражио, и много чекајући ние подпуно сладак дочек, а камо ли и не дочекав. Едва сам сад ево нешто мало разумио за твој С., да си га до П. штампо, ал још трошка иштеш, и да бог да, да ти од кога што доће, ал мучно и мало; но да ти и ја бубнем једну, премда је тућа, штампал га доклен га имадбудешчим, пак ону полу остави до другога ново-

сабрана трошка, и прилике, а у другу књигу лакше ћеш после и више моћи наћи пре-
 нумер. кад се види шта је какво е, и шта би још у осталом имало.

То ти велим, док ми ниеси рекао. О свему говорисмо што 'но риеч, а о мојој удадби ни риечи. Ја много и велико намъ-
 равам, а ништа не свршујем, и то готово радим ко бумбар или чак к'о Стршлѣн; али се још и свагда надам, да ћу свршит што сам обећо, али полакко па далеко. Они мој рукопис ' Три Грацие, нипошто не штампали не шали се, дознаем да не ваља, и попра-
 вљам и данас штошта и на много мѣста, и уздам се да ће ми далеко достојније свога имена крснога, но прво, али се без Лайп-
 сига штампат неће моћи; имају и различита и слободна толкованја и припажаи, како ор-
 тографски, тако и стваренни свѣтски. На тај је начин и Вельковка ми и Хачжи-Николе пѣсна састављена, зато брате потребуј реда, времена и своју добру згоду. па да буду како ваља, јер ко трчи, он се натопрчи; али опет и разтег јест гори у пословима, пак се не зна како је црнѣ или радит ил' не радит. —

Међу тијем ако ти што, или теби или Давидовићу, ког ми поздрави лиубезни, уз-
 пише Јакшић за каки превод мој одгово-
 рите му вѣрно и скоро.

Кога ја тамо имам поздрави ми, кумове и приатељ; особито Г-а Копитара, премда смо се само едном код Давидовића вићели, ако кад имадбудем ш чим — т. е. дѣлом — моревит ћу се и ја тамо још барем едном докотурати, пак ћу се с' вишекоеким и болѣ познати, а готово ко да сам рођен само зато, да по свиету ходам, и с' људма се упознавам, и како то, одма да се ра-
 стајем, и с' многим вѣчно да је више и веће жалости и чезнења.

Нигда ти ми доста бити не море с' то-
 бом разговора и преписиванја; још сам ти едном пак и опетаво ти велим, да смо ми, ја, ти, и још неколика амошња доиста дужни заедно живѣти, и ако игда и зашто, баш ћемо најпре и највише за то одговарати некоме. —

Збогом и здравствуј с фамилиом!

NB. пошлѣи најнужнију нѣмецку постама књигу, што је у Виланду опоминѣ, а твоме свагдашњему

пак и одсадашњему свердствователю

Симеун Мил. Симовић.

у Шабцу Августа 1|2 1818.

Атресирај ми у конак гдра Еврема наћи ће ме, и ће био, а често сам ту, и тогових. Баца трице и инат писмени, премда празо имаш. —

II.

12. Новембрія 1825.
у Лайпцигу.

Јдранине Вуче!

Загр'љам се и по три путъ целивам с' тобом, под ону нашу стару Сербску.

Најнајприе поздрави ми Анну Краусъ... мою снаху, и твоју дѣчицу свес'рдно при-
 тельски.

Пакъ!.... Јолдашум бенум и султанум сенмиси, послѣ толикога времена, да ти се и ја живѣ јавим, и у Лайпцигу....? Да! А тебе да превазиђем!.... Не! раније си почео, и много учинио, те далеко преда мном; но да ти навр'шим слутњу твоју давнашњу, да ћу ја некада *Сербијду* сочинит'. Ево ти ме дакле ш нѣоме башъ истоомъ готовом ево ће свету на видику, ама и до уста је од олуштена јета ближе ... него мени до печатанја моего кр'вавога зноја и дѣла. Имадем га стодваест табака рукописом, и налазим преко 30. да ће их бити печатаннога, съ десет лепеие изрезаца (купферштиха) пак сад гледај, размисли, и суди шта ми к томе треба, кад ништа друго нејмам окром за време бавлења трошакъ: ако е на дну морском бисер тражит, ево 'во је! Ил' се мени чини, што ми преко волѣ прошња публична предстои, коју си и ты гр'дио писмено, и ја с'рдечно ненавидим, али ме научи како ћу иначе, кад' ни још не умием одпочети, премда сам доста досад' приватно добио на то, него сам од тога много и потрошио. Дакле, аман кардаш, научи ме и напиши ми како ћу! Ево ти прилика јаћанѣ брале, да наплатиш од мене још београдскѣ дугъ... те съ лихвом!...¹⁾ Несумњай се о достојности дѣла, ако башъ и ние Хомеровим штилом, пуностю, и обозренѣм ока орловско-славуйска; Живковић га је Телемакъ преглед'о, добру му сентенцију изреко, и мене Србским некаким Оссіаном назвао; то ми је потврдио и некиј другѣи философије доктор Платон Симеоновичъ Сербинѣ, из Каменице изнад Варадина родом, и сад е у Одесоком Лицею пр'вѣи најспособниј професор; пак дер како не би све чинио да изставит' га на свет?! Бе да ми је како да и тебе сад ев'амо пре-

¹⁾ Цела ова реченица почевши *ево* подвучена је цр-
 венем писаљком, без сумње Вуком.

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

вучем! А да скупа јаде ядујемо, или пѣсме поопѣвамо. Не шали се главом, ако ти и сочиняваш Историју најновију Срб'ску, да мени поревнуеш, и на ме замрзиш, што сам ја ово скунаторио! Ер ћу те борме изц'ртати из мое Србиаде...! Не препадај с' ништа! «Стежи коња, ето поля, колико ти воля!» Я сам се само разпѣвав низ рудину спустио у млоготравну лљуку, ђе сам неколико прошетав се понекиј са дворношћу лѣшци и мирисом любчїи цвиетак ускинуо, и у киту га ставио; ... кад све нагизданне у коло, нек и Срб'ка чиме год. — Него ти дерь мени пиши непремѣнно и некасно како ћу, и шта ћу, и како ти болѣ знаш, и препоручи ме ако имаш коме амо, са свим сам странњ; а ни зашто друго ниесам овде печатат' дошао, ербо је моя муза за смѣрна и скромна изван оружја — него се надам да је печатња јефтинїа и скорїа, како и ест.

Твој душом и срцем

*Симеон Милутинович.*²⁾

III.

О Вуче, брате и друже!

Фала богу кад'те жива и здрава ђегођ чу ја!

Твоје од 2.14. Дек примио сам 13.1. Фебра: гди се толико бавило... ништа! Кромїе што ми е радост и удовольствие одсрочавало; нит' сам приатнии час у мом животу давно доживио.

Отац ми је осто живо и здраво, и усердно те поздравио, а маїку ми богда прости одавно. — Ја одавле рад сам, ако б' им'о куда у Србиу, а не у Бесарабиу, кое ти за боліе знаш и др'жиш?... Јви ми; само не знам могу л' туда на Беч. — Ово ми је најближе ср'ца, и најкорїе бити мора, како се неїмам дуго бавит' су чим' овде.

Сад?... Што се не може како се хоће, а оно ће се хотїт' како се може. Печатат' још ниесам почео, очекујем од' Милоша Обр. одговора, коме сам писао да би дозволи посветит' му имену, а іеда што и новца пошлїе. Види како ми е објавление, пак суди о ствари и діелу; о труду и о способности кад' изиђе. У Браїткопфа сам био, и тражио мало по манїа слова, што ми се она твоїа чине крупна превећ, но неїма, ил' не да, да му више печатнїа избаци, него сам наш'о у другога прекрасна а ситна слова руска, и чини ми се да ћу купфер-

²⁾ На овом је писму забелешка Вукова, да је одговорио па њ 2/14 дек. 1825.

штїха ил' по све оставит' ил' нешто уд'ржат' и у 16-аву печетат', у полу ми равно манїе свега трошка, а циена му табака печатана сверавна. Противу је моїе желїе, али што ћу. А тамо да дођем печетат', бог зна би л' допустили, іединствено за то што се ф'али Срб; Магарашевићу о Ср'бима не дали, а камо би мени?... Изїасни ми то! За моїу правописнїу не стараї се, сва разлика ако буде у том ће, што іа значак гласоударни само іедан имам, и употреблїам га свуд' на гласно и пригласнó, гди ми се год іезик у изговору позабави; него не знам о іезику ми, мудрованїу, и пїеваним шта?... Тко пресудит'; што је без' урнека (модела) и вольним полетом с' народним вкусом. Ако навіерно видиш, да се може тамо, пиши да ончас дођем, Копитар те може извїестит', кога ми поздрави радо, ако се пристои. — Поздрави ми и Шићара лїубезно, іа ништа и не тражим од' нїега сіем' лїубави братске, рїедски су данас помагачи — свуда мука. Да знам будућности садр'ж, и да не знам надежде пр'евар, и у сну би пїевао, него што іакї учини.... ідем да видим, ако имаш и знаш коме писат' у Ср'биу, д'ела што за ме, и да ништа барем да узнаш хоће л' не ће ли, можеш ми и то објавление послати, премда сам іа већ послао. ал' ти то као не знавши ако можеш учини. Ризнић и Лучић д'али су ми сваки по 300 руб. и послао сам им опет објавление, ако бї што би — ако ли не, а оно ћу овди тражит' каквог' или бухендлера, или каквог' Англеза молити, премда је тó на срамоту роду, али шта ћу му!... Рад' сам какогоде к' цїельи доспїети. Свакако сам рад узнат' из' Ср'бїе бити ли ми што, али да узнам што скорїе, и прие панађура овдашнїега; за то не пребрежи писат' од' себе тамо, а знам да имаш ком'; каїати се неће к'о ми поможе, но дичити се имат' чиме Ср'бин сваки, а какав још потомству примїер. Што сам наш'о у горчини сласт, у несрећи сіеме среће, и представио, што живлїе могао. С' архиманд. познат' и поздравио га од' тебе; с' Теохаром такођер, и ето ти мої адрес на нїега, а он ће моїа писма слати на Тирку, како захтеваш. Често ми и свашта пиши! особито какве су кнїге Ср'бске досад изишле; іавлїа ли се кои Парнаса питомца, и лїубимац мўзá, ил' себезнан Ср'бства, и Арфа Ш...чка никог' не пронзава груд'; а

мени е све у души ушима хармонија истѣ. Нашо сам познаника, доста, али мало ползе, безчувствие; да сам Орфеј, па да што, него Ср'бин, што грудма или челом продриет. Наћи ћу и Главачека. —

Послао сам објавленіе Митр. Стратимиру с' писмом, посл'о Текелин, посл'о у Триест Фрушићу, посл'о у Петербург, пак' једá од' куд' што.

Камо ти Милутин?... подозревам печални случај тај — разведри ме доста ми е и другие тугá кише.

Све ми твоје ус'рдно и приатељски поздраву. Да знаш, како ми е! твоје читати „моја жена, Сава, Ружа, Василица!...” Ах ја! Кад' шта, и тко?... Финикс?... Пањ! Камень! Призрак мига! Него ми дај боже скоро печатат'.... пак ончас некуд' негди некóм се очетвороножит'.... паче л' одво-с'рдити', и оједнодушослит, тó би ми чини ми се још на свиету посла остало — Ха! О Југовићу ја мислим овако: да је био Србски Питт; а ти како јави ми; имадем ли право. Ништа достојно, вајно, и дично пропустио ниесам барем чини ми се, како и ђешто укорит', за показат' што је какво, и коликоцијено. Ја сам оно подва слова на-фалице ставио, тек' да видим хоћеш ли припазит', а шта рећи знао сам; по овоме писму суди о слогу не... но о језику, писму, и начину мишлѣніа у Ср'биаду, а не гледај ни на објавленіе, оно је морало најпре онако. —

Твој сам свагда и сав

у Липисци
1826.

Симеон Милутиновичь.

НВ. Да ми е ово свр'шит'! пак би после и о новцу порадио, а знам, како гди, и кад га наћ... само би требало све опета мало новца најпре.

Ако си познат' с' Добрићем у Варшави или Цинцом, пиши им, ил' ме научи како би им ја што — измолио... на ово.

Почео сам учит' Хомеопатну, т. је. науку лекарствену по новој методи Ханемана; не знам валјат' ли, разбери, и јави ми твоју о том мис'о. Мени се чини да је што добро, а могу скорје постићи. —

IV. Одговор Вуков

У Бечу 20. фебр. (по наш.) 1826.

Љубезни брате Симо!

Примио сам ти писмо (без дана мјесечнога!) и објављеније о Србијади, али ми га нијеси онако послао, као што сам ти прије писао, него сам морао за њега платити 28 крајцара сребра!

Објављеније ти је добро, само што је високо, или, ако смијем рећи, тавно, и ишарано Руским ријечма и никаком (постојаном) ортографијом. Стратимировић ти јамачно одговорити неће, а бог зна оће ли и Текелија (мислим да ће до неколико дана он овђе доћи, и ја ћу му споменути за тебе); Милош би ти јамачно одговорио, и послао би ти најмање 100 дуката, него ће га, може бити, одвратити његови чанколизи, који се највише боје и труде, да се какав поштен човек њему не препоручи и не прикучи. Ја онамо немам коме писати, јер онђе немам другога пријатеља осим Милоша, а он не зна читати (ја сам га 1820 године био почео учити читати, и могао је ласно за мјесец дана научити, но његови министри и секретари увјере га, да је боље, што то не зна, и тако мени јавно забране о том више спомињати). — Цинцо не вјерујем да би ти што могао послати, а Добрић је, може бити, најбогатији човек у народу српскоме, и поштен је човек, него му пиши и поглади га мало; али ваља да знаш, да свака новце тешко даје. — Ја би рекао, да фигуре *изоставиш све*, јер се *оригинално* (управо народно) ту ништа не може начинити, и стало би те још један пут (а што *лијешо* и *два пут*) толико. Ја не вјерујем, да је једнака цијена табаку крупним словима на 8-мини и ситним словима на 16-тини! То ћеш ти бити рђаво разумијо. Ја би ти рекао, да штампац на 8-мини оним истим словима, што сам ја цјесме штампао; неће бити много скупље (*све*), него да се штампа ситним словима на 16-тини; а крупна су слова боља и лакша за читање, а особито чини се већа књига (јер знаш, да наши људи књигу по дебљини цијене). — За ортографију опет ти кажем (ако ћеш ме послушати), да узмеш *управо овако*, као што ја пишем; ако ли нећеш, а ти чини како ти драго. Ти ваља да знаш, да сам ја у том данас мајстор *бољи од свију Срба*. Друго би ти казао, да се чуваш Сла-



венски и Руски ријечи, него да ти буде чист народни Српски језик; а тако исто да се чуваш и ковања (млогога) нови ријечи. То, што ти пишеш, јамачно се може народним нашим језиком описати љепше него икаким другим. Ја би волио, да ти одатле не идеш у Бесарабију, него у Србију, али да удариш овуда, да се видимо и разговоримо. — Омеопатија би добра била, али се то тако одма не може научити, морао би човјек управо знати анатомију, физиологију и патологију. Ја сам ту почињао учити медицину, па ми се дуго учинило, а особито на анатомију нијесам могао да се навикнем. — О Југовићу имаш право. — Мој је Милутин умр'о од године дана; Сави ми је сад шеста година, само да га видиш! Ајде у Србију, па се жени и ти; доста је већ скитања; до вијека не ћемо живити.

Поздрави ми архимандрита, Теохара и Главачека. Гледај, да не сједиш ту беспослен, него почињи радити, ако мислиш што чинити. —

Вук.

V.

*Љубезни мој Вуче
Христос се роди!
Сада за свагда!*

Да видиш сад како ми е! погодио си; нови г'од, нови живот, ал' за сретне; навалио свак, баш к'о хала на берићет, један другом очи да извади за новце, пак сам се упудио да ће и мене непреміено и брзо за врат, да ме образа срца и душе стане; осим типографу сто талира што сам још дужан, толико друкуда што су ми вјеровали коетко и коезашто; отац ми у какву је стању знаш, телише сад од како је умр'о једини давало (наш и обшти...) пресіекла се и пенсиа, худна цркавица моја и његова и све тамо; ово сам дана примио писмо од' њега, и тако је ове године срећа им прискочила. Досад сам грдио се и слободио ал' је сад' за нокте зашло и до живца дошло, и ко ми се волі св'етит', баш је улучио прилику, ако и неіма основ'е —. Него, Вуче! ти ми можеш помоћи, да се избавим одавле што прие, д'ок ниесам ост'о и без ово мало памети, што и овај, с' ким' преводим твоје піесне, пробира, к'о сита јагоде, и готово ми е мућак помоћ, једва ће накнадит' оно теја и циг'ара што му трошим. Ја имам евовди још двіеста и тридест екзем. Срби-

анке, него ти уговори тамо у Пешти с' киме знаш, да ми их узме ћутуре све, пошто можеш ш' ним, пак нека ми пошліе за 200 екз. Србианке новце, узме их, и даћу му и оно 700 мале у антрешелі, што сам у Пешту послао; а Г. Милош іеда ми за сто Екзе. његовие душу остави, кад' не могу иначе, и кад он знати може да му их вишестручно заслужити могу и знам, ако ме шћедбуде само употребит' — ниг' је онаки овакога слугу још кад' имао; ово је о себи збор'ено, али са себеобзнаном —. Да могу причекат' неби ја овако, али шта ћу кад' је само Бог на једном' кар'ару и свемоћан, истоветан. Да ми се сад одавле измаћи с' кожом, бацио би камен у први вртлог, по-нор... кад' он изиш'о, тад' им ја дош'о; ништа више овди за главу нећу и да могнем више починіати, замако бисе у бездну д'уга. — Већ' ми у квартиру се и кост прекида, неімам чиме досаданіа 4. мјесеца по 5. тал. платит', и напуту сам још и душу спасати постом и молитвом... разма да се нађе каква пиштолиіна, те још цигли покучи... залагај. Овако је за слиепу вјеру... телише Србску; не каіем се али ме боли, да би до неба јаукао, кад би знао довикат': преварен сам... ја!... Милошем... Германа писмом! Све ми на печатнју обећавшим; него за то ми валиа зар овако презреніе, овди што сам дошао печатат', да іавим, представим Србина не само с' плећима него и с' очима благоразумна и своіеволіно сміерно мислећа. Знам да би ја у Петербургу и боліе и лакше, прош'о и печат'о, нег' је то за онога ком' је стало најпре за себе, а не за мене ком' је ближњи на срцу и у души, кром'е што ми је несовіетно моіему званіу: ово је за свагда овако што се овога ми посла тиче, и што но ми поступка и діела важност, циену и основост уздиже.

Не шали се, Вуче! иначе урадит', кад' си предтеча Србские кнїжевности; него ми тај последни способ окушај што скоріе пак ми у свакоме случају пиши какогод буде; тад' им одма на чисту, разговіетну, и при самој ціеліи. — У оном сам ти писму наговіестио да ћу од дв'ога једно, а сада баш морам, што не могу иначе остат' овај кои сам... Србин, кој е све и свим жер-твовао с роду, ипак је мало, него се иште зар и краініе, чест ил' чемерни живот —. Не плашим се себи, одзнао сам трепетат',

а ни е ме страшивица ни родила, нег' да само име Србина спасем, ил' безосквернијено низложим, кад сам га досад' барем свиетла образа и спокојне душе носио и сачув'о; после кише јапунчже је лише и кад' је Тимон чоekomрзцем пренуді, учезава... него каква је полза и брука прианма, Атинеицам?... Ништа мени! Ништа за ствар! ако не стои помоћи, подржа, призренія; само би ми се желило чути Мушицкога о томе глас и мис'о за живота... а ја сам већ дотле наувређан, да се не могу обидит', чувство = себе у мени е тако и толико увехнуло, да ми глава слеті, чини ми се не би крв ударила. Неимам ти, ол' не знам ти шта више писати до решенія моје судбе, а тадај ћеш примит' од' мене можда и последніе. Тко је свик'о шта је и каква је смрт, он очајат' не може, ком је с' радостиу загрмит' и високом с'е воліом поспрати, надеждом надживіет'.... Тко л' имаде о што нек' се граби и бави у животу, ја сам иностранцем признан, а сам с'е чуіем мимоходцем. И овда ми све поздрави тамо, ако и немаре за ме, доста ми е што ја марим за ниі. —

Твоі Сима Милугиновичі.

У Лаицигу лицем на нови год римски 1827. ниіова.

NB. Још неимам из Хрватске писма да су им кнїге дошле, пак сумніам што ми пишеш, да су послане, него ме живліе увіери о томе ако ти е стало за приаком — или баш како се јави, ништа ми не може бит' изнена'о, нит' сам крив ако ме тко разуміе криво, једнострано, и половично. Не заборава ми а и не пропусти усрдно поздравит' Господина Шестића, и замоли га да ми опрости што му ниесам један Екзем. послао, мислећи да су му сви у рукама... пак што и како и колико воли —. Нашему Стратимиру би послао, него ако тї речеш; нека бог зна наш начин говора и писанія презире, ал' му ја и опета целивам жуборику... као негда ђеду моме.

Качића ми ако имаш, пошліи ако л' неимаш и не тражи, јер бог зна кад би га нашао. Ово ми уложено писмо прочитај, затвори, и пошліи Г. Милошу, кад' је стишат' и просит' чоєка у част, нек' се и ја прифатим једнога, кад' морам. А теби честитам од Русије пенсиу 120. цек. годишніе! Да бог да их дуже уживао, него ја

моіе. — На исто писмо одговор какав такав одма ми ради добавит', једном вінеруі да сам дош'о у краіност. пак ил' се радуі (прости!..) ил' ме сажалуі, и тако помози; ил' ми у приєко и кратко одговори. Кад изиђе душа не оживіе се пахрѳом —

Твоі Сима Милут.

ВАСПИТАЊЕ ИЛИ ДИСЦИПЛИНА?

од
СВЕТ. СТ. СИМИЋА

(наставак)

Овде је на свом месту напоменути, «да наставник може, у већини прилика, учинити да су казне непотребне: опоменом у своје време, не тражећи при том много речи, правилним подстицањем осећања части и дужности и штедљивошћу са похвалама и прекорима»¹⁾. Правилно осећање части истиче из поштовања самога себе и поштовања старијих, а нарочито из поверења наставникова; овим се нарочито треба користити у васпитању. Полази ли учитељ са претпоставке да његови ученици постојано и са љубављу теже да испуњавају своје дужности; поклања ли он њима, према томе, поверење, пре учињене погрешке, — онда може бити уверен, да ће се врло ретко за то покајати. Још више утичу докази већег поверења, које наставник показује делом, а не речју, добрим и приљезним ученицима. Позивати ученике, који воле истину, да о неком догађају изреку своје мишљење, тражити од бољих ученика да реше, пред целим разредом, какав потежи задатак или да помогну својим друговима објашњавањем некога тежега места, — такви и слични овима докази поверења утврђују на овај начин одликоване ученике и изазивају код осталих жељу, да и они стеку тако поверење својим радом и владањем. Ово поверење подстиче још и добру вољу. — Већ је доста пута речено, да је похвала рада ученикова врло важно васпитно средство и врло поуздана брана противу погрешака и кажњавања. Кад је о овоме реч, треба пазити, да је наставник штедљив и са похвалама и са прекорима. Расипање умањује цену похвалама, те се после и не

¹⁾ Id. *ibid.* стр. 171.

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

обраћа на њих никаква пажња од стране ученика; то исто вреди и о прекорима. А противу овега начела баш греше врло често многи наставници, ако не свесно а оно из рђаве навике. Кад се ученику зада питање, природно је очекивати, да он и може и хоће да одговори на њ, и, према томе, правилан одговор не заслужује особиту похвалу. Као год што не ваља, а то на жалост свакога дана бива, пропраћати сваки правилан одговор узвицима: «добро», «дивно», «тако је» — тако исто, па још и више, треба избегавати употребу израза: «глупаче», «ленштино» (да и не наводимо друге много горе, који су нарочито у нашим гимназијама врло, врло чести), јер ће наставник, који оваке изразе расипа, у брзо увидети, да им се ученици мало по мало привикну, па после готово никакву пажњу и не обраћају на њих, и онда ће му, разуме се, бити потребна, покрај укора, и друга средства да ученике натера да врше своје дужности.

Кад се пази на све ово, што доведе помињасмо, и погрешака ће бити мање, и казнама ће се ретко прибегавати, као последњем средству, кад већ нема другога лека. И ако се у овом погледу пошло знатно у напред, ипак има још, на жалост, наставника, који верују да се без многих и строгих казни не може ништа постићи. Они као да и не воде рачуна о томе, да је претерано честом кажњавању природна последица непрестано заостравање казанâ, како би се само постигао какав било утицај. Понекад је ово нагомилавање казанâ природна последица журења. Просто осећање правде нагони наставника, који је казнио првог ученика код кога је опазио какву омашку, да казни одмах и све друге, код којих се таква омашка запази; тако се дешава, да се, због овога, подвргне казни половина разреда за један час. Или, на пример, наставник казни за немар некога ученика, који заслужује у најгорем случају само прекор, и не покушавајући пре тога остала средства за подстицање на рад; ученик пак понавља исту погрешку или из лакоумности, или што задатак премаша његову снагу, или што још није дорастао за тежину повећана посла, те тако навлачи себи већу казну, која га још више унижава. У таквим је случајима штетно и бесмислено и казнити и не казнити. А наставник би

избегаво опасност да се нађе у оваком једном положају, кад би, држећи се поменутих већ педагошких начела, приступао делу са више мирноће и смотрености, не прибегавајући одмах кажњавању.

Ово су у главном погледи Шрадерови о казнама, њихову утицају и начину, како и кад им треба прибегавати. Шрадера узесмо у овом случају само с тога, што га смо трамо за компетентног представника савремене немачке педагогије, која је била од знатнога утицаја на руску школу и њезино уређење.

Ми смо већ наглашавали, да се овај утицај најбоље може проценити по овим правилима о казнама, чијем разматрању можемо приступити после свега што смо напред начелно о њима говорили.

Правила о казнама деле се на два одељка: у првом су одељку општа начела, а у другоме — врсте казанâ и поступност у кажњавању; на првоме се, нарочито, види утицај германске педагогије; други је у многоме производ чисто руских друштвених и школских прилика. Излажући општа начела о кажњавању, ми их не ћемо поређивати са обележеним већ начелима немачке педагогије о овоме питању — сличност ће се сама собом показати. Да видимо.

Најглавнији је смер кажњавању, по овим правилима, морално исправити и усавршити ученика, и с тога их треба подвргавати казни само у случају, кад о њиховој кривици не може бити никакве сумње. Ученици се не смеју натеривати казнама и претњама да признају своју кривицу. Казна треба да одговара, колико се то може у опште постићи, особинама саме погрешке, и истицати из ове као природна јој последица. Тако се, на пример, леност кажњава задавањем посла, сувишна говорљивост и несношљивост — удаљавањем од другова, поноситост — унижавањем, лаж — неповерењем, необузданост, сурова непокорност или злоба — затвором или одлучењем из завода с правом на полагање испита у истом, или с правом преласка у други завод, или искључењем за свагда и из свих завода — све то према природи саме кривице. Врста казне и њезине размере морају потпуно одговарати каквоћи кривице, с тога треба, претходно, испитати све прилике, у којима се извршила погрешка,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

све побуде, које су до ње довеле, и сву штету која је њоме постигла кривца, његове родитеље, другове, завод; при овој испитивању одсуство предумишљаја, детињска лакост и непоимање важности кривице, осетљивост и живост у карактеру, добровољно признање и искрено кајање службе као околности, које олакшавају учињену кривицу, а, на против, неваљао предумишљај, поквареност воље, смишљено и свесно нарушавање правила за ученике, често понављање погрешке, некајање и величина штетних последица од такве кривице службе као околности, које је отежавају. При одређивању казне треба тако исто имати на уму: узраст учеников, ступањ његова духовнога развића и друге му индивидуалне особине, па и његово раније владање и учење. Јер ученику, који је заслужио какво било одликовање, само лишавање тога одликовања, на дуже или краће време, док не заглади потпуно своју кривицу, врло је осетна казна без ичега другога.

Наставници не треба да пропуштају ниједан случај нарушавања правила и реда а да га не пропрате примедбом, прекором или саветом, па, ако је потребно, и да га казне; само што, при одређивању казне, морају увек строго пазити и промерити, какав ће утицај произвести ова казна на окривљенога, да ли ће моћи послужити за исправку ученика, па према томе и одређивати такву казну, која ће доиста и послужити томе задатку — поправци учениковој. Сем тога, не треба никад губити из вида пошћивост, имајући увек на уму, да се казна може употребити само у крајњем случају, кад нема других средстава.

Од велике је важности једно начело, у овим правилима нарочито наглашено, јер се противу њега по најчешће греша. Врло се често заборавља главни задатак кажњавања — морално исправити ученика, утичући на његову вољу, те с тога многи наставници, као што смо и у Шрадера видели, допуштају себи слободу да своје ученике називају разним погрдним именима, или да се, кажњавајући их, у исто време и ругају њима. У овим се правилима то изрично забрањује и наређује, да се и најстрожа казна извршује без икаква издевања имена окривљеном ученику, јер наставник, у тој прилици, треба да покаже одвратност

према моралном злу, које се гони, и огорчење због неопходности казне, а не гнев или презирање према кривцу, кога не треба лишавати наде, да може загладити своју кривицу и повратити себи добро мишљење и поверење наставника, ако се буде поправио. Никако се не слаже са смером кажњавања у школи слепо вршење параграфске правде, без икаква учешћа према окривљеноме; буквално схваћање прописа о казнама не одговара ни у колико духу њихову; због њега се често смеће с ума, да је дисциплина само елемент, средство у васпитању, и да се казне употребљавају тек онда, кад није више других средстава.

На крају ових општих напомена о казнама има још пропис, да се, у случају какве било кривице, несагласне са чашћу завода, и очигледнога прикривања целог разреда, после претходнога саветовања директорова, цео разред подвргне казни по решењу директорову или професорскога савета.

Кад се мало боље проникне у дух ових општих напомена о кажњавању, мора се признати, да им се нема шта много замесити; оне су, као што се види, потпуно сагласне, ако не и потпуно сличне, са начелима, којих се у овом питању држе немачки педагози. Како онда да се објасне оне силне оптужбе, што су се дизале па се и данас још дижу противу дисциплине, овакве каква је данас у руским средњим школама? Као што ћемо доцније видети, цео је спор више начелнога карактера. Оптужба противу дисциплине не потиче толико због строгости или у опште начина, како се она примењује, него због самога начела, да дисциплина не треба и не може да буде једино средство у васпитању, коме треба дати у средњим школама место, подједнако настави. Са овога гледишта полазећи, и ми налазимо, да ове оптужбе имају места, иначе бисмо се тешко могли с њима сложити. Да је највиша просветна власт правилно схваћала значај, који могу имати казне у школи, сведок су, покрај ових правила, још и упуства, којима су она пропраћена и у којима су показана средства, како да се правилно врши дисциплина.

Овде је на своме месту напоменути, да је свој овој повици, по нашем мишљењу, крив други одељак ових правила, у којима

су показане врсте казана. Да се ове казне како треба одреде, те да потпуно одговоре духу оних општих напомена о кажњавању, требало је имати довољно материјала, који је дужна била пружити творцима ових правила педагошка руска књижевност. По прописима овога одељка може да се види, колико су на њихово одређивање утицале прилике рускога друштва, чијим потребама и треба да одговори руска школа. Стојунин је, као што смо видели, ударио добрим путем у овом послу, али се опет не може рећи, да се урадило, колико се могло, на проучавању свега, што би било од користи при унутрашњем устројству школину. Ако се има на уму, да године 1874. кад су ова правила писана, није било урађено ни толико колико данас, онда је јасно, да не може пасти сва кривица на вишу просветну власт, што се данас диже повика противу ових правила. У осталом, кад је реч о овоме, не треба губити из вида, да се и на прописима овога одељка види тежња, да одговоре духу првога, а о тој тежњи најбоље сведоче строго проведена поступност у изрицању разних казана и ограничавање могућности да поједини наставници злоупотребе своју власт, давши највећу власт у погледу кажњавања професорском савету.

По Шрадеру су, осим усменога прекора, најобичније казне: издвајање од осталих другова, писмена опомена или прекор, задавање нарочитога посла у име казне, затвор и, понекад, телесна казна и одлучивање из завода. Ово је, разуме се, у опште говорећи, а свака од ових казана има своје пододељке. У руским правилима о казнама казне се деле у две главне врсте: казне речју и казне делом. У прву врсту иду: *прекор* за учињену погрешку; *опомена*, без даљих каквих последица, за погрешку која истиче из начина мишљења или рада, у опште из моралнога расположења и склоности ученикових; *опомена* с претњом о даљим казнама, ако се ученик не поправи. Све остале казне иду у другу врсту. Ради строго проведене поступности и множине заслужују да их побележимо, јер нам могу бити од користи. Свега их је 19 на броју, а иду овим редом:

1. опомена наставникова на само;
2. « « пред целим разредом;

3. опомена наставникова с претњом о даљим казнама, али је при том добро не напомињати, какве ће бити то казне;

4. стајање ученика за време предавања у скамији или ван ње;

5. седење у одвојеној клупи за време неколико часова;

6. оптужба разредном старешини, чему је последица, према природи кривице, или опомена разреднога старешине на само или опомена пред разредом, а ова се опомена бележи у разредну бележницу за казне;

7. остајање на један или више часова у заводу после предавања, о чем се извештава инспектор, који може то записати или не записати у бележницу за казне, али мора записати у поменути књижицу за записивање предавања, како би родитељи знали за то још истога дана; ¹⁾

8. За често показан нерад, леност, или у опште лакомислено схваћање учења, а особито кад се истога дана не знају две лекције или кад се из једне не изради задатак, а друга се не зна — одређују се особити задаци да их ученици израде у празничне дане код куће, а о овоме се извештавају родитељи, како би могли водити надзор над њиховим радом.

9. Ако се ови задаци не израде или се израде рђаво, или, ако се, и покрај те казне, продуже леност, нерад и т. д. — ученици се задржавају у заводу једнога или неколико празничних дана највише по 3 сахата и задаје им се да понове и науче, што нису знали, или да израде какав писмени задатак из предмета, у коме су се показали слаби.

10. Ако се све те мере покажу безуспешне, а и у свима важнијим случајима, долази опомена инспекторова на само, које се записује, и опомена његова пред разредом, која се не само записује у бележницу за казне, него се доставља и родитељима.

11. Удаљавање на извесно време од дружења с друговима, како за време предавања тако и за време одмора, за што се одређује нарочито место у разреду или ходнику; овом се казном казне поглавито за несношљивост и погрешке, које не чине част разреду, те се и бележи у бележницу.

¹⁾ У примедби уз ову казну налазе се извесне напомене о томе, кад се овом казном казни и како се при томе поступа, разуме се, све по начелима, које већ помену смо.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.PS

12. Затвор на 1—4 часа у радне дане, за које се време даје какав задатак или, ако се хоће да је казна јача, не даје се никакав посао; затвореници су у оба случаја под надзором служитеља, коме се верује.

13. Директорова опомена на само, која се записује и доставља родитељима, или пред разредом, и њој је, осим овога, последица слабија оцена у владању.

14. Затвор од 4—8 часова, за које се време ученику не даје ништа друго осим хлеба и воде, и

15. Затвор од 8 — 24 часа на хлебу и води, само што, у овом случају, мора бити уз затвореника послужитељ, који не сме ступати с кривцем ни у какав разговор.¹⁾

16. Опомена од стране професорскога савета: а) пред целим разредом — овој је опомени последица смањивање оцене у владању и лишење права на ослобођење од школарине, на стипендију и т. д.; б) пред целим заводом, при чем се извештавају родитељи, да ће професорски савет, ако они не предузму најенергичније мере за поправку свога детета, у случају поновљене кривице, приступити изгнању из завода.

17. Удаљавање из завода с правом да може ступити у други завод у истој вароши.

18. Удаљавање из завода без овога права, и, на послетку,

19. Искључивање на свагда и из свих завода.

Све казне, осем опомене, записују се у разредну бележницу за владање, на основу које се после изводи, какво је било владање појединих ученика и целога разреда. Од ове је бележнице друкчија бележница за казне, која утиче на смањивање оцене из владања.

Осим ових, у правилима су прописане још и казне за пансионаре, и казне, којима је последица изгнање из пансиона.

После свега овога надамо се да ће нам се признати, да смо имали основа кад смо раније казали, да се казнама поређаним у другом одељку ових правила, и ако им се има шта замерити, не може замерити, да не одговарају духу, којим су проникнуте опште напомене у првом одељку, а мора им се признати, да баш својом множином

¹⁾ Било је предлога од стране управитеља школских округа, да се ова казна укине, јер није при сваком заводу било за затвор zgodних просторија — али их савет министарства просвете није усвојио, него је само препоручио да затвори буду светли и топли.

и поступношћу могу у неколико спречити зле последице од једностранога или рђавога схваћања дисциплине. Руковођени погледима, изнесеним у првом одељку, наставници би и сами могли наћи пуно средстава, којима би могли на ученике утицати у правцу моралнога усавршавања, пре него што би се осетили принуђени приступити кажњавању. А кад би већ морали прибећи и овом крајњем среству, ова множина и поступност у казнама могле би сачувати од погрешака и упутити на прави пут. У овим правилима, нама се бар тако чини, нема ничега што би оправдало ону повику противу дисциплине у руским сред. школама. У њима би се могло доиста наћи по гдешто, што се не би могло оправдати односима руске школе према руском друштву и породици, али то још не би могао бити довољно јак разлог за ову повику. С тога баш ми и мислимо да она није, као што већ једном рекосмо, управљена противу саме дисциплине, него противу целокупне системе у којој је дисциплина са свим истисла и заменила морално васпитање, коме је она само једно од средстава.

Порицати ваљаност овим правилима, значило би порицати умесност погледима, до којих је дошла педагошка наука у Немачкој, а то би било и претерано и неправдано. Треба разликовати што је у педагогији начелно, што истиче из психолошких и физиолошких посматрања, па то само и усвајати, али никад не сметати с ума ни потребе ни особине друштва, у којем се школа диже и развија. Вл. Стојунин је, у мало час исписаним редовима, лепо показао, докле се може ићи у угледању на туђе обрасце, а где и како треба самостално радити. За овакав је рад потребно имати много материјала, личнога искуства и посматрања, и тај материјал треба да пружају школски радници. Школа и стручна литература доста су широка поља, да се на њима може показати и доказати одушевљена преданост послу, од којег зависи будућност народна.

Кад би сваки наставник, овако схваћајући свој позив, урадио, колико му је то према подобностима могућно, онда би у брзо настало време, када не би било потребно за свако питање тражити решење у — Германији. Испитавши у свима одно-

сима живот рускога друштва и породице и њихов одношај према школи, добили би довољно материјала, за самосталну примену оних општих начела, која нису својина само немачке педагогије, него тековина свега образованог човечанства, и на тај би се тек начин угодило не само руским школским потребама, него би се још могло успети да се унесе нешто својега у општу науку — педагогију.

Оправдање оваком мишљењу као да се налази и у самом уставу гимназијском, у којем се §-ом 75 оставља професорским саветима право, да ова правила о владању и казнама ученичким допуњују и измењују према искуству стеченом на пракци и особитим приликама средине, у којој се завод налази. Ова је повластица врло важна и доказује напред потврђено мишљење, да је виша просветна власт, у овој прилици, правилно поимала значај и природу ових питања. Остављајући толико простора самосталном раду професор. савета, она их управо изазива и гони на рад. Да још јасније покажемо истинитост овога мишљења, нека нам је допуштено навести један, истина подужи испис из упуства министарскога, којим се пропраћају ова правила. Мисли у њему изнесене згодне су не само за карактеристику твораца ових правила, него су још, у многим погледу, интересне и поучне; у њима се додирују и расправљају, у кратким а јасним потезима, погледи, који су у нас тек у најновије доба почели долазити на дневни ред.

«Да би како треба извела свој васпитни задатак, вели се у том упуству, гимназија има на расположењу врло многа и разноврсна средства за утицање на ученике; та су средства или позитивна, или негативна — казне. Највећу снагу имају, разуме се, прва, позитивна, те се с тога налази да је оправдано, да наставници обрате особиту пажњу на ова позитивна средства, којима се може васпитно утицати на ученика :

1. Највећи васпитни утицај на ученике има сама личност наставникова. Наставник не може не задобити поверење и поштовање својих ученика, а тако исто уважање и љубав ка своме предмету, ако само он сам потпуно савесно испуњује све своје обавезе, ако само свој предмет пре-

даје и свој посао ради с љубављу и одушевљењем, а према ученицима се понаша искрено, предано и трпељиво, а у исто време строго, праведно и постојано. Својим ученицима наставник треба да је пример поштовања закона, највеће тачности, одређености и преданости у вршењу своје дужности, поштовању према старијима, дружељубљу и т. д. Ако се од ученика тражи да се савесно спреми и научи лекцију, од наставника се мора тражити још озбиљније и са више разлога, да се спрема за свако предавање, да пажљиво промисли, како ће предавати и како ће из предавања његови ученици извући највише користи. Ако се ученицима најстроже забрањује пропустати без довољнога оправдања часове или се задоцњавати на њима, наставници морају у овом погледу бити према себи још строжи. Ако се ученицима забрањује свако друго занимање на часу, ма то била и спрема за други по реду час, наставнику се то може још мање опростити, јер је он дужан употребити минут времена тако, како ће се његови ученици што више користити. Пример самих наставника — то је прва и најјача сила, којом се у гимназијама може вршити васпитна задаћа.

2. И само предавање треба да је удешено према тој задаћи. Предавањем се не само саопштавају знања, него још васпитава и ум, развија естетички укус, облагорођавају осећања, воља упућује добру и правди. Душа испуњује узвишеним тежњама. Кад не би такво било, учење не би било учење, образовање, већ просто, више или мање механичко, бубање. Некоји предмети нарочито могу, ако су у рукама спремних и послу преданих наставника, свестрано васпитно утицати, а такви су предмети, пре свега, закон Божји, читање дела својих и страних, новијих и старих књижевника, историја, и тим се васпитним елементима треба користити за свестрано правилно развиће ученика; осим ових и сви други предмети имају више или мање опширан васпитни значај.

3. И метод предавања је од знатнога васпитнога утицаја, само ако предавање, одговарајући снази и претходној спреми, привлачи непрестано пажњу ученика, будући их и подстичући све на умни рад. Такво предавање развија природно једну од нај-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BS

важнијих врлина код ученика — пажљивост и готовост за учење, умни труд, уклањајући умни нерад и леност, и склоност шалама и расејаности. Према томе је сваки наставник дужан старати се о својој усавршавању у предавању, како би био у стању занимати се, у току предавања, са целим разредом, а не са појединим ученицима, и т. д.

4. Развити у ученицима вредноћу, т. ј. постојану тежњу да што боље и пажљивије изуче и израде све што је задано, то треба да је предмет непрестаног и заједничког старања и рада свих наставника: у томе је јамство не само успеха ученичког у школи, него и савесног испуњавања свих дужности, које им буду доцније повераване по свршетку школовања.

5. Строго подржавајући пажњу ученика у разреду и разредну дисциплину, и строго захтевајући, да ученици врше све своје обавезе, наставници никако не треба, ради тога, да одузимају много времена од својега предавања дугачким саветовањима, укорима или опоменама и у опште дисциплинарним мерама, да грде и да се подају рђавом душевном расположењу, јер то може сметати свему разреду и успешном предавању а уједно бацити и семе одвратности према предмету и у опште према умном труду; заједничка радња наставникова са целим разредом треба да је праћена бадрошћу и веселом душом с обе стране.

6. Ма како да је оправдано желети, да се предавања у сваком разреду налазе у рукама једног или бар у рукама неколицине наставника, и ради већег успеха у предавању и ради већег утицаја једне личности на морално развиће ученика, — ипак је то у нашим гимназијама, при данашњим приликама, мање могућно него ли у страним. Отуда код нас имају већу важност личне особине директорове и инспекторове, који му је најближи помоћник, јер до њих поглавито стоји да унесу што је могућно више јединства у наставну и васпитну радњу наставника гимназијских, те да се достигне већа самосталност међу њима како у погледу општих начела и средстава у настави и васпитању, тако и у погледу понашања наставника према ученицима. А без оваке сагласности и јединства у раду целе колегије не могу се никако достићи високи васпитни циљеви поверенога јој за-

вода, и према томе су директори дужни свакојачко се старати, да се установи и одржи таква сагласност и јединство међу наставницима. Једнакост у погледима и захтевима од стране свих наставника увек плодносно утиче на ученике, јер их убеђује, да они нису потчињени ничијој самовољи, него вишом моралном закону и реду, коме се морају без поговора покоравати.

7. Ма да у васпитању и настави морају преоблађивати чисто морални утицаји и побуде над свима другима, опет нас искуство уверава, да се не може бити и без других подстицаја и поощтравања, онако исто као што се не може бити и без казана. Чим наставник ужива потпуно поштовање и поверење својих ученика, то се он овима може користити, јер ученици не могу не ценити њихову похвалу и одобравање, ако само наставници при том буду пажљиви и штедљиви с похвалама, како се не би у ученицима развила сујетна жеља да их хвале или да се величају. Одобравање, похвала и у опште свака награда ове врсте треба да се исказује тако, да ученици сазнају, да је увек најбоља награда своје рођено унутрашње осећање и задовољство, изазвано добрим вршењем дужности, а да је у спољним наградама само побуда за даље успехе у учењу и самоусавршавању...

8. У гимназијама има важан значај у васпитном погледу, осим утицаја наставникова, још и утицај другара. Свака школа, па и сваки разред, у неку је руку мало друштво, чији се чланови, везани једнакошћу својих послова и у непрестаним одношајима једни с другима, покоравају једним истим правилима и власти једних истих наставника. Пошто су они из разних породица и разних слојева друштвених, са којима су они у непрестаној вези и сношају, то они, разуме се, долазећи у гимназију, доносе разне добре или рђаве обичаје, навике, погледе и т. д., и задатак је школин, да их све подједнако просвети, облагороди, васпита, сузбијајући и искорењујући рђаве, а појачавајући добре утицаје једног ученика на другог. Добар и савестан наставник и разредни старешина мора добро познавати свакога свога ученика и њихове међусобне односе, и главни му је посао, да колико год може сузбија утицај ученика са рђавим склоностима, а појачава утицај у сваком

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



WWW.UNILIB.SR

погледу добрих ученика. Само на тај начин успеће, да у своме разреду учврсти добар ред, те да сами ученици сузбијају рђаве поступке својих другова. Нарочито је важно развити у ученицима свест, да су они дужни чувати добар глас и част свога разреда и свога завода, те да сами не допуштају никакве поступке, који би им шкодили.

9. Наставници, који се брину о својим ученицима, не ће се задовољити само тим, што ће на њих пазити и утицати у школско време, него ће их упућивати на пут истине, добра и правде, кад год имају времена и прилике, средствима и начинима, који су им најугоднији по њихову положају, специјалности, дару и способностима. Тако, на пример, на разредним је старешинама нарочито, да руководе своје ученике у животу, да се упознају с њиховим положајем, њиховим потребама, да их помажу и делом и речју, не заборављајући при том, што је главно — васпитавати у њима осећања добра и правде, развијати у њима чврста морална начела, јачати њихову вољу, израђивати њихов карактер. Тако исто и други наставници, који желе добра својим ученицима, без сумње ће радо узети на себе обавезе васпитача при пансионима гимназијским, не ради оних скромних користи, које приносе те дужности, него због тога, што на тај начин могу проићи у живот ученички, узастопце пратити њихово морално развиће, потпомажући га да иде добрим правцем.

«Наставници рускога језика и књижевности нарочито могу руководити своје ученике у избору дела за читање у слободно време; да би се видело, шта су прочитали и како су то што су прочитали схватили, могу се у старијим разредима установљавати литературне беседе у празничне и недељне дане. Корисно би било привикавати ученике на овим беседама да се изражавају слободно, тачно и логично о некој напред датој теми. На овим се беседама могу читати и преводи са старих класичних језика, давати извештаји о оном што се прочитало, декламовати стихови из старих песама и т. д.

«Наставници пак историје, географије, јестаственице, физике, засебно или у друштву, могу ићи са својим ученицима у екскурзије, да разгледају месне историјске

старине и споменике, у географском погледу знатна места и пределе, да приблирају биље, бубе, инсекте и т. д. и т. д. Корист је од ових екскурзија, поред осталих, што се на њима зближују наставници са ученицима и учвршћује њихов утицај на њих, а то је особито важно.

10. Развиће уметничкога, естетичкога укуса врло је важан елеменат како у опште умнога, тако и моралнога образовања, те се и на њ мора свратити велика пажња у гимназијама, где му, у знатној мери, помажу стари уметнички књижевни производи, са којима се ученици упознају, учећи класичне језике. Ну, естетички треба утицати на ученике и на сваки други начин, почињући са спољашњег држања и чистоте у оделу ученика, па завршујући утицањем на развиће уметничкога укуса помоћу издања уметничких производа. Фотографских им снимака, гравирама, копијама бољих статуа и т. д. и т. д. На образовање доброга литерарнога укуса позвани су да обрате пажњу наставници књижевности и класичних језика; ради естетичнога образовања у опште било би врло важно упознати ученике с понеким теоријским производима немачким, као, на пример, са знаменитом речју Шелинговом — о одношају уметности према природи, Шилеровим писмима — о естетичком васпитању човеку, Лесинговим Лаоконом и т. д. Осим свега овога за похвалу су предузећа неких наставника, да науче своје ученике музици и певању.

11. Свака добра школа тежи да васпита своје питомце у правом патриотском духу, да развије у њима преданост Господару, отаџбини и народу, потпуно поштовање према народној прошлости и веру у његову будућност, верност заветима своје историје. Гимназије треба да испуњују ову своју дужност са толико већом енергијом, што оне имају, с једне стране, развијеније ученике и више средстава, помоћу којих може на њих утицати, а с друге стране њиховим ученицима, по свршетку школовања, предстоји пространија област за рад у корист отаџбине своје. И у овом ће погледу истински патриотизам наставников бити од највећег и најбољег утицаја на ученике и побудиће их да се користе како уџбеним материјалом, који пружа историја,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

географија, историја хришћанске цркве, руски језик и књижевност, изучавање производа класичких, тако и сваким другим поводом и случајем за развиће патриотскога осећања у ученика. (Нарочито се, после овога, обраћа пажња на прославу знаменитих дана у народној историји)....

«Што се буде више пазило на ова позитивна средства у васпитању, биће све мања потреба прибегавати негативним средствима, казнама, а тим ће се правилније и верније достићи узвишени задатак васпитања у гимназији. Ну и при најбољем саставу професорскога савета, и покрај свих ових средстава, често се пута не може проћи без казне, јер склоност огрешити се о правила не уступа увек одједном утицају ових позитивних средстава, те су казне, у тим случајима, неопходне као допуна осталим васпитним мерама. Само је потребно старати се свакојако, да се казне одређују са највећом праведљивошћу и непристрасношћу и очигледном жељом, да се преступник поправи и морално усаврши.

На послетку се у овом упутству обраћа пажња на помоћ и сарадњу родитеља у васпитању, „јер је увек и свуда утицај родитеља на децу снажнији од утицаја наставникова, а особито у прво доба детињег живота; родитељи који, давши своју децу у школу, не само не подржавају код своје деце ауторитет наставника, него их, на против, још грде или критикују усвојени ред или систему у заводу пред својом децом, тим самим стављају своју децу у незгодан положај, јер она, због таквих утицаја, могу лако изгубити сваку вољу за учење, а заједно с тим поверење и поштовање или према својим наставницима, и у том је случају правилно умно и морално развиће њихово немогуће, или према својим родитељима, и тада су опет деца бића морално осакћаћена. Од таквога поступања ваља одвраћати родитеље, уверавајући их, да, радећи противно школи, само шкоде својој деци. Васпитање омладине само по себи, а нарочито код нас при садашњим приликама, врло је тешко, и да се савлада треба много заједничкога рада и наставника и учитеља. Ово треба нарочито да имају на уму и наставници и родитељи, а нарочито су дужни директори трудити се, са своје стране, колико

год могу, да се родитељи придобију и обавежу на ову сарадњу у васпитању.

Уверени смо, да нам нико, који је ове исписе пажљиво прочитао, не ће замерити што их овде износимо. Мисли, које се у њима препоручују и објашњују, потпуно су сагласне са сувременим педагошким начелима, те су и с тога за нас поучне. Није тешко запазити, да оне одговарају напоменама, што их истакосмо раније, говорећи о васпитању у опште и односу дисциплине према васпитању као тековину, до које је дошла у своме развићу педагошка наука. Не налазећи да је потребно још једном ово доказивати, ми само обраћамо, примера ради, пажњу на сличност мало час исписаних мисли о важности родитељске сарадње у васпитању са погледима Шрадеровим, које смо раније наводили. Ко их пореди, наћиће да је 13-та тачка ових упуштава више него сличност, готово потпун превод из Шрадерова дела (§ 82, стр. 263—265). А да су сви ови погледи до данас сачували своју вредност, може се сваки уверити, кад прочита, на пример, чланак Fr. Reuter-а «О васпитању у гимназији»,¹⁾ у коме су резумовани и систематисани погледи, изнесени на скупу директора једне источне пруске провинције, па га упореди с погледима у овоме упутству. Све ове сличности наводимо само ради тога, да докажемо, колика се важност даје начелима, у овом упутству изнесеним, и да оправдамо, што смо раније казали, да она могу бити и за нас корисна.

После свега овога нама се чини да не може бити ни говора о томе, да творци ових правила о владању и о казнама нису били упознати са сувременим начелима педагошким. Али сад је баш ред одговорити на једно питање, које нам се често наметало, кад смо посећивали руске гимназије или читали што се пише у руским педагошким часописима. То је питање данас на дневном реду, а изазвале су га оне исте околности, ради којих се и Стојунин питао: зашто смо незадовољни нашом школом? У педагошким круговима руским приметно је незадовољство са резултатима средњих школа у погледу васпитном и отуда питање: где је томе узрок?

(НАСТАВИТЕ СЕ)

¹⁾ Neue Jahrbücher für Philologie und Pädagogik. Heft I, 1892.

ГРЧКА ДРЖАВА И ЊЕНЕ УСТАНОВЕ У
СРЕДЊЕМ ВЕКУ

МАКЕДОНСКА ДИНАСТИЈА

(Једна књига из папаригонцлова дела: „ИСТОРИЈА
ГРЧКОГ НАРОДА“)

(НАСТАВАК)

Под македонском династијом није било никаквог избора, па није било ни прилике, да се тражи пристанак војске и народа. Проглашавање је било без тих драматичних догађаја и свршавало се уредније и једнообразније, ма да је било тако исто сјајно. Сенатори и достојанственици царске гарде, у униформи, заузимали су разна одређена места у двору, да дочекају и прате новог цара. Кад је све било спремно, цар је излазио из оног одељења двора, које се називало „Августефе“ огрнут тзв. скарамангијом (војничким плаштом) и обучен у порфирну сагију (врста војничког одећа), у пратњи китонита, и одлазио у друго одељење двора тзв. онопус. Тамо су га чекали патрицији и ту је било прво званично примање, или као што су тада звали, „дохи.“ Управник свечаности (телетарха) викао је „заповедајте“, а патрицији су пожелели „многа, срећна лета“. Отуда је цар, праћен и патрицијима, ишао до тзв. великог конзисторијума тј. велике дворане, где су се држале седнице сената, а где су га чекали конзулари (ипати) и сенатори. Ту је цар стао под небом престола, а патрицији и сенатори клањали су се и метанисали. Кад су устали, цар је давао знак препозиту, а препозит силенцијарију, који је говорио: „заповедајте“, на шта су сви пожелели: „многа, срећна лета.“ Одатле је цар одлазио у цркву кроз царску гарду и народ, који се у проласку цареву крстио. Цар је улазио пре свега у тзв. метаторијум тј. у засебно одељење, које му је нарочито за то служило, да одатле слуша службу, да се по потреби одмори и да се огрне одежама потребним за разне церемоније. Кад је дошло венчање (крнисање), ту је цар огртао тзв. дивитиснон и цирацион (царске одежде), за тим одлазио са патријархом и падио свеће на сребрним светљацима, молио се пред светим дверима. Пошто је по ново упадио свеће, попео се на амвон са архијерејем. Ту је патријарх најпре прочитао молитву над хиамидом, а на крају молитве патријарх му је метао круну на главу. Чим је то било, народ је викао три пута „Свјат, свјат, свјат! Слава Богу на небеси и мир на земљи“, а за тим: „Н. Н. великом цару и самодршцу (автократору) многа лета.“ За

тим је цар с круном на глави силазио са амвона и улазио у минаторију, где је, седећи на престолу, примао подворење свију виших грађанских и војних достојанственика, који су улазили један за другим, падали ничице и љубили његова оба колена. При свршетку подворења препозит је говорио „заповедајте“, и сви су пожелели „многа и срећна лета.“ Кад је све то свршено, чињено је уобичајено благодарјење и цар се причешћивао.

На тај се начин вршило постављање новог цара под македонском династијом. Кад овде сведемо све што је напред речено о нашој средње-вековној царевини овог доба, примећујемо, да је та царевина била и неограничена и ограничена, и азијатска и европска, и наследна и изборна. И може бити, да је баш због ових заиста разних карактерних црта њених могла да се одржи тако дуго према разним тешкоћама, које нису престале наваљивати на њу кроз 700 и више година, стојећи на међи истока и запада и на раскршћу старог и новог света.

Куропалати, постелењници (паракимомени), василеопатори.

Обично је сам цар вршио највишу управу у држави. Али, као што смо већ казали, кад год је био малолетан или иначе неспособан за вршење државних послова, под македонском династијом налазио се поред њега човек, који је узимао на се царско достојанство и вршио највишу управу, ма да није припадао царској породици. Но то није било увек. Дешавало се, да је стварна власт прелазила у руке једног од два највиша дворска достојанственика: *куропалата* и *постелењника* (паракимомена). Куропалат, за кога Нићифор велики да има прво звање после владоца, био је „онај, коме је поверено чување двора“, а постелењник (паракимомен) је био „чувар царске постеље.“ Под Лавом, сином Василија Македонца, установљено је и друго велико дворско звање, звање *василеопатора*, Цара Оца, које је дато први пут Стилијану Зауци, оцу друге жене Лавове Зоре, и који је неко време био свемоћан. Тако исто Лавов син, Константин Порфирогенит, наименовао је, у почетку, за Цара Оца, таста Романа Лекапина, који је, међу тим, у брзо узео и достојанство и име царско. Други се Цар Отац не спомиње, док се многи свемоћни куропалати и постелењници спомињу. Ваља уз то још приметити, да су за куропалате постављана по некад и лица, која су припадала царској породици, а постелењници никад. Најзнатнији куропалати били су: брат Ираклијев Теодор, Варда, цара Михајла III ујак, Лав, брат цара Никеофора Фоке, Катакалон Какавменос, ратни друг Исака

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Комнина међу постелницима, који су били чувени због своје моћи, коју су имали у државним пословима, били су Василије Македонац, пре него што се зацарио, а пре њега Дамјан, даље Јосиф под владом царице Теофаније, Василије за време малолетства Василија и Константина и других. Но било је по некад лукавих људи, који су више гледали на стварну власт него на име и годинама држали целу управу, не као царски куропалати или постелници, већ под каквом скромнијом формом и са каквим споредним звањем у држави. Такав је био орфанотроф Јован под слабом царицом Зојом.

Државне власти и звања. Административна и војена управа наше средњовековне државе подељена је била на две врсте: дејствителне и титуларне. Прва су се била звала „која су се давала по царској речи и која су била одређена за владање над потчињеним јер су се преносила с лица на лице по царској речи т. ј. по царској заповести и имала стварну власт и силу, док су она друга била чисто почасна, за награду дата, и један пут дата нису се опозивала. Међу тим сви дејствителни чиновници и војне старешине имали су у исто доба и по једно почасно звање. Обратно, већина оних који су имали почасна звања нису вршили никакву стварну службу. Тако је била маса протоспатарија, спатарокандидата и спатара, који су готу титулу носили. Но све војводе и виши политички и судски чиновници били су у исто доба и протоспатарији. Остали чиновници другог реда били су спатарокандидати, трећег реда спатарији и т. д. Било је, дакле, у држави људи, који су се назвали државним чиновницима, који су поштовани били као такви, а по некад и плаћени, ма да у ствари нису никакву службу вршили. Та неупутност, која је иначе овладава некада и у западној Европи и још и данас постоји по негде у истој, везана је била код нас са још једном другом неумесношћу, да се већина почасних и дејствителних звања могла купити по ценовнику, који је био званично утврђен, као што се то види из 40. и 50. главе, књиге друге, церемонијала двора византијског. Али што је ублажавало у неколико ублачке последице такве системе, било је то, што су значајнија дејствителна звања државна: министри, више судије, војводе, адмирал и сами клисураси и турмарси били искључени из тог ценовника тј. постављани су избором а не куповином тих звања. Народ, било у монархији било у републици, кад год би долазили до каквих погрешних установа, теже по самој природи ствари, да смањују у колико је могуће мање таквих установа. Кад су Атињани увели избор архоната и других

државних (јавних) чиновника коцком, имали су на уму, да за војводе искључе такав начин избора, за које се и на даље задржао избор дизањем руку. Нешто слично било је и у нашој средњовековној држави, где су се само нижи дејствител. војни и грађански чиновници могли купити. Друга црта, која је вредна спомена, та је, да је цена, која се плаћала државној каси за звања која су се куповала и која су била платежна, стојала често у извесној сразмери према плати која се давала из државне благајне. Нпр. онај који је хтео ући у велику етерију (једно одељење царске гарде), ако је уживао годишњу плату од 40 номизмата (600 динара) давао је 16 литара (17280 динара), а ако је жељео већу плату, морао је у сразмери према плати повећати и цену, на 7 номизмата (105 динара) морао је платити једну литру (1080 динара). Онај који је хтео да ступи у средњу етерију, ако би хтео да прима плату од 20 номизмата, морао је сразмерно плати и цену повећати. Тако је стари духовник Ктенас, који је хтео под Лавом, сином Василијевим, да добије титулу протоспатара, платио за исту 60 литара (64800 дин.), а добио за то годишњу плату од једне литре (1080 дин.). Овај последњи пример сведочи о смешној сујети тог човека, али претходећи примери показују, да је куповина звања била у исто доба већном финансијска операција, по којој је онај који је имао капитала давао државној благајни извесну суму, да за то добије годишњи интерес од $\frac{3}{100}$ до $\frac{10}{100}$. Ово плаћање бивало је очевидно једном за свагда код почасних звања, која се нису одузимала кад су једном дата. Но шта је било код дејствителних звања, кад би дотични чиновник или официр био отпуштен? О томе нисмо могли ништа наћи у изворима. Без сумње ти су нижи чиновници ређе били отпуштани него данас. Но, по некад, морала је настати потреба да се уклоне, и кад се то десило, они су вероватно губили уложени капитал.

Разуме се, да ћемо овде говорити само о дејствителним звањима, преко којих се поглавито вршила управа државе, а од ових узмемо у обзир само значајније, нарочито у овој периоди. Дејствителна звања нису имала увек једну исту надлежност, већ некад већу некад мању, а на послетку већина је постала празним именима. Онај, дакле, који би хтео предузети да састави потпуну расправу о свима звањима наше средњовековне државе у размаку њеног хиљадугодишњег трајања, предузео би чиновски посао, који не би могао ући, као саставни део, у издавања остале историје државне. Осим тога, нарочито расправа о тадашњем државном животу од 5-тог до 15-тог века не може

бити она колико толико тачна, пре свега, што код већег дела звања не знамо ни значај њихов, а код врло малог броја знамо и њихову надлежност. С тога ћемо се ограничити на то, да побројимо какви су били грађански и војни управни органи под македонском династијом. Бар о том времену имамо нарочите расправе о томе, ма да ни оне нису са свим јасне и сложне међу собом. Осим тога, особине грчког народа у сред. веку, добиле су баш у овој периоди свој пунији облик, израз. Отуда опет, ма колике да су биле разлике које су постојале пре тога и измене које су наступиле после тога, смео рећи, да познавалац стања ствари под македонском династијом зна донекде и општи карактер управне и државне радње грчког народа у средњем веку.

Магистри. Највише звање у држави било је звање *магистра*. У почетку је магистар био старшина војних одреда у двору и заповедник логора чувара царских. Другим речима, био је најстарији међу дворским достојанственицима и врховни старшина царске гарде. Но у току времена изгубио је оба својства. Старшина на двору постао је куропалат, а разна одељења царске гарде имала су нарочите више војводе, који су стојали или под непосредном предвођењу, влашћу самог цара или под двојцом војвода, који су били после цара највиши у држави тј. под тзв. *доместиком схола на истоку* и *доместиком схола на западу*. Какав је, дакле, био обим власти и надлежност магистра у IX и X в.? Као што изгледа, у ствари никакав. Ево шта надазимо о томе у изворима. Церемонијал царског двора, говорећи у гл. 46. о рангу свију дворских и државних звања, ставља магистра одмах после ћесара, нобелисима и куропалата, а пре патриција, који су опет претходили свима осталим државним чиновницима. Осим тога, какав је био положај магистра, види се и из питања, која су страни посланици управљали на цара, када су излазили преда њ. Они су га питали: „како је Богом крунисани цар? Како је Августа и Пресветла Госпођа? Како су синови и краљеви великог и узвишеног цара и његова остада деца? Како је пресвети и васељенски патријарх? Како су два магистра? Како је цео сенат? Како су четири логотета?“ У реду тих питања звање магистра претходи свима осталим, јер долазе одмах после цара и патријарха. На послетку, достојанство магистра, у то доба, никад се не спомиње само, већ ее везује увек са каквим другим од највиших државних звања. Мануило под Теофаном био је магистар и доместик схола. Под Михајлом III. његов ујак је био такође магистар и доместик схола. Под Лавом

сином Василијевим, био је Стиљан Зауца, пре но што је узвишен на звање Краља Оца, магистар и велики логотет. (*Μάγιστρος καὶ λογοθάτης τοῦ δεσποῦς*). Мало доцније, Роман Лекатин именован је у почетку за магистра и великог етеријарха тј. заповедника одељења царске гарде, које се звало етеријам. Под Романом, сином Константина Порфирогенита, два брата, Никифор и Лав Фокас, први доместик схола на истоку а други дом. схола на западу, били су почаствовани обојица звањем магистра. Тако исто за време царовања Никифора, овај је поставио брата свог Лава за куропалата и магистра, а брата од стрица Јована Цимискију за доместика истока и магистра. Из свега наведеног можемо закључити, да се звање магистра сматрало још увек као највише звање у држави и давало се највиђенијем човеку, а у нужди и двојци, ма да у то доба није више имало свој нарочити обим власти и надлежности. Отуда је то, што наведени церемонијал цар. двора спомиње два магистра, док се на другом месту спомиње само један. Било је и других магистара, који су такође претходили патрицијама, али су ови били нижег реда и разликују се увек од првих.

Логотети. Државни чиновници које можемо, донекде, упоредити са данашњим министрима, били су *четири логотета*, за које смо видели, да се спомињу од стране посланика одмах после два магистра и сената. Први и најважнији међу њима, који се и звао *велики логотет* или *логотет саобраћаја* (*τοῦ δρόμου*), био је тако рећи државни канцелар „који је подносио извешћа цару о државним стварима“. Он је поред осталог уводио стране посланике и одговарао у име царево, јер се цар није обраћао непосредно говором на заступнике страних сила, који би му се званично представили. Кад год писци говоре само о логотету, без икаквог другог разликовања, онда под тим мисле на овог логотета. У почетку и до VIII в. (велики или) саобраћајни логотет био је главни управник пошта, али од овог доба постаје правим министром председником, као што смо видели Ставранија под Иривом, Теоктиста под Теофилом, Симватија под Михајлом III и друге. За време Кодина (велики или) саобраћајни логотет, који је, као што вели Кодин „имао и некада, у старо доба, и ову нама, т. ј. Кодину и његовим савременицима, непознату дужност“ није више вршио ту дужност. Други логотет био је тзв. *општи* или *народни логотет* (*τοῦ γενικοῦ* или *γενικός λογοθέτης*), који је био министар финансија и називао се општим за разлику од *нарочитог* (*τοῦ εἰδικοῦ*) или *владачког* (*τῶν οὐνεικωνῶν*) логотета т. ј. упра-

вника владалачког имања. На послетку, четврти логотет био је *логотет војске*, *војни логотет* т. ј. онај логотет, коме је била поверена управа војних финансија, а персоналом војске управљали су, као што изгледа, више војсковође у сваком корпусу, који су у том погледу радили непосредно с царем. Осим ових 4. логотета било је и других, као на пр. *тајни логотет* (*λογόδετης τῶν σευρέτων*) или *судски логотет* (*τῶν διαφόρων δικαιοσυρίων*), *сточни логотет* за купљење данка од стоке, али су прва 4. били највиђенији међу свима.

Старешина града (*Ἐπαρχος τῆς πόλεως*) и *квестор*. Престоница је имала два нарочита чиновника, који су се убројавали у највише чиновнике: *старешину града* и *квестора*, чију надлежност у неколико тачније знамо из Епанагоге. По Епанагози старешина вароши је био први достојанственик после цара у престоници и највећи од (свију) осталих. Њему је припадала истражна и судска власт у свима кривицама, које би се учиниле у граду и у растојању од 50 миља ван града. Њему је, даље, припадала, полиција у граду и надзор над пијацом. У свима тим односима била је његова власт неограничена. Имао је и суседну власт у грађанским стварима, али релативно малу. Он је био надлежан по тужбама за и против зајмодаваца и он је био највиши надзорник и судија над кураторима и стараоцима. Да би могао одговорити тим разним дужностима имао је два помоћника или доглавника. Међу тим Кодил, који је писао у XIV веку, спомиње истина у његовом списку и звање старешине града или епарха, али додаје, да је епарх имао у старо доба извесну непознату службу, а сада никакву. Каква је чудна промена наступила између IX и XIV века сведочи поред осталог и звање куропалата, које је имао сам Кодил. Док Никифор тврди, да је куропалат имао прво звање после цара и док су куропалатима били Варда, Лав Фока, Катакалон Кекавменос, и други људи од свемоћног утицаја, дотле је, за време Кодина, по његовој сопственој сведоци, „куропалат имао у старо време дужност непознату, а сад никакву“. Из овога се види, како је мало бриге Кодин улагао, да сазна историју предмета о коме је говорио, јер, на послетку, кад ми знамо надлежност коју су имали у IX веку старешина града и куропалат, могао је и Кодин то да зна, само да се потрудио, да истражује те исте изворе. Као год што је старешина града имао врховну полицијску власт над становницима његовим, као и врховну судску власт, тако је и *квестор* имао највишу судску и полицијску власт над онима, који би се привремено налазили у престоници због ма каквог узрока; он је реша-

вао по споровима оних, који су нарочито за то дошли из провинција; прибављао је посла онима који су у престоницу долазили ради занимања, и слао натраг кућама оне који су без озбиљног разлога и интереса остављали место њиховог становања. Осим тога, под врховну судску власт квестора потпадала је и кривица прављења лажних исправа. Ова нарочита надлежност једног од највиших државних чиновника над дошљацима у престоници, доказује колико је велика и разнолика била гомила таквих људи и колико је важна била дужност, коју је држава у том погледу осећала да мотри на те дошљаке. Звање квестора било је од вајкада важно и можда је било пре IX в. важније, јер видимо, да се под Јустинијаном квестор назива доглавником (*πρόεδρος*) цара и његовим гласилом; видимо свемогућег Тривовијана као носпоца тога звања, које смо тада с правом упоредили са данашњим министарством правде. Но и за време македонске династије спадало је ово звање у једно од најзначајнијих звања државних, као што смо горе видели, па опет за то Кодин у XIV в. вели о њему, да је „квестор имао у старо доба такође некакву службу, а сад никакву.“

Сенат. Осим горе поменутих звања извршне власти, заседавао је поред цара поглавито саветодавни конзисторијум, који се називао *сенат*. Сенат у ужем значају те речи обухватао је само више државне чиновнике грађанског реда, у супротности према војним чиновима, који су се звали *ἀποπάδιον* (с мачем). Но сенат се често спомиње и у ширем значењу и тада је обухватао све више државне чиновнике грађанске и војне. Ово је најбоље доказао Рајене у његовим примедбама уз текст Царског Церемонијала. И као што се обично дешава са таквим саветодавним телима, достојанство сената у држави било је некад веће а некад мање, према вољи владоца и према општим приликама. Прокопије у 25. гл. књизи IV његове историје прича, да се посланици Гепида, кад су дошли у Цариград да закључе савез, нису задовољили са пријемом њихових понуда од стране цара, већ су желели, да се уговор утврди и заклетвом чланова сената, а то сведочи какво су високо мњење имали о томе скупу страни народи у VI веку. Тај исти Прокопије уверава у IX гл. исте књиге, да су од вајкада владоца азијски слали посланике у Цариград и узимали, по дозволи цара, себи сугруге из сенаторских породица. Видели смо мало раније, како је после смрти Анастасија и пре прогласа Јустиновог народ у Цариграду поздрављао сенат на начин, који је показивао, да је сенат представљао за време тог интереснума целокупну др-

жавну власт: „Римски Сенате, ти побеђујеш“. Међу тим тај исти Прокопије тврди у његовим Анекдотама, да је за време Јустинијана „сенат седео скрштених руку као каква слика, немајући власти ни над својим гласом ни над добрим државним, да је постојао само по форми и на основу старих закона, јер није смео ни у чем свој глас подићи“. А за време македонске династије, у коме се сад налазимо, Лав, син Василија Македонца, који је нарочито гледао, да разним наредбама уништава све што је из раније, ма и привидно, долазило у сукоб са свемоћношћу владалачком, у својој 78. повељи званично је исказао, да је изгубио силу снај закон, по коме је свако ново законодавно наређење подлежало давању мњења од стране сената. Али, као што смо показали напред и као што ће се ниже све јасније видети, царска власт у ствари није временом постала неограниченијом, већ је, на против, постала ограниченијом (умеренијом). Осим тога, дешавало се и са Сенатом то исто, што се дешавало и са многим звањима државним, као са патријархом, куропалатом, постелењиком итд. Кад год би завладао човек способан и енергичан, сва би се власт концентрисала у његовим рукама, а Сенат се или никако није слушао или врло мало. А кад год би владалац био човек слабог карактера или малолетан, Сенат је повраћао сву његову власт у своје руке. Доказ за то имамо у томе, што је, под малолетним прауницима оног истог Лава, који је са толико презрења говорио о Сенату, тај је скуп уредио како оно, што се тичало највише државне управе, тако исто и осигурао право млађаних владалаца. Но најважнија добра страна Сената била је та, што је, састављен из виших грађанских и војних достојанственика, који су били већином људи неусени по свима границама државне службе, очувао традиције управе и законодавства, или их је вешто дотеривао према приликама, те тако допринео више но ико други одржању оне организације, с којом је источна држава успела да толико времена постоји и напредује.

Теме и вароши. *Теме.* За прво време македонске династије држава је била подељена на 29 тема, од којих су 17 долазиле на Азију а 12 у Европу. Теме које су спадале у Азију биле су 1. Анатолија, 2. Јерменска, 3. Тракија, 4. Опсидија, 5. Оптимат, 6. Вукегариго, 7. Пафлагонија, 8. Халдеја, 9. Месопотамија, 10. Колонија, 11. Севастиа, 12. Ликандос, 13. Селевкија, 14. Киверпотска, 15. Кипар, 16. Самос и 17. Егеј. Западне теме, т. ј. у Европи, биле су: 1. Тракија, 2. Македонија, 3. Струма, 4. Содун, 5. Права Грчка, 6. Пелопонис, 7. Кефалонија, 8. Никополска, 9. Драч, 10. Лон-

гобардија, 11. Сицилија и 12. Херсон. Али се овај списак тема, који је састављен по расправи Константина Порфирогенита о темама, разликује у многоме од других спискова тема. У 50. глави, књ. II царског церемонијала налазимо други списак, у коме су изостављене неке од забележених тема, као н. пр. Оптиматена и Кипар, али су уврштене друге, које се не спомињу у расправи о темама, као н. пр. Харсијан, Леонтокомис и Далмација. Опет у гл. 52. тог истог списа (царског церемонијала) налази се други један списак, који се разликује од оба поменута. У њему нема теме Севастиа, Ликандоса, Месопотамије, Селевкије, Лонгобардије Кипра и Оптиматске, а спомињу се теме Далмација, Кападокија и Харсијан. Осим тога, докле у расправи о темама налазимо Струму као трећу тему на западу а као 7-му Кефалонију, расправа одмах додаје, за сваку од њих, да не обрадују засебну тему, већ да Струма спада у Македонију а Кефалонија у Пелопонис. Кад овачко стоји, за што се онда при набрајању тема спомињу као засебне? и за што се у гл. 50. и 52. књ. II царског церемонијала спомињу стратеги (војводе) струмски и кефалонски као са свим одвојени од стратега (војвода) македонског и пелопониског? Али, као што већ знамо, тачност није била најглавнија врлина наших средњовековних писаца. Осим тога, највероватније је, да су она три списка састављена у разним временима, а и држава се територија увећавањем и смањивањем непрестано мењала. Тако на скоро после Константина Порфирогенита, освајањима Никифора Фоке, Јована Цимискије и Василија Бугароубице, држава је задобила по ново Крит, краљевину Бугарску и друге земље, које се не спомињу у претходним списковима. На послетку, границе тема биле су у разно доба разне. Тако у 50-тој глави списа Конст. Порфирогенита, намењеног његовом сину Роману, читамо, да су теме: Кападокија, Кефалонија, Калаврија и Харсијан биле некада део тема Анатолије, Лонгобардије, Сицилије и Јерменске, а многе се теме спомињу у истој глави, које су некад постојале а доцније су их освојили Мухамеданци. За то смо, дакле, горњи списак саопштили, више да би дали општи појам о административној подели државе и њеном обиму у датом времену т. ј. у почетку македонске династије, а не у намери, да тачно и испрично говоримо о овом важном предмету.

Границе азијских тема тачно су описане у расправи Конст. Порфирогенита. Анатолија је била са свим унутра и заузимала је, тако рећи, центар Мале Азије и обухватала велики део Фригије, Писидију, Ликаонију, и неке делове Ликије и Пам-

WWW.UNILIB
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

филије. У њој су биле, у сред. веку, знатне вароши, на северу Аморион, на истоку Иконион, и на западу Акроион. Западно од Анатолије лежала је Тракисија, која је обухватала малу Фригију, Лидију и део Карије. Код Милета додиривала је једним малим делом море, а у њој су биле знатне вароши Јераполис, Лаодикија, Колосе или Хонс. Западно од тракисијске теме лежала је тема Самос, која је обухватала осим острва, од кога је добила име наспрамно приморје од Ефеса, на југу, до Адрамита, на северу. Тема Опсиквија граничила се, на западу, обалама Елиспонта и Мраморног мора до залива астакинског, а у унутрашњости, на југу, са темама Самос и Тракисијом, на истоку, са Анатолијом, на северу са оптиматском. Главне вароши у њој биле су: Никеја, Дорилеон, Котнајон и Кизик. Тема оптиматска, која је лежала северно од опсиквијске, обухватала је обале астакинског залива, источну обалу Воспора и најзападнији део обале Црног мора. Граничила се источно са темом Вукеларион, а главније су вароши у њој биле Никомидија и Хрисополис. Тема Вукеларион састојала се од већег дела Галатије са главном вароши Анкијом. Граничила се, западно, са опсиквијском и оптиматском темом, јужно, са Анатолском, источно, са Кападокијом, Јерменском и Пафлагонијом и северно Црним морем. Ове три теме: Оптиматска, Опсиквија, Вукеларион, назвале су се тако отуда, што су некада у њима становала три римске легије, тзв. *Vicelarii Cataphracti*, *Optimates* т. ј. одабрани лотски ратници и *Obsequentes* т. ј. одред састављен из мономаха т. ј. самобораца, које су већ одавно нестале. Источно од Вукелариона лежале су, једна за другом, три теме на Црном мору: Пафлагонија, Јерменска и Халдија. Јужно од Јерменске, а источно од Вукелариона и Анатолије, лежале су 5 унутрашњих тема: Колонија, Севастија, Харсијан, Кападокија и Ливандос. Ливандос, Кападокија и у неколико Колонија граничиле су се, на истоку, Еуфратом, а с друге стране његове била је тема Месопотамија. Јужно од Кападокије, на јужним обалама Мале Азије, спроћу северне обале Кипра, простирала се тема Седевкија (или Киликија). Западно од ње а јужно од Анатолије и Тракисије, на тој истој јужној обали М. Азије, пружала се тема Кивериотска, која је обухватала део западне обале до Милета. Родос је спадао у тему кивериотску, а Кипар је, као што смо видели, образовао засебну тему, као год што су и кикладска острва образовала за се тему.

Границе европских тема описане су са мање тачности у расправи Константина Порфирогенита. Но новији су испитивачи предузели, да им опре-

деле границе, у колико је могуће тачније. Од тема, које су се одржале у Италији, Лонгобардија је обухватала предео око Бара и Капитанат, а у њој су били градови: Идрус, Калиполис, Росана, Сорент. Тема Сицилија, који су доцније освојили Арављани, ограничавала се на Калабрију, Вретију, Апулију, Левканију или Васидикат. У њој су биле вароши: Ригијон, Агија Киријаки, Агија Северина и Кротон. За тим, идући од запада на исток, налазимо на тему Кефалонију, која је обухватала Јонска острва и Пелопонис, Јеладу, која је обухватала само источну Грчку са Евиром и простирала се на северу до реке Пинија. Етолија и Акарнанира образовале су тему Никополску. Северно од Јеладе и Никопоља била је тема Солун, која се пружала од реке Пинија до планина западно од реке Струме и која је обухватала и Халкидику. У том истом правцу лежала је и тема Драчка, која се граничила северно Црном Гором а источно Охридском, а пружала се од Авлоне до Антивара. У њој су знатније вароши биле: Драч, Дулцињ, (Улџињ), и Бар (Антивар). Струмска тема пружала се, по Тафеду, до Марице, а по другима је обухватала само струмску долину и околне планине. Источно од струмске теме лежале су теме Македонија и Тракија. Ова последња тема била је врло мада, границе су јој мало одмакле од Анастасијевог зида, а као њена најзападнија варош спомиње се Трајанополис. Највеће је била Македонија, која је готово са свим премештена у Тракију, јер је обухватала готово цео овај крај. Главна варош у њој била је Адријанополис (Једрене), а северно се граничила са правом Бугарском. За то се и Василије I назива Македонцем, а цела његова династија македонском, ма да се родио у Једрену. Кад је Бугарска по ново покорена потпала је и она под ову тему (македонску). На послетку, на северу Црног мора, на Тавријском полуострву, лежала је тема Херсон, која је обухватала једино варош истог имена и нешто њене околине.

Вароши. О главнијим варошима, нарочито Тракије, Македоније и праве Грчке, налазимо, на жалост, мало сигурних података у расправи Порфирогенита, јер је нашао за добро да наведе Јероклејевог Синекдима (око 535 г.), те тако да направи велику збрку у времену и догађајима, место да каже које су и какве су биле вароши у његово доба. За то ће бити довољан један пример. Порфирогенит вели: *Тема Јелада има 79 вароши. Тодико их има по Јероклису*. Но Јероклис је писао његовог Синекпанса (Путовођу) у оно доба, када је држава била подељена у епархије а не у теме. Међу тим провинција Јелада т. ј. Ахаја, која је

тада била под конзудом, обухватала је и Пелопонис, тако да 79 вароши Јероклисових долазе не само на праву Грчку већ и на Пелопонис. Порфиrogenит преписује Јероклиса не мислећи и ставља све те вароши у тему Јеладу, па после говори о теми Пелопонису и вели, да је та тема имала 40 вароши. Осим тога, од Порфиrogenита не можемо увек сазнати ни саму главну варош појединих тема. Као главна варош теме Самос спомиње се Смирна. У Пелопонису је Коринт био главна варош. У теми Севастии, Ликандосу, Селевкији, Солунској, Кефалонији, Драчкој, Херсонској, мора да су биле главне вароши оне исте, по којима су се те теме и звале. У неким темама надалила се по нека варош, која је надмашавала друге толико, да је највероватније, да је она била главна варош, као н. пр. у Опсикји Нивеја, у Оптимату Никомидија, у Хилдији Трапезунт, у Лонгобардији Бари, као што је вероватно, да је главна варош тракисијске теме била Ефес, јер су Арављани називали ту тему Ел-Ефесис или Ел-Афасин. Но за теме Вукеларијску, Пафлагонију, Сицилску или боље Калавријску, Анатол, Јерменску, Месопотамију, Кивериотску, Егејског мора, Македонију, Струму и на послетку Јеладу немамо никаквих података о томе, које су им биле главне вароши.

Управа. Над сваком темом био је један највиши заповедник, који се обично звао *стратиг* (војвода), и по томе се, по некад, и саме теме називале *стратегима* (војводства) н. пр. стратегија Кападокија, стратегија Калаврија и т. д. Стратиг је имао врховно заповедништво над војском и врховну политичку управу у теми, јер је због непрестаних спољних опасности, којима је била изложена држава, неопходно била нужна концентрације целокупне управне снаге код сваке теме у руке једног човека. Старшина неких тема називали су се *катепанима* (*κατεπαντες*) н. пр. Катепан Пафлагоније, катепан Доње Мидије, катепан Италије, катепан Једрена. Катепан је значио *највише заповедник*. Поред катепана по темама било је и других. Тако се спомињу катепан над дворским официрима под Алексијем Комнином и катепан над Аталским Мардацитима. Катепани неких тема нису били ништа друго, као што изгледа, до стратези пограничних тема, који су имали већу власт по стратизи, јер су били више изложени непријатељским нападима. Има их, који мисле, да из катепаната Италије, пребацивањем, постао *капеганат*, једна провинција у доњој Италији, која се и данас тако зове.

Али и све војводе нису били једнакви, већ су имали разне степене, према обиму, положају и значају теме, над којом су били. У опште се сматрало,

да су источне теме више од западних. Ова се разлика види, пре свега, из јерархијског побрајања свију достојанственика државних, који је изложен у 52. гл. књ. II царског церемонијала и у коме сви источни стратези претходе западним стратезима. Осим тога, источни стратези добијали су сталну, редовну плату из државне благајне, познату под именом „*рога*“, док је западни стратези нису добијали, већ само тзв. *убичајено* (*νομήθεια*) т. ј. доходак, који су они годишње наплаћивали од становника теме. Да су источне теме важније од западних, било је тако овладало, да су се по некад и теме које леже у Европи, али су због њиховог положаја и пространости биле врло важне, убрајале у источне, као н. пр. Македонија, Тракија, Егејско море. Друге су се опет теме, које су лежале у Азији, али су се сматрале за мање важне, убројавале у западне, као н. пр. Кивериотска и Самос. Из тога излази, да и међу источним темама, нису биле све од подједнаке вредности. Та се разлика међу њима показује пре свега у различитој плати, коју су добијали њихови стратизи. То се види из платног списка стратига, из доба Лава, сина Василија Македонца, у већ поменутој гл. 50. књ. II. Царског Церемонијала. Подаци, који се налазе на том месту доиста су врло занимљиви. По том списку 3 стратига: Анатола, Јерменске и Тракисије добијали су годишње по 40 литара злата т. ј. 43200 динара, по унутрашњој вредности тадање монете. Три друга стратига: Опсикиски, Вукеларски и Македонски добијали су по 30 литара т. ј. 32400 динара. 5 стратига: Кападокије, Харсијана, Пафлагоније, Тракије и Колоније имали су по 20 литара т. ј. 21.600 динара. У стратеге, који су имали по 20 литара годишње ваља убројати и халдијског или трапезунског, јер је он истина имао 10 литара редовне плате, али је примао и других 10 литара од тамошње царине. Само 10 литара т. ј. 11800 динара добијали су стратези Кивериотски, Самоса и Егејског мора. Стратиг месопотамски није ништа примао, јер је уживао сву царину. На послетку 4. стратига источни: Ликандоса, Севастии, Селевкије и Леондокомије примали су само 5 литара, пошто су били, у време кад је овај списак прављен, прости клисурарси.

Свака стратиг је имао под собом многе војне и грађанске достојанственике и чиновнике, од којих ћемо споменути само знатније. После стратига највиши војнички достојанственици били су *кисурарси* и *турмарси*. Кисурарси су били нарочито они, којима је било поверено чување клисура или теснаца сваке теме. То су били доцније под Турпима тзв. Дервен-аге. Турмарси су били заповед-

ници остале војске по темама. Тако је нпр. био турмарх Аганијан, који се побунио у Јелади за време Лава III. Више се пута спомињу неколико турмарха у истој теми, а нарочито по приморским темама, где се спомињу један или више нарочитих *приморских турмарха*, као нпр. у теми пелопониској и у теми тракисијској. Многе од нових тема биле су раније клисуре и турме других тема. Прво су биле клисуре теме Лимандос, Севестија, Селевкија и Леонтокомис, а турме Кападокија, (стратегије Анатола), Кефалонија (стратегије Лонгобардске), Харсијан, (стратегије Јерменске).

Највиши грађански достојанственик теме после стратига био је *протонотар*, који се звао и *судијом*. (*κριτής και δικαστής*). Из ових двају последњих назива види се јасно, да је био највиши судија теме, али је у исто време вршио и целокупну финансијску управу њену. По некад су две теме имале једног судију, јер се спомињу судија *Пелопониса* и *Јеладе*, судија *Тракије* и *Македоније*. У којој је судија или протонотар (надбележник) зависно од војводе у вршењу његових разних дужности не знамо. Извесно је само то, да је у погледу финансијске управе добијао често непосредне заповести од владоца и зависно непосредно од *хартуларија благајне* (*χαρτυλαρις τοῦ Λαμέλλου*) тј. од главног држав. благајника; жалба против његових судских решења није се подносила стратигу. *Пира* (*Πεῖρα*, Руковођа), нека врста збирке закона састављена у почетку XI века спомиње о неком решењу судије Пелопониса и Јеладе, које је нападнуто са разлога, да је у потпису судије Е у речи Еладос било написано са лаким зевом. Ова жалба, која је узгред речено одбачена, била је поднета цариградском магистру, за кога се не зна, да ли је био онај највиши државни чиновник о коме смо раније говорили или неко други. Осим тога, судија је замењивао, као што изгледа, по некад стратига, јер у 44. гл. чл. II цар. церемонијала читамо, да је и судија Јеладеки примио на се, као и стратизи содунски, никопољски, пелопониски и други, да да извесну количину убојног материјала за једну експедицију против Крита, који су још тада држали Мухамеданци. Мало ниже, у том истом тексту, налазимо, да је сличну обвезу примао на се *архон* христки у теми јеладској. Да ли отуда следује, да је острво Евија, које је спадало у тему јеладску, имало нарочитог административног старешину, који се називао *архон*? Ваља међу тим приметити, да Рајско мисли, да су Арављани претворили име Еврипос у Хрит.

Општинска управа. У погледу општинске управе овог доба тј. локадне управе вароши, ва-

рошица, и села не слажу се међу собом закони и фактично стање ствари. Ако би веровали Лаву, сину Василија Македонца, самостална управа вароши престала је била много пре његовог доба, а да је све у томе погледу, као и у сваком другом остављено владаачкој увиђавности и решењу. О томе изриком говори Новела 46. и 47. Али, као што је више пута примећено, ове Новеле сведоче више о вољи македонске династије, да присвоји целокупну држав. власт него о правом стању ствари. Лав говори о политичким установама вароши, да су некада у старо доба постојале, али да су одавна нестале. Међу тим у самом IX веку, у коме је он писао, знамо две вароши у држави, које су имале власти, које су оне саме бирале. За време цара Теофила, око половине IX в., стратиг Петроније, (*Πετρονίδης*) који је био послат у Херсон по некаквој нарочитој мисији, кад се отуд вратио, јавио је цару ово „не ћеш, вели, потпуно владати тим крајем и покрајином, ако не поставиш нарочитог стратига, не поверавајући се њиховим старешинама и првацима.“ После чега, хронограф, који то прича, додаје: „јер се са наше стране није дотле слао стратиг, који би се бринуо о њиховим стварима, већ је тзв *првак* са осталим *оцевима* *вароши* управљао све.“ Тако исто и Константин Порфирогенит, који је писао о поразу Словена и Сарацена, који су опсађивали Патре у почетку IX в., спомиње *архонте* варошке, који су стојали у вези са коринтским стратигом, као и њене *становнике*, који су се *саветовали* о томе, шта треба радити. И тако нема сумње, да су, у IX веку, бар Херсон и Патре имали своју сопствену општинску управу и архонте. Не говоримо о доцнијим временима, из којих су нам се сачувале хрисовуље, које изриком сведоче, да је Монелвасија имала нарочите општинске привилегије, нити ћемо овде наводити опширније хронике о ратовима Франака у Мореји у XIII в., у којој се пелопониске вароши представљају, као вароши којима управљају *архонти* и *старешине*, готово онако исто као под Турцима. Но ћемо навести, да на скоро после Лава, у Новели Константина Порфирогенита од год. 947. читамо о моћницима, који су сиротињу заступади, даље израз „сеоски збор“, који се употребљава у противности према поједином становнику села и који, очевидно, није ништа друго значно, до оно правно лице у коме је село било оличено као целина. Даље у Новели Романа, Константина и Христофора од год. 922. употребљује се израз *митрокомија*, који означава главно место, село, које је имало око себе групу становника, који су *уживали заједничке привилегије или подносили*

заједничке дужности, другим речима главно место у општини. Из свега овог види се, да су и под самом македонском династијом постојале извесне општинске установе, ма колико да је она тежила за тим, да скупи у своје руке сваку власт, од највише до најниже. Ово је последње било управо камен темељац системе владавине те династије, која је на уста Лавова непрестано изјављивала „да су сада политичке прилике узеле други правац и да све зависи од владалачког старања и управе, да је монархија узела на се управу свега, пошто сад све зависи од владалачког старања, који се помоћу божјом брине за све и надзирава и уређује све.“

ЦРТЕ ИЗ НАУКЕ О ЈЕЗИКУ

од
СИМЕ Н. ТОМИЋА

(Наставак)

Нарочито корени добивају особити значај по теорији аглутинације, коју је саставио *Ф. Боп* о развоју индојевропских језика а на двама ипотезама, које и данас још доста сумњиве изгледају. Прва је од тих основних ипотеза, да се све благо у речима може свести на једносложне корене, из којих је тек њиховим спајањем на разне начине постало ово, што се обично зове флексијом. Друга је ипотеза, да су лични наставци глагола у индојевропским језицима сродни са заменицама по пререклу. Сам Боп није дошао до своје теорије само разглобом речи и облика индојевропских језика, особито санскрита, већ је на његове погледе била од утицаја и грамат. традиција старе школе и индискa граматика. Али *Боп* нигде не вели, како треба узимати ове корене, да ли као нешто реално или као граматичарске апстракције. Други су његови сурадници у том погледу одрешитији. Тако *А. Ф. Пот*¹⁾, један од најзнаменитијих радника на науци о језику, о том изнео је своје мишљење на више места, особито у својим колосалним „Етимолошким истраживањима.“ *Пото*во је гледиште од великог значаја, јер се и ту огледа трезвен и озбиљан дух његов, који воли да се држи оног што јесте, а мање воли, да се пушта у комбинације, где често више ради машта но ум. Нарочито њега карактерише пространо поље, које је у својем раду захватао, не држећи се само области индојевропских језика. *Пот* вели: „Корени су, у породицама

састављеним из речѝ, породичне старешине, оно јединство, што све спаја, врхови од пирамида, ка којима теку сви чланови таке породице. Даље, корени су нешто изведено, апстраковано, јер у ствари не може бити никаквих корена, а оно, што би на први поглед изгледало да је корен, реч је или облик јој а не корен. Корен је управо апстрахован из свих врста речѝ и њихових разлика, то је сноп зракова који из њих истиче, не преламајући се (стр. 148 прв. изд. *Etm. Forschungen I. Band, 1. Abtheilung*). У другом издању налик на то: „Друго је корен а друго слово или слог. Он је речима и облицима међу собом сродним језгра, јединство, што као узор стајаше при стварању речѝ и облика оном, који ствараше језик. Шта више, који говори осећа га у језику, којим говори, једном мање, други пут више.“ Уз ово пристаје и што вели, на стр. 194: „Корени су идеалне апстракције, које су граматичари извели што им требаху, кад се што није од потребе изостави, а што вреди, узме“¹⁾. *Пот* на једном месту изреком одриче, да је пре флексијних облика било корена, јер вели: „Ако се сад узмора говорити, да у санскритским језицима постаје деклинација, кад се наставци за облик додају првобитним основама именским, а конјугација, што се глагол. наставци додају корену или основи, погрешно је и не сме се узети, да су корен и основа нешто самостално, што у језику засебно постоји или да га је пре било но што је постала флексија. Само се мисли, да је основни облик (*Grundform*) у свима падејима, а корен у свима облицима глаголским оно што се не може разликовати, што се не може делити.“ (прв изд. I. стр. 155. и друго 196). *Делбрик*²⁾ уз ово напомиње, да је *Пото*ва одредба правилна, у колико показује тачно, које место заузима корен у језицима с флексијом, али је једнострана, јер не показује, како је дошао корен до ове функције. С гледишта *Боп*ове ипотезе овде може бити само један одговор. Ако су прототипи флексијним облицима, што данас постоје, доиста постали слагањем, особито прототипи одр. глагола (*verbum finitum*), кад се састави заменички корен с глаголским, морало је бити корена пре но што поста реч. С тога и има корена у речима, јер их је пре ових било, па их је у овима нестало. Они су речи дофлексијне периоде, којих нестале, кад се разви флексија. Сви који стоје на земљишту *Боп*ових ипотеза усвајају овај схватљиви и доследни појам о корену. Ту се *Делбрик* позива на *Бенфаја*, *Курциуса* и *Шгајтала*.

¹⁾ Сви цитати узети из дела *Б. Делбрика*: *Einleitung in das Sprachstudium*, 1881., стр.

²⁾ *Op. cit.* 74.

¹⁾ Умр'о у Хали 1886. (јула 5.) у 85 години.

— Због тога што *Пот* вели: „Може се претпоставити да је данашњем стању санскртских језика претходило стање веће простоте и без промене, како нам показује, поред осталих моносилабичних језика, хинески“ (Etym. Forschungen, 2., 360.), *Делбрик* вели, да и *Пот* није далеко од схватања корена, као што је то формуловао онај. Још вели исти писац, да се може објаснити *Пото*во непристајање уз овај „схватљиви и доследни појам о корену“, што је у начелу противан сваким прајезичним конструкцијама. Ако се ово противљење тиче и васкодијског поимања корена као речи из прастарог доба, а не само одређивања њихова, нема му места, јер је овакав појам о корену неодољива последица *Бои*ове теорије о композицији, уз коју пристаје и *Пот*.

Из историјског поимања корена *Делбрик* изводи овакав практичан закључак, уз који ће сваки пристати: „Ако у оделитим језицима није било корена, па ни у индојевропском флексивном, већ само у периоди, која је пред флексивном, не може се говорити о санскртским, грчким, латинским и т. д. коренима, него једино о индојевропским. Што се поред тога одређују корени за поједине језике, то нема никакве вредности за науку, него само за практичне од помоћи творевине. Тада се поједини језици не разликују старошћу. Као што нема смисла новонемачким и румунским, исто тако ни санскртским, јер се ту не узима у обзир, што се због теоријскога циља лакше могу распознавати корени у старинским језицима. А опет постоји свуда иста историјска веза. Било је једно незапамћено време, кад још није било индојевропске флексије, кад се *dā* (по новом *dō*) узимало да се изрече и дати и онај који даје и т. д. Кад за њим постаде *dāmi* (**dōmi*) дајем и *dātār* (*dōtōr*) који даје дар и т. д., онда из језика ишчезе корен *dā* као самосталан. А кад се најпосле изделише поједини народи из праварада, као Инди, Јелини, Латини и т. д. — разуме се, да само готове речи понеше из првобитне им домовине. У гдекојим се речима добро одржало што је некад било корен, на пр. у грч. *δίδωμι δοτήρ*, и наравно да и тада у души онога, који их говораше, одржаваху неку везу, — али у грч. већ није било корена *δο* или *δω*. У више се прилика осим гласовне сличности није сачувала сродничка веза ни у старим језицима. Инду је може бити лако било распознати сродност између *agus* (= *ἀγός*) и *agvas* (= *ἄγρος*), Грк је, сва је прилика, не осећаше између *ἀγός* и *ἄγρος*. Нови се језици баш тим и одликују од грчког, санскрта и др., што је у њих чешће настајао случај који видимо да беше у грч. *ἀγός* и *ἄγρος* (зна-

чење је *ἀγός* и *agus* брз, а *ἄγρος* = *agvas* коњ, по етимологији: који је брз).¹⁾

Проф. *Габелени*²⁾ разликује праве, априорне корене од корена апостериорних, т. ј. таквих, које осећај за језик народа познаје као последње елементе речи са значењем. Ако се пође у назад до индојевропског прајезика, какав је био пре деобе у језике, из којих се развише данашњи, само се може говорити о апостериорним коренима. Али ако се мисли да се завирн у дубљу старину, у тајне прапрајезика, који је као што су данашњи изолативни језици, онда се може само чинити оглед, колико се ти априорни корени могу представити на апостериорни начин. Овде нам одричу своју помоћ средства генетичко-историјског испитивања, и не остаје ништа друго, до да се докаже сродство другог племена језика с нашим, да би се помоћу упоредног разглоба што дубље продрло у старину, или се мора држати закључака по аналогiji, којима треба тражити доказе иза међа оделитих породица и племена језика у општој науци о језику.

II.

Облик корена, по мишљењу *Бои*ову, не напада ни под какво ограничавање осим да је од једнога слога. То је мишљење прешло доцније у науци о језику у обичај, тако да се ретко кад правно изузетак од правила. *Шлајхер* је још само додао, да у корену не сме бити оснажено самогласно, већ које од основних, да би се после познатој теорији о гуни у индојевропским језицима одржала вредност, јер се постајањем нових речи од корена, осим новог наставка, још и коренито самогласно мењало. Потпуно узрочну везу не могуће пронаћи тој појави, али и не одрицаху, да је символског значења у творби речи.

Тако су, да би се потврдила исконска једно-сложност корена, приводили филозофске разлоге, како вели *Делбрик*, из чијег списка видимо неке примере тих разлога. Још *Аделунг*, познати писац *Mithridates-a*, о овој особини корена вели: „Свака реч-корен некада је имала само један слог, јер необразовани дивљи човек целу представу исказиваше једним отвором уста.“ *Вилх. Хумболт* иде још и даље, говорећи: „Претпостављајући да с почетка сваки појам у опште биваше означен само једним слогом, не претерује се, ако се узме, да је састављен само из идеја. У науци о језику појам је утисак, који на човека чини објекат било

¹⁾ Ibidem 75.—76. Тако је *М. Бреал* у главном ре-зонавао још раније, в. Journal des Savants 1876., 644. у чланку: La langue indo-européenne.

²⁾ Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse, Leipzig, 1891., 290.—291.

спољашњи било унутрашњи; и реч је глас из прса измамљен живошћу овог утиска. На тај начин два гласа могу одговарати једном утиску“. Истим путем иде *Курциус*, кад вели: „И у том се слажем с већином лингвиста, што за корене узимам да су од једнога слога. Једноставна представа, рекао бих, као муња избија кроз гласовни комплекс, који треба да постане разумљив у једном тренутку.“

Осим овог околинског доказа дуго се времена за доказ првобитне једносложности индојевропских корена узимало као врло очигледна истина, да су тако звани изолативни језици, хинески, сиамски, анамитски и други језици Индо-Хине, од вајкада таког облика, и да су они прави прототип првога језика, кад је човек почео говорити, а уједно слика и прилика оног језиковног ступња, на којем је некад морао бити индојевропски заједнички језик. У оно се доба донста мало знало из прошлости споменутих језика, али као да испитивања јевропских научника више не потврђују поставке о првобитној једносложности хинескога. Тако проф. *Габлениц*¹⁾ вели, да се према оном, што се већ зна из прошлости језика моносилабичних, може пре рећи, да су имали дугу историју промена, да су пре отишли у напред, што се тиче облика речи, и да није незгодно поређење тих језика с аналитичним индојевроп. језицима млађе формације, с енглеским и француским и т.д. Нису без интереса ни статистичка испитивања Б. Бурдона, у којима је огледао да одреди одношај једносложних, двосложних, тросложних речи и т.д. у француском, немачком и енглеском, и поређења што их је добио с класичним језицима²⁾. Али с испитивањем проф. *Terrien-a de Lacouperie*, у Лондону, историје хинеске писмености и језика изазивају потпуну револуцију у досадашњим погледима на моносилабичност хинеског и његових сродника³⁾.

Али у области индојевропске лингвистике питање о коренима није остало само на том, да ли је облик њихов пунији или слабији у погледу вокализма, на пр. да ли је прави облик корену *фег*: *фог* или *фе*, за шта се често говорило, да и нема толике вредности, особито према новијим испитивањима индојевропског вокализма (*де Сосир*, *Бругман*, *Хитшман* и т.д.). Опазило се да се на пр. у неким случајима корен разликује не само што се тиче вокала, но и консонанта; тако на пр.

у санскриту:

кап желети, љубити, поред *ка* с истим значењем;

¹⁾ Die Sprachwissenschaft, 250. — 251.

²⁾ L'expression des émotions et des tendances dans le langage, Paris 1892.

³⁾ Mémoires de la société de linguistique de Paris, t. VII, fascic. 4., 1891. 328. и д.

<i>гам</i> , ићи	поред	<i>гâ</i>	с истим значењем;
уј (јуџ) спојити	„	уџ	„
у грчком: <i>џв</i>	„	<i>џвâ</i>	„
<i>ол</i> (<i>олε</i>)	„	<i>олεκ</i> .	„

Неки пут се разликују значењем, и ако им је у свези и тада, а неки пут нема никаког значења. Требадо је наћи објашњења, и због тога се све до наших дана претреса питање о првом облику индојевропских корена. Још је *Пот* за неке корене мислио да су сложени, и то тако, да им се у почетном сугласном или сугласнима опажа траг од префикса, и он санскрт. корен *svād*, 'наћи одобравања, свидети се', довођаше из ове сложенице: *su-ā-ad* 'бити добар на једу', или на пр. да се префикс *арі*, грч. *επι*, наводи у санскрт. корену *рӣџ* (j=џ) који су, како други веле, индјски грамаг. измислили, само да придев *рӣџāras*, златножут, сведу на корен — и *Пот* мисли да је пре гласио: *арі-а̄џ*- (*oblinege*), а може бити *арі-масј* (*immergere*) и т. д.⁴⁾.

Не одбацујући *Потову* мисао у начелу, прихватише се други научници да испитају састав корена, као. *А. Кун*, *Корсен*, *Бенфај*, *Курциус*, *Асколи*, *Фик* и т. д. Од свих је најоштрије критиковао *Потову* анализу *Г. Курциус*, и изнео своју мисао, да корени истина сви нису прости, али да њихов прираштај с једним сугласним или више није био спреда, већ скраја, тако да се могу одвојити особити елементи, којима се тачно не може одредити утицај и на значење корена као на форму. Тим додацима даде име *детерминативе коренâ*. Он им даје ту улогу, да одређују корену више унутрашњост, сужавају сферу његова значења, чим се одвајају од номиналних наставака за основе, који више одређују спољашњост, опште значење корена специјализују. О пореклу се тих елемената, мисли *Курциус*, не може ништа поуздано изнети, али се може местимице домишљати, да стоје у вези с другим елементима речи. И када *Корсен* и *Кун* назалне додатке коренима гледаху да доведу у везу с наставцима за основу, *Курциус* не одриче, да врло лако могу стајати у вези, што се тиче *ти* и *на*, који долазе уз презенску основу глагола 8. и 10. реда у санскриту, али за саме детерминативе не могаше се одлучити⁵⁾.

После *Курциуса* с још већом одлучношћу предузеше да корене, које добивамо емпиричком анализом сродних језика, сведу на још простије типове *Асколи* и *Фик*, а у најновије време *Персон*.

⁴⁾ В. *Curtius*, Grundzüge der griech. Etymologie⁵, 1879, 32. — 33.

⁵⁾ Idem, op. cit. 65. и даље, и Zur Chronologie der indo-germ Sprachforschung², 1871.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Асколи је о овом расправљао прво у *Studj ariosemitici* (1865. г., у расправи чит. у Ломбар. институту у Милану), а после се вратио на то питање у спроводном писму уз своје *Kritische Studien* (у Вајмару 1878.), где говори о палеонтолошкој обнови језика. Он ту вели: „Врло многи комплекси индојевропског језика тачно се могу разглобити, у место да остану верни старом значењу правих првобитних елемената, правих првобитних једносложних корена, чим се доказује, да су састављени доиста од првобитнога моносилаба и једног или више деривативних елемената (детерминативних или за допуну, како се већ зову). У ствари ови су корени, сва је прилика, остаци од агрегата два или три слога, остаци који никад не живљаху властитим животом, већ су добивани спајањем старих агрегата с новим придошлим елементима друкчијег деривативног или флексионалног значења. Тако на пр. бива, да је у ариском (индојевропском), пре његове деобе на оделите језике, постојала гласовна група *SKID* (сећи, цепати, латин. *scind*, зенд. *skid*) са *i*, а истог је значења било *SKAD* (зендско *skenda*), *SKA* (*SAK-A*, санскрт. *Khā* лат. *sec*), и заиста прешли бисмо од *skid* на *ska-da*. За глагол трчати Индојевропљани пре разласка имаху гласовне комплексе: *DRAM* (санскрит. *dram*, грч. *δρεμ-*), које гласи и *DDAMA*; *DRA* се јавља у истом значењу и у ст. инд. и у грч. језику (*drā* и *δρα-ν*); трећи синоним, инд. *dru* (*dravati*) не може своје и поуздано одржати као првобитно. Елеменат, што приступа у *DRAM*, јавља се и у *TRAM* (*TRA-MA*, лат. *trem* — и т. д.), чија се коренита основа јавља у групи *TRAS* (*TRA-SA*, лат. *tras*; грч. *τρεις-τρος*) и у *TRAP* (*TRA-PA*; на пр. у лат. *trepidus*). На сличан би се начин прешло од санскр. кор. *krt* 'сећи' (упор. *κτερω*) на *KAR-TA* (поред *KARA*) или довести зендско *stakh-ra* 'што се одупире, што чврсто стоји' на *STA-KA* и т. у небројено много случајева¹⁾.

Али је Фик најдаље терао са својим анализовањем корена, о чем је доста опширно расправљао у једном делу свога етимолошког речника индојевр. језика под натписом „Wurzeln und Wurzeldeterminativen“. За нас је његов посао још у толико знатнији, што је навео пок. *Даничић* на танак лед, те су му Когіјени мало донели према његову неоцењеном труду. У својим „Основама“ (приступ) *Даничић* усвајаше потпуно теорију Фикову о саставу корена, а она се у главном састоји у овом²⁾. Првобитни је корен састављен:

¹⁾ В. *Delbrück*, *Einleitung*², 82—83.

²⁾ Исто то и у *Основама*, стр. 1.—3.

1. од циглог самогласног (*a, i, u*);
2. од самогласнога *a* и сугласног озади (*ad, ap, as*);

3. од сугласног или два сугласна спреда и самогласника *a* (*da, pa, sa; sta, spa, sna*). Или слабљењем самогласних у корену или детерминативама, уз ове приоулим, постали су другојаче или потпуније изведени корени.

Да изнесе емпирички доказ за своје мишљење, на то Фик удара гласом, да се готово сви, ако не сви, корени, чији се облик не подудара с изведеним трима категоријама, могу свести обликом и значењем на један корен, који се поклапа с једним од она три обрасца.

Ево примера, како то он своди корене на просте типове:¹⁾

ka звучати

ka, ka-n звучати, звечати

ka-k смејати се, викати

ka-t дизати вреву, брбљати

ka-r викати, звати,

kar-k, kra-k звучати, смејати се =
kru-k,

kar-d, kra-d шуштати, зујати,

kra-p праскати, дизати вреву, јади-
ковати,

kru-k чути (арис. *kra-tu* увиђавност)
из *kra-k* (*kru-k*) викати, крештати,
чакати, постадо

kru-s слушати,

ka-s показивати, славити, хвалити,

kās кашљати,

ku викати,

ku-k викати, драти се, урлати

ku-g цичати, цврчати

ku-d лармати, грдити.

Ову је теорију истекар Фик доста променио (у *Bezenbergers Beiträge zur Kunde der indogerm. Sprache*, I. B. 1. и д.), јер у детерминативама, које узима као саставке корена, сад наводи остатке од слогова. „Ако су облици *mak, star, dam* постали, кад се примарни корени *ma, sta, da* споје с неким чланом, ван сваке је сумње, да је гласило прво *ma-ka, sta-ra, da-ma* и постадо композицијом, јер у индојевроп. нема елемената *k, r, m*, т. ј. само сугласних, зато с њима не може бити никакве операције. Према томе прим. *gamati* у санскр. (значи иде; З. л. ј. през. инд. акт.) не треба делити, вели Фик, у *gam-a-ti* већ у *gama-ti*, где је *gama-* секундарни корен састављен од два слога, а постао од првобитнога корена *ga*, кад се споји с другим кореном *ma*.

¹⁾ По *Делбрикову* спису, стр. 81—82.

У правцу започетог испитивања с богатим материјалом и новим огледима изашао је *Пер Персон* прошле године у својој књизи „*Studien zur Lehre von der Wurzelweiterung und Wurzelvariation*“¹⁾, у којој се обазирао на све што је дотле урађено, али не само да је прикупио *disiecta membra*, већ и даље пошао.

Он све детерминативе дели у две групе: 1. од сугласа и 2. од самогласа. Од првих налази ове употребљене: 1. грлене *k, g, gh*; 2. зубне: *t, d, dh*; 3. усмене: *p, b, bh*; 4. течне: *r, l*; 5. носне: *m, n* и 6. пискаво *s*. Од вокалних детерминатива, за које вели да су блиске глагол. наставцима, има 1. *-i-* (*-ei-* *-i-*) и 2. *-u-* *-eu-* *-u-*, а што се тиче *-a-*, за које *Фик* нађе места у новом корену, растављајући основе сад. вр. у санскрту, *Персон* вели, да ништа поуздано не уме рећи, и ако *Бругман* и други држе да се у санскрт. *yā-ti* иде, вози, *é-ti* исто знач., грч. *εἶμι* — наводи глаголски суфикс *-a-*. Као детерминат. вокалну *Персон* још узима и темат. вокале: *φέρ-ο-μεν*, бер-е-мъ, итд.

Што се тиче порекла детерминатива, *Персон* сумња, да ће икад поћи за руком дати поуздан одговор на то често постављано питање. У ствари није ни лак посао одредити порекло оном, што је срасло с кореном у нераздвојну целину, и никаквим се особитим знаком не одаје као самостадан елеменат.

По постању се детерминативе, према испитивањима *Персона* и других, могу поделити у неколико група. Тако се за неке детерминативе не може одрећи мишљење *Фиково*, да воде порекло од глагола, као на пр. *dh* да стоји у свези с кор. *dhē-* (ст. инд. *dhā*, грч. *θη* у *τῆ-θη-μι*), и *d* с кореном *dō* (ст. инд. *dā*, грч. *δω* у *δῖ-δω-μι*), *p*, с кореном *'pa'* = *'ap'* (у ст. инд. *ap-as*, лат. *op-us*, грч. *ποιέω*), *bh* с кор. *bhā* чинити се или *bh* бити. За прве две детерминативе *Персон* не сумња, за остале и друге, које би се могле још споменути, држи да је мало изгледа.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Д-р ХЕНРИК ШЛИМАН

од
Дим. С. ЈОВАНОВИЋА

26. децембра (по новом) 1890. године, премину у Неапољу, у Италији, чувени археолог др. *Хенрик Шлиман*. О животу и радовима овога знаменитог трудбеника, не чу се озбиљна реч у нашој књижевности. Шлиман није то заслужио. Неуморни труд и големо благо утрошио је он, да из руше-

¹⁾ Upsala, 1891., Universitets Årksskrift IV.

вина старе Троје и првобитних градова Јеладе, изнесе на историјску светлост у правом облику давна времена, људе и њихову културу, па да на основу тога поништи у науци баснословне предра суде назови-стручника, који заман покушаваху, да га исеју и наруже.

Све то чинио је Шлиман не на корист своју личну, но зарад општег напретка. Доказ су: атински, берлински и цариградски музеј.

Према томе, да бих се одужио историјској науци и нашој омладини, коју само овакви примери издржљивости, пожртвовања и личне преданости к науци могу да одушеве за свети рад на народној просвети, одлучио сам, да у радовима које ниже бележим, представим Шлиманове трудове и успехе онако, како је то у новије време примљено у историјској књижевности. Тако ће и овај мој чланак имати два одељка: један, у коме ће бити описан живот и усиљавања Шлиманова око научних тековина; и други, у коме ће бити изложена привреда, коју је он створио историјској науци.

1. Живот д-ра Хенрика Шлимана.

Шлиман се родио 6. јануара 1822. године у Новом Букову, у Мекленбург-Шверину. Отац му беше свештеник, оптерећен децом.

Друге године већ се преселише у Анкерсхаген. Разне приче из најближе околине, необично утицаху на његову младалачку уобразиљу. У седмој години доби на дар о Божићу илустровану историју и очи се његове зауставише на запаљеној Троји, о којој му је отац причао тако често. Шлиман се већ зарече, да је откопа. У томе обећа, да ће га помоћи другарица *Мина Мајнике*, с којом је проводио прве дане детињства, и заверише се једно другоме, да се узму.

У деветој години Шлиман изгуби матер, и како беше само седми у оца, дадоше га на чување и васпитање ујаку проповеднику из Кадхорста. У Најстрелицу учио је гимназију до *tertiae*. У десетој години изненади оца латинским задатком о главнијим догађајима тројанскога рата. Зле прилике на дому нагнаше га, да напусти гимназију и да пређе у реалку, коју је свршио у 14. години. Приморан да остави даље школовање, Шлиман се најми за ситничарског шегрта у варошици Фирстенбергу. Ту није могао ништа да учи. Једно вече уђе у дућан воденичарски момак, који беше некада учио гимназију, па је напустио, али Омпра не заборавио. „Оно вече, прича Шлиман, он изговараше на памет скоро стотину стихова и то пропраћаше гласно. Нисам ни речи разумео, за то је опет мелодија језика на ме учинила такав ути-

сак, да су ми вреде сузе покападе несретно лице. Три пута је он понављао ове стихове и ја му то платих са три чаше ракије од оно мало фенига, што беху сва моја имовина. Од тога дана не престајаш молити се Богу, да ми да среће, да једном и грчки изучим“.

У овој служби провео је Шлиман пет и по година. Дижући једног дана некакво буре, толико се усиљавао, да пропљува крв, те мораде напустити дотадашњи посао. Пешке је отишао у Хамбург, али ту не могаше ништа озбиљно да ради, због слабог здравља. Продао је свој једини капут, да купи вунени покривач. Хтео је да куша срећу у новом свету, па с тога као лађар отисну се на лађи „Доротеји“ у Венецуелу 28. новембра 1841. Ужасна бура ноћу између 11. и 12. децембра те исте године баци им лађу на низоземску обалу. Тешком муком спасао је он свој живот. Милостиви људи помогоше му, да дође до Амстердама, где болан мораде да потражи болницу. Кад је оздравио, добри људи осигураше му место писара у једној великој радњи, и од тога тренутка настају Шлиманови сретни дани. „Никада, вели он, не врших посао, било да је киша или сухо, а да не имађах књижицу испод руке. Чекајући на кошти, ја читам и у памети понављах задатке“.

Годишња му зарада беше 800 динара. Становао је на тавану једне велике куће и плаћао месечно осам франака, а ручавао за шеснаест фенига. Ова га је невоља нагнала да учи. Навикавао се најпре да лепо пише, а после је изучавао стране језике за практичну потребу. Он их је савлађивао по својој особитој методи. „Дуги пут граматичких студија, вели *Милхефер*, није му се допадао. Читати, бележити, потпуно изучити текст, то је тајна његовог успеха“. — „Није се мучио граматичким правилима, тврди *Dr. Carl Schuchardt*, па није ни преводио. Само је на глас читао и писао кратке задатке, које му учитељи поправљаху и он их учаше на памет. Тако је јачао своје памћење, које је постало необично. Толико је у учењу језика напредовао, да је посебице за холандски, шпански, португалски и талијански утрошио само по шест месеца“.

Пријатељ и сапутник Шлиманов на пољу тешких научних истраживања, др. *Рудолф Вирхов*, овако опет карактерише Шлимана:

„Био је необично даровит у савлађивању туђих језика. Скоро нема језика у Европи, који Шлиман не би говорио, читао и писао. У 56-ој години он је већ знао осем немачкога од ђерманских језика: холандски, инглески, дански и шведски; од романских: латински, француски, талијански, шпански и португалски; од словенских: руски и пољски;

од јелинских: стари и нови грчки; од оријенталних: арапски, турски и јеврејски, последња два несавршено. Он је са пет шест људи разне народности могао говорити на њином језику у једно исто време. У Паризу, Лондону, Грчкој, Малој Азији и Јегипту, свуда беше сиремац, да на њиховом језику држи говоре. Тумача би потражио само за језик копски. Имао је дара да учи језике, али то није хтео никада да призна. Хтео је само да покаже, како је многе језике изучио, да би се и други на њ угледали. У својој биографији у делу „*Ilios*“, Шлиман је то јасно казао и нарочито је сада, вели Вирхов, вредно скренути пажњу на овај његов пример, када је реформа средњих школа на прагу. Шлиману беше стадо много више да похвали свој метод, по да истакне способност. Према томе он је мислио, да је његово памћење слабо, али да је системним вежбањем стекло сигурност и обим, којим је доцније задивио свет. Слободно се може рећи, да Шлиман потцењује своју снагу, али му се мора признати: да је као самоук методом и гвозденом ревношћу савладао најразличније језике, обогатио се множином речи, што је учинило, те се у сваком правцу живота брзо и корисно могао помоћи“.

„Познато је како лако разумеју деца у првим данима живота два или више језика и навигавају се да уче без нарочите науке, само вежбањем. Шлиман, као дете, није могао да изучи осим латинскога ни један језик више. Он сам тврди, да је и латински заборавио, кад његовом оцу одузеше свештеничко место, те му породица допаде невоље. Као трговачки шегрт, Шлиман се мораде одрећи сваке науке. Године су пролазиле. У 19. години дође у Низоземску и овде први пут савлада један језик, но тако, да се њиме служио кроз цео живот. Кад је на Хисарлику требало исплатити раднике турске и грчке, Шлиман им је рачунао на холандском језику. Као сензал и књиговођа у Амстердаму, Шлиман отпоче изучавати и друге језике, као инглески, а кроз пет година: француски, шпански, португалски и грчки. Како је он то савладао, показао је у „*Ilios*“-у. Шлиман је обично почињао потпуним изучавањем какве добре књиге, после се старао, да мале задатке пише на страном језику и да их на памет изговара“.

„О граматички, изузевши деклинације и коњугације, није хтео да зна. Изучавајући практично и не знајући радио је као мала деца. Важно је да се зна, како је изучавао речи. Узео је Фенелонова Телемака, који му је служио као читанка за изучавање француског језика, за превођење руског и учење тога језика. Два пута је пажљиво прочитао на ново-грчком превод „*Павла и Вирђиније*“, који

WWW.UNILIB
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

је текст знао француски од речи до речи, без речника давао смисао речима и новогрчки изучио“.

„Много што шта, настава Шлиман причаше о свом учењу језика, чини се немогућно нама школованима, што кроз девет година учења у школи не можемо да савладамо никакав стран језик. Али ја могу о томе најмање да сумњам, и ако ми се дозволи и примером ћу потврдити“. Ми ћемо с драге воље потврдити ову изјаву Вишовљеу, али за друго место, овде нам се ваља постарати, да наставимо Шлиманову биографију.

Фирма „В. Н. Schröder et Cie“, у којој Шлиман беше писар, трговаца је са Русијом, а скоро нико од њих није знао рускога језика. Шлиман нађе некаквога Јеврејина, који га за четири франака недељно отпоче учити томе језику. Али суседи се његови побунише, јер им је сметао говор њихов, и он мораде напустити стан, но изучи језик. У 24. години Шлиман постаде агенат ове трговачке куће у Петрограду. Тада је већ премисљао, да изврши своју намеру још из детињства, да доведе Мину Мајике. Али како га је то жалосно дирнуло, кад је сазнао, да се она удала за другога, пре кратког времена.

Он је сада уложио сав свој труд у радњу свога господара. Кроз годину дана постао је самосталан трговац. Трговао је чивитом.

Године 1850. отпутовао је у Калифорнију и стекао право американског грађанина. Кад плану Кримски рат, трговао је са убојним материјалом. У 36. години Шлиман је био већ тако богат, да је могао да путује у Данску, Шведску, Италију, Јегипат, дошао је у Атину, и већ хтеде да се упозна са земљиштем Итаке, али се поврати због парнице са руском владом. Сада је Шлиман привремено наставио трговину не само са чивитом, но и са памуком и тејем. Од маја до октобра 1860. године увезао је 10.000.000 марака еспана. Кад се у децембру 1863. год. сврши његова парница са руском владом, оставио је своју радњу и више је се није прихватао.

У Русији је отпочео учити стари грчки језик по познатој својој методи, и тај и ново-грчки доцније потпуно је савладао. „У говору, каже, Милхер, често је Шлиман употребљавао ново-јелински. Његова многобројна писма што их ја имам, без погрешке су писана старо-грчким, али се опажа нагињање ка византском језику, с тим и жеља, да се одговори сувременој потреби“.

Шлиман већ беше тако богат, да је од прихода свога капитала могао да предузме огромна ископавања, да штампа и хонорише своје књиге у

Француској, Инглеској и Америци. Ову жељу своје младости почео је остваривати у 50. години.

Али пре тога Шлиман хтеде да путује око света. У пролеће 1864. године оде у Картагу, Инђију, и више месеца задржаваше се у Хини и Јапану. За педесет дана војње одатле до Америке преко Тихог океана написа прву књигу: „La Chine et le Japon“, коју је штампао друге године у Паризу. Године 1869. објавио је књигу на француском и немачком језику:

„Ithaka, der Peloponnes und Troja“.

После опет пође на пут, и 1869-ту скоро сву проведе у Савезним Државама.

Први покушај на ископавању предузе Шлиман 1870. године. У Троји је открио на 16 стопа дубине прве зидове, и због тога, што не имађаше довољно људи за рад и дозволу од турске власти, да тај посао може радити, напусти га и продужи тек под јесен 1871. године. И тада није могао без прекида да ради. За 80 његових радника не беше места ни средстава за изношење земље и другог којечега. 24. новембра прекинуо је посао, који за њ' беше веома утешан, јер нађе на неку зграду, која по свој прилици беше саветничка кућа нове Троје. Преко зиме Шлиман се спремаше за рад, који настави у марту 1872. године. Тада имађаше једног инжењера и 100—150 радника. Најстарији зидови Троје беху откривени, поједини раскопани, али се још није могло сазнати у каквој су вези. Нађен је један леп комад метона са грчкога храма, чији рељеф представља сунце што путује. Рад је прекинут 14. августа, а настављен друге године, 1873. у фебруару. Хладна ветровита зима веома је сметала радницима. — „Ноћу, велаше Шлиман у шали, не бисмо се имали чиме загрејати, кад не бисмо били одушевљени великим делом за откриће Троје“. Ове године беше срећан. Откопа велику југозападну капију и, близу градског темеља, чувено големо благо: много златних и сребрних ствари: посуђа, оруђа, оружја, накита и т. д. Шлиман је то око подне спазио, и кад његови људи беху на одморишту после ручка, он и његова жена потрпаше у њену велику мараму нађене ствари и прикрише их; јер да су то јавно радили, морали би са турском владом да деле.

По свршетку овогодишњег рада Шлиман је већ могао да штампа у Липској своје дело „Trojanische Alterthümer“ и атлас са 218 таблица. Овом књигом уздрман је темељ старој теорији, по којој је Троја што и Бунарбаши.

Али Шлиману много замерашу, што већ похита да изрече свој суд: да је нађено благо — „благо Пријамово“, да је голема палата „Прија-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

мова палата“ и откривени траг капије „Скајска капија“. Многи су ради тога већ убројали његову књигу у фантастична дела, а учени говораху, да је испод њиховог достојанства, да се занимају таквом млатњавом. Па онда шаљиви листови отпочеше у велико да исмевају Шлиманове радове. Није се веровало да је Троја на Хисарлику, и оно што је нађено ту, рекоше да није из времена Омирова. Све се престрано тврдило, да је Троја где и Бунарбаши.

То је Шлимана изазвало још на живљи рад. У фебруару 1874. године отпоче тражити зидове старе Микене, кад турска влада изненађена откопавањем Троје, о којој се говорило да је пронађена и посао свршен, подиже тужбу против њега у Атини. Годину дана проведе Шлиман у преговорима, и најзад осуђен на 10.000 динара, посла 50.000 франака на дар цариградском музеју, мислећи да ће тиме придобити турску власт за свој посао. Али је се преварио. Године 1875. морао је да иде чак у Цариград, где би лепо примљен, и помоћу пријатеља доби ферман на дуже време, уверен, да ће сада моћи корисно да настави посао. Како се изненадно кад му у повратку рече тројански гувернер Ибрахим-паша, да ферман није још потврђен! После два месеца тек дозвољено му је, да продужи посао, али у Хисарлик би послан комесар, који Шлиману огорча живот. То је учинило, те је Шлиман најзад напустио откопавања, и из Атине написао у „Тајмсу“ чланак, у коме, у интересу образованости, изнесе сурову радњу пашину. Због тога Ибрахим би премештен у другу провинцију 1876. године.

Међу тим Шлиман је од јула наставио ископавати Микену, где га изненади мноштво нађених драгоцености у старим гробовима микенскога града, као: дијадеме, маске, прсни оклопи, нарукнице и т. д., све од чистог злата и златних плочица. Али по јединском закону ове, као и све друге ствари, које се нађу на јединском земљишту, својина су владе, па су с тога и узете од Шлимана и смештене у једну велику салу атинског музеја.

Откопавање Микене трајало је до краја 1876. године. 1877. написа Шлиман књигу: „Микена“, која је изишла у Липиској на немачком, у Лондону и Њу-Јорку на енглеском, у Паризу на француском језику.

Предговор написа Гледстон, који се осем политике озбиљно занима изучавањем Омирових студија.

Док је трајало преговарање с Турцима о ферману ради Троје, реши се Шлиман да отиде на Итаку, коју је тек мимогред походно 1868. године. На брду Ети открио је остатке прастарог

зида са 190 кућа киклопског зидања, и на највишем врху двогубим зидовима окружене развалине господарских дворова, давље старо Улисово насеље.

Шлиман се поврати у Троју. На своју велику невољу мораде да најми десет жандарма за чуваре, да се сачува од черкеских нападаја. Ове људе држао је за све време свога рада. Нови турски комесар био је, истина, пријатан, човек, али је за то опет чувао кључ од магацина, у коме беше нађено благо. Новембра 26. завршен је посао за ту годину. Откопана је са свим тако звана Пријамова палата и још нешто блага нађено. Две трећине од тога послано је у Цариград, а само је једну Шлиман за себе задржао. У фебруару 1879. настављен је посао. Ова је година важна по радове Шлиманове. У марту стече Шлиман необичну помоћ у ученом др-у Рудолфу Вирхову. Он је са Шлиманом обишао целу Троју до врха *Иде*, испитујући геолошки, ботанички и минералошки, о чему нас је он веома занимљиво упознао у својим радовима. Министар француске просвете, Жил Фери, посла у Хисарлик научара Емила Бурнуфа, који такође поможе Шлиману при откопавањима. Ове године откопао је још више зидова Троје и много трошка и муке уложио, те је раскопао 14 јуначких гробова у долини Скамандра, већином празних. Шлиман је мислио, да су они доцније подигнути у спомен мртвима. На крају 1879. године прекнут је рад и Шлиман у великој књизи „*Plios*“ приказао сва доошашња откопавања. То је изашло на енглеском одмах, и на немачком језику при крају 1880. Овој је књизи Вирхов написао приступ. Ту се брижљиво избегло да помене: да је велика пронађена зграда „палата Пријамова“, но дом поглавице града, и големо благо 1873. само „големо благо“.

Године 1880. и 81. откопа Шлиман у Орхомену тако названу благајну Манијасову, групову тројанско земљиште и то описа у „Орхомен и пут у Троју.“ (Липиска 1881).

Друге године (1882) у марту Шлиман је наставио посао у Троји. Сада му се придружи др. В. Дерпфелд, секретар немачког археолошког института у Атини, који се пређе беше занимао откопавањем у Олимпији, а овога пута поможе да се јасно обележе многе зграде, што се налажаху у разним слојевима другог насеља. Они најбоше на зграду са тремом и округластим огњиштем, мислећи да је храм, но доцније, кад откопаше тиринску палату, и по томе и по микенској палати уверише се, да су то главне просторије владалачких дворова, какви беху у грчко-азијској култури пре Омировог доба.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Маса тројанских ствари сада је у берлинском народном музеју. Само нешто од онога што је нађено 1873. године, као и две трећине из године 1882., однето је у Цариград. Доста голем број посуђа од пловаче задржао је Шлиман у својој кући у Атини, све остало, па и велико благо, поклонио је као нарочиту збирку својој отаџбини. На овом племенитом дару благодарно му је стари цар Вилем нарочитим писмима, а 24. јануара 1881. године указом је наредио: „да поменутом збирком управља пруска државна влада, и да се услед тога у новом етнографском музеју одреди толико соба, колико је за њу потребно, и да се тај одељак назове именованом дародавчевим“.

Шлиман је тестаментом завештао овом одељку и онај остатак тројанских ископина, што је у Атини. За све ово награђен је почасним даром, што га пре њега стекосе само Висмарк и Молтке, почасним грађанином немачке престонице.

Међу тим је Шлиман продужио откопавања, која приказана при крају 1884. у књизи „Троја“ са Сајсовим предговором, и ово се дело јави у енглеском и немачком издању. На француском језику још не беше књиге „Troie“, те с тога ова књига прерађена и допуњена појави се у Паризу 1885. године под насловом: „Troie, ville et pays des Troyens.“

У фебруару 1884. год. раскопао је један брежуљак код Маратона, где Павзаније увераваше, да је гроб бораца, који падосе 490. год. пре Хр., али се стекло уверење, да је старији од персијског рата. Од марта до јуна 1884. год. Шлиман откопаваше Тиринт, где наиђе на очувану палату иројског времена. То је одмах на хартију стављено, а другог пролећа Дерпфелд, по жељи Шлимановој, настави рад и попуни Шлиманову књигу са уводом од Ф. Адлера, која је штампана у новембру 1885. год. у Липској, али одмах на француском и енглеском издању у Паризу, Лондону, Њу-Јорку. Одељак грађевински дивно је представио Дерпфелд.

Због овог неуморног и корисног рада, оксфордски универзитет назва Шлимана доктором.

Шлиман је два пута, 1886.-88. год., заједно са др. Вирховом путовао по Јегипту, и са тога пута слао многе ковчеге старог интересантног посуђа, лепу збирку јегипатских материја и везова на дар берлинском етнографском музеју. Неће бити без занимљивости да чујемо самога Вирхова шта каже о томе њихном путовању. То смо обећали напред.

„У пролеће 1888. путовасмо заједно Нилом ја и Шлиман. Тада је изненадно и мене и урођенике знањем арапскога језика. Марта 3-ег до-

ђосмо у једно нубиско село на левој Ниловој обали, да разгледамо исполински стеновити храм великога Сезостра. Тада баш беше дервишки устанак. Цела десна обала Нилова била је несигурна. На два дана пре тога устаници су пуцали на нашу лађу и само стицај срећних околности учинио је, те смо измакли домашају наших нападача. Дакле воздба реком беше са свим престала и за пуну једну недељу дана ми бесмо одвојени, јер сухога пута и не беше у овоме крају. Мусулмански становници *Баланије*, тако се зове село, примеше нас пријатељски, и свакога дана беше наша дружба тешња. Сазнало се да сам ја лекар, и моја пракса нагло се умножаваше. О Шлиману се већ знало да је прави зналац арапског језика. У свој Баланији беше само један човек, који је знао да чита арапски, а то је имам. Шлиман је знао и да чита и да пише. Сваки је хтео да се о томе увери. При крају недеље стиже посланство оружаних људи из Вади-Халфе. Они се до нас пробихе, да им Шлиман прочита некакво арапско писмо и да одговори. Кад је то учинио, сматрали су га као право чудовиште. Највећу славу текао је ноћу, кад звезде почну над нама да светле и на далеком хоризонту укаже се „јужни крст“, те се осем бурног пуштања воде, ништа друго не чује. Тада нам дођу суседи и Шлиман им на памет изговара поједине одељке корана.“

„Кућа старог шејика, који нас је гостољубиво примио, на самом је крају пустиње, која се одатле на далеко просире. Сваке године песак се све више шири к Нилу. Поред обаде пружа се узана пруга плодне ораће земље, на којој у то време пшеница беше стасала. Овај плодни комад са суха је ограничен многобројним редовима урама. Иза овога беше на слободном простору кућа шејикова, у сред величанственог тропског дрвећа. Ту смо ми становали. Под круном једнога од ових дрвета врше се свечане радње. Кад смо дошли, ту су нас примили сви мушки чланови породице и угостили. Ту је Шлиман свако вече по вечери држао неку врсту молитве. Један велики фењер, налик на наше фењере у коњушници, мете се на песак. Шлиман седне на дрвену клупицу, Нубљани чучну на земљу, начине круг око фењера и у тишини очекују да он отпочне.“

Шлиман почне на изуст да изговара једну коранску суру. Његов, с почетка потмули, глас уздуже се све више и више и кад заврши последњу реч, сви приклоне своје главе и челом додирну земљу. После неког времена Шлиман отпочне изговарати и другу суру. Његово памћење било је тако поуздано, да је он могао свако вече друге

одеље да изговори. У свечаном одушевљењу ра-стајали су се наши мрки пријатељи.

Ево како је стекао Шлиман ово коранско знање, веће но што беше у пмама. Године 1858., у својој 36 години, први пут је Шлиман путовао Нилом са бечким професором Ведлом. Тада није знао ни једне арапске речи. Бригу о лађи на којој ће путовати беше поверио једном немачком трговцу из Кајира. Кад му је овај поднео рачун, уверио се Шлиман, да је грдно преварен. То га је нагнало да учи арапски. Са познатом ревношћу поче и већ на путу до другог катаракта толико је напредовао, да се за обичну потребу могао служити без тумача. По повратку продужио је учити. По својој познатој методи гледао је да изучи потпуно на памет големе одсеке арапских списа. У ове убрајао је и свету арапску књигу. Тако се потпуно упознао са кораном, што нам је било од користи.

Тако је исто Шлиман и Омира на памет изговарао. Старо-грчки, који се веома разликује од новог-грчког, почео је учити тек у зрелим годинама (1856 г.). Две године без прекида и са највећим одушевљењем читао је Омира и друге класичне писце. У томе беше му конкуренткиња жена Софија, Гркиња. Шлиман се толико заносио старогрчким језиком, да су сви његови млађи морали имати грчка имена. Било је прилика, да се он за извесно време предавао само старини, да се окрепи за садашњост. Водео је на дуго време да путује и тада би утонуо у студије старих писаца. Уморен великим литерарним радовима, предузео је дуги свој јегипатски пут у зиму 1886-1887. У Каиру је купио велику лађу весларку са куфињом и храном. С њом стиже до Асуана, а после иза другог катаракта узме нову лађу и продужи до Вади-Халфе. Ово његово путовање беше успорено на дуже време, неколико месеца. Шлиману тада беху књиге једина забава. Осем неколико ранијих путописа, међу којима је Прокоповом давао прво место, нарочито је читао атинске драматичаре. Ова вођња по Нилу толико га је освежила, да се не хтеде вратити све дотле, докле му не обрекох, да ћу и ја с њим доћи још једном овамо. То је било 1887.-1888. г., и тада појављиваше се свако јутро са Иродотом и Страбоном у руци и ми обележавасмо земљу и старе порушене споменике, у колико одговараху причама старог историка и описима ученога географа.“

Тако описује Вирхов путовање своје и Шлиманово године 1886-1888. Ваља нам овде продужити о Шлимановим радовима.

Од пролећа 1887. године преговарао је са просветни гласник 1893.

сопственицима на Криту о условима, под којима би могао да раскопа градић старе вароши Кноса, тврдо уверен, да би и ту нашао онаке исте дворе, као оне краљевске у Тиринту; али му поништише жељу претерани захтеви становника. Кратко време у пролеће 1888. копао је на Китери и у храму св. Козме нашао прастари храм Афродите. Исте године испитивао је земљиште песковитога Пилоса, и на острву Сфагтерији открио старе зидине, које су по веровању Иродота нашли Шпартанци још 425. пре Хр.

У сред овога рада Шлиман подизаше у Атини у универзитетској улици величанствену кућу, управо палату. У мозанку на тлу предствљени су важнији примери тројанских ваза и пепеонице, по зидовима фреске са класичним предметима и сликама, Омировим стиховима поткићеним. Ну ово праведно стечено уживање за тренут помути људска пакост.

У то време јави се као опоненат Шлиманов пруски артиљеријски капетан Ernest Boetticher. Он порицаше, да је на Хисарлику Троја, доказујући да је то остатак старог гробља. 30 марта 1890. год. по жељи Шлимановој стиже у Троју осам научара разних земаља, да на месту докажу истинитост његовог или Бетихеровог тврђења. У њихном решењу беше: да је *Хисарлик стара Троја*. Зловољан Бетихер написа пету посланицу под насловом „Hissarlik wie es ist,“ као манускрипт, у којој у 6 тачака поново остаде доследно упоран у свом тврђењу, да је Хисарлик старо гробље. И Шлиман се озбиљно спремаше, да једном за свагда ућутка овога свога противника. На Хисарлику сваког дана спремани су нови докази, али баш у сред овога спремања премину наш велики старинар на штету културно-историјске науке. Шлиман је боловао од мртвих костију у ушима и од тога је и умр'о. Та се болест прво јави 1864., а после у већем размеру, како Вирхов уверава, у тренутку, кад се заједно пењаху на планину Иду, о ускрсу 13. априла 1890. У подножју беше 17.50° С., а на планини 5.50° С. Страшан ветар и киша једва су им допустили, да се врате на цреноћиште.

Сутра дан јахашу кроз клисуру, да прегледају јужну страну планине. Шлиман намах тако оглухну, да се Вирхов с њим могао да разговара, само вичући. Он се потужи на бол у ушима. Вирхов му прегледа уши и увери се, да му је десна ушна дупља врло отечена. Није имао хируршких справа и с тога се задовољио чишћењем и топлим убризгавањем. Тек кад су се вратили у Хисарлик, Вирхов је видео, да је оток постао услед коштаног притиска, и у другом је уху спазио, како је почео да расте и ожиљак од пређашње операције. Вирхов

рече Шлиману, да ово растење може отклонити само тешком операцијом, па му је с тога саветовао, да се држи његових упута, докле запаљење не устукне, и да се оперише само у највећој нужди.

Кад је Вирхов отишао у Берлин, Шлиман му се јави из Цариграда, тражећи поново савет о операцији уха. Вирхов га и овога пута задржа. Шлиман се врати у Троју, до августа настави посао, после оде у Атину ради виђења с породицом, а одатле у новембру отпутова у Хале, одакле писа Вирхову, како је професор Шварц казао, да је могућна операција његових ушију и да ће сутра да се оперише. Кад је 13. децембра у вече стигао у Берлин, показао је Вирхову оперисане кости. Ова операција стала га је големог бола и великих мука.

Поред свега тога Шлиман је слабо чуо. У уши је убризгавао јодоформне прашкове, а то му је затворило задњи део ушнога канала. Како је хтео још 14. децембра око подне да пође у Париз, Вирхов му је световао да се задовољи благим средствима, јер стање његовог здравља само привидно беше добро, ма да није имао болова у ушима. Он и Вирхов пешице обиђоше етнографски музеј, у коме беху и тројанске ископине у особитом одељку, што је Шлимана веома задовољило. Доручковали су заједно. Шлиман је био необично расположен, и на расстанку рече Вирхову: „Скоро ћемо у Канарију (на Канарска острва).“ Том мишљу занимао се од неколико месеца.

Последње писмо добио је Вирхов из Париза, 17. децембра. У њему Шлиман јављаше: да је опет одсео у „Grand Hôtel-у“, гостионици, у којој за време изложбе у јесен беху заједно он и Вирхов; похвали се, како му је лекар из дубине уха извадио осем јодоформа „масу“ костију, да чује на десно ухо и да ће му ускоро оздравити и лево. Нагласио је, како ће још истога вечера поћи у Неапољ, да разгледа ископине тамошњег музеја.

До 27. децембра не чу Вирхов ништа о њему. Тога дана телеграфска жица пронесе преко Лондона жалосну вест, да је Шлиман преминуо 26. По новинарским извештајима, вели Вирхов, може се мислити, да се запаљење из болесног уха пренело у унутрашњост лубање, на велике спроводнике крви, да је кост оболела и почела трулити. „Срећа, вели, што га је смрт сачувала од дуге тешке болести, која би собом изазвала и помрачење ума“.

Као слаб човек, Шлиман је из младости неговао своје здравље и челично тело. За топлим

крајевима непрестано је жудео. Грозница му је у два маха задала велике невоље.

Беше у жалосном стању и о збору немачких антрополога у Франкфурту на Мајни. На један сахат пре но што ће држати говор био је у највећој трзавици, по свршеном говору нагло га нестале и у скоро се поврати природно опорављен прскањем хладне воде. Свако јутро дети и зими одјахао би до Пиреја, да се окупа у мору. И на другим местима купао се у мору, ма да не беху најугоднија.

Шлиман се навикавао да издржи све физичке напоре. Вирхов прича, како су једном подаље измакли од Троје он и Шлиман, морали се вратити до обале, па после пешке продужити до Троје. Нестрпљив Шлиман, не знајући шта су радници кроз осам дана одсуства његова урадили на Хисарлику, похита тако, да га Вирхов није могао стићи. Овај удвоји снагу и претекне Шлимана, и тако трчаху до Троје. Шлиман се доцније дивно својој издржљивости у одању, јахању и купању, рекавши: да се с њиме не може да пореди ни један немачки професор. Вирхов даље каже, како се онајало последње године, да телесна снага Шлиманова опада. Рука му је лако дрхтала, држање му је било погнуто. „Зато опет није изгубио владу над мускулима, и сваки би се преварио мислећи да је он слаб човек. Кад се вратио са последњег пута на Иду, рече да му се чини, као да ће моћи још једном да се погне на највиши њен врх, Сарикис. Плућа и срце беху му очувани, и на њему се најбоље види, како може човек гимнастиком да оснажи слабо тело своје“.

Да га не поједе болест уха, која беше са свим локадне природе, он би још коју годину живео и скромним радом својих откопавања изненадно свет. Највећа му је жеља била, да у марту отвори, како он вели, „нову кампању на Хисарлику“, те тим за свагда да поништи назоре Бетихерове. Све је спремао и сваког дана на томе радно, али га изненади смрт. — Вирхов завршује своје успомене о Шлиману са жељом, да му се нађе достојан последоваца на корист културно-историјске науке.

У првој сензацији Аргур С. мишљаше, да ће Шлимана да сахране поред Милера, као другог корифеја у науци, али га је жена пренела у Атину и сахранила 4. јануара 1891. год. уз саучешће целог образованог света, у правој владалачкој помпи, како уверава Милхесер.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

КЊИЖЕВНЕ ОБЗНАНЕ

Latinska slovnica za gimnazije. Sastavio *Ivan Pavec*, kr. gimnazijski profesor u miru. Treće pregledano i pokraćeno izdanje. U Zagrebu 1891. Str. 361.

У хрватским гимназијама употребљава се данас за учење латинског језика у свих осам разреда латинска граматика, којој сам напред натпис назначио. Од ове граматике изишло је прошле године „treće pregledano i pokraćeno izdanje,“ које се у неколико разликује од издања првог и другог.

У предговору к трећем издању каже писац: „Najznatnijih promjena učinio sam u deklinacijah, koje sam u ovom izdanju obradio na znanstvenom osnovu, no učinio sam to tako, da to ne bude na užrb praktičnoj obuci.“ Кад неки писац каже, да је своју школску латинску граматику написао „на znanstvenom osnovu“ или „по основинском принципу“ или „по основинској теорији“ итд., то онда тиме не каже ништа друго до то, да је трећу деklinацију написао по основинској теорији. Јер као што је познато педагошком свету, сва разлика између старог (традиционалног) и новог метода у учењу латинских облика своди се на разлику учења латинске деklinације у елементарној настави, и то раг excellence деklinације *треће*.

А сад да напоменем — и ако сам већ једанпут то учинио¹⁾ —, како се трећа деklinација учи по старом методу, а како по новом.

Стари (досадањи) метод учи: Запамти уз номинатив и генитив: homo hominis, sermo sermonis, miles militis; место генитивовог свршетка is метни у дативу i, у акузативу em итд. То је зацело тако просто, да не може бити простије. А шта чини нови метод?

Нови метод чини пре свега *сасвим оно исто* што и стари метод, т. ј. прописује, да се уз номинатив запамти и генитив: homo hominis, sermo sermonis, miles militis, princeps principis. А за тим чини још нешто друго; он учи ученика, да памти и такве основе, каквих нема ни у једном падежу. Тако учи нови метод: homo hominis, основа homon; corpus corporis, осн. corpos; vulnus vulneris, осн. vulnos; nix nivis, осн. niv; итд. итд.

Онима, што су за нови метод, за модерни правац, ово је најглавнији разлог:

Латинском деklinацијом, израђеној по осно-

винској теорији, знатно се олакшава учење те деklinације.

Браниоци досадашњег метода побијају ово тврђење са успехом. Ево шта пре свега примећују. Хоће ли нпр. ученик homo hominis, corpus corporis, vulnus vulneris, animal animalis лакше запамтити, ако зна основе homon, corpos, vulnos, animali, и ако зна, да је homon n-основа, corpos и vulnos да су s-основе, animali да је i-основа? Замислимо да је ученик заборавио генитив од homo, corpus, vulnus: хоће ли он основама ових речи — претпоставивши да уједно и њих није заборавио — моћи реконструисати заборављени облик? Не може ли он шта више основама бити наведен на погрешне облике, као homonis, corposis? А ако ове погрешке не начини, да ли то треба приписати знању основе или просто памћењу? Не треба ли онда дати првенство ономе методу, који ученика никако ни не доводи у ту опасност, да прави такве погрешке? Или, ако је у недоумици, да ли да рече vulneris или vulneris, хоће ли заборављени генитив поново добити тиме, ако се сети основе vulnos и примедбе, да o испред s неки пут остаје; а неки пут у e прелази? Хоће ли тим путем доћи до правог генитива vulneris? И то се зове „знатном олакшицом“ према досадањем методу: Запамти homo hominis, corpus corporis, vulnus vulneris.

Браниоцима новог метода примећују браниоци старог метода и ово. Знају ли браниоци основинске теорије — питају ови други — за какав хемијски поступак, којим они, ако им ђаци знају добро деklinовати и облике у превођењу коректно употребљавати — а наставним циљем јесте то, а не основинска теорија — тачно могу разликовати, колика је при томе успеху заслуга новог, а колика старог метода? И нека они — браниоци новог метода — говоре што год хоће, али ово стоји: Без настајања, да ђаци *марљиво деklinују*, наставни циљ нису постигли; што год су *више вежбали* ученике у фактичним облицима, и што год је *мање* о овима говорено, у толико су *више* наставни циљ постигли; а што год су *мање вежбали* ученике у фактичним облицима и што год је *више* о овима говорено, у толико су *мање* наставни циљ постигли.¹⁾

Пред стручне колеге, који мисле о том преважном питању — да ли да се и у елементарној настави у језику латинском унесе основинска тео-

¹⁾ Bemerkungen zu Prof. Dr. August Scheindlers lat. Schulgrammatik von *Karl Schmidt*, Wien 1890, p. 22.

¹⁾ Гласник Срп. Уч. Др., књ. 75. стр. 158.

рија у 3. деklinацију, и, ако треба да се унесе, колико да се унесе —, ја износим на размишљање уз нека факта и мишљења неких школских људи немачких, којима су врло добро познати захтеви здраве педагогике и школске практике.

Ево тих факата и тих мишљења.

1) У немачким гимназијама, које су признате за најбоље у свету, употребљавају се највише латинске граматике, у којима је 3. деklinација израђена по старом методу¹⁾.

2) И најодушевљенији браниоци основинске теорије морају признати, да су многе новије хипотезе тако мало поуздане и признате, да још никако није време уносити их у школску књигу. Много што шта, што је од времена Шлајхерова и Корсенова сматрано за истинито и неоториво, новијим је истраживањима или оборено или сумњивим постало²⁾.

3) У „*Bemerkungen zur lateinischen Schulgrammatik von Scheindler und zum Lehr- und Übungsbuche von Steiner — Scheindler*“, које је написао један од најбољих аустријских педагога, гимназ. директор J. Rappold, читамо ово:

„In der Grammatik sind auch Ergebnisse der Sprachwissenschaft verwertet. Es ist das gegenwärtig der heikelste Punkt der lateinischen Formenlehre — nur an diese denken wir hier —. Mit den ausserordentlich besonnenen Worten der „Instruktionen“ S. 10 ist gewiss jeder einverstanden, doch mit der Durchführung in den Grammatiken können wir es weniger sein. So wird uns Anhängern der alten Richtung von den Jüngern der neuen gewöhnlich vorgerechnet, wie viele Wortformen nach der neuen Theorie verständlich gemacht werden, wie viele Ausnahmen entfallen können. Dass aber die neue Theorie auch neue Bezeichnungen, gar nicht existierende Wortformen u. dgl. mit sich bringt, dieses Plus wird jenem Minus nicht gegenübergestellt. Diese Klippe hat nach unserer Ansicht auch der Verf. nicht umschifft, ohne das Schifflein zu schädigen. So wird (§ 58) dem Schüler zwar das Perfect *veni* durch Einführung des „primären Stammes“ verständlich, dafür aber schwindet die Klarheit des Graesens *venio*. Facit: eine Unklarheit dort, eine hier; im letztern Falle aber ist Zeit verloren gegangen und eine neue Bezeichnung eingeführt; da wollen wir es lieber beim alten belassen. Aehnliches gilt von der Verwertung der Stammtheorie für die dritte Declination. Da treten dem Schüler Formen entgegen wie *homon* und *vulnos* S. 10, *sanguen* S. 11. Speciell die Einführung der I—Stämme

§ 18 halten wir eher für verwirrend als fördernd. Der Schüler versteht zwar *avium*, aber nicht *avem*, *ave* usw. Gerade die Declination dieses Stammes zeigt, wie misslich es ist, hier Zergliederung nach dem Vorgange Curtius' fürs Griechische zu treiben, indem der Verf. bald trennt, bald zusammenschreibt. Die lateinischen Formen sind vielfach zu verwittert (oder wenn man lieber will compact), als dass man sie noch trennen, ihre Bestandtheile und dadurch ihre Entstehung aufzeigen könnte¹⁾.

4) На састанку филолошке секције средњошколских аустријских професора, који је био 3. апр. 1890, држао је гимн. директор Dr. G. Huemer предавање: „Die Stammtheorie in der lateinischen Schulgrammatik“, у коме се дотакао и проф. Harre-а овим речма: „Harre giebt auch zu, dass man die Resultate der sprachvergleichenden Wissenschaft nicht mehr ignorieren darf, er selbst wagt aber eine solche Darstellung noch nicht“.²⁾

На ове речи Huemer-ове одговара Harre ово: „Darauf erwidere ich, dass ich es allerdings nicht wage, eine scharfe Scheidung zwischen der konsonantischen und I—Deklination vorzunehmen und gegen bessere Erkenntnis etwas Unpraktisches und zugleich Unwissenschaftliches in die Schulgrammatik hineinzutragen“.³⁾

5) На захтев, да се у 3. лат. деklinацију у школској граматици унесе *оштра разлика* између консонантских и вокалских основа, као што је то учињено у грчкој граматици, одговара многогодишни директор академијске гимназије у Бечу, проф. Karl Schmidt, између осталог ово:

„Wie erwähnt, haben bereits die neuesten Grammatiken der „modernen“ Richtung, einer Forderung der Logik Rechnung tragend, die Unterabtheilung der consonantischen Stämme nach dem Auslaut aufgelassen und nur mehr die Theilung in *consonantische* und *i—Stämme*. Sieht man näher zu, so hat auch diese Eintheilung *keinen fachwissenschaftlichen* und *logischen Halt*. Man übersieht nämlich auch hier den wesentlichen Unterschied zwischen dem Griechischen und dem Latein. Gesetzt, man hieng im Griechischen die an consonantische Stämme tretenden Casusendungen an den vocalischen Stamm *πολι*, so würde man folgende Declination von *πόλις* erhalten: *πόλις, πολι-ος, πόλι-ι, πόλι-α; πόλι-ες, πολι-ων, πόλι-σι, πόλι-ας*. Vergleicht man damit die wirklichen attischen Formen: *πόλις, πόλεως, πόλει, πόλιω; πόλις, πόλεων, πόλεσι, πόλις*, so sieht man, dass mit Ausnahme des Nominativs Sing.

¹⁾ Гласник Срп. Уч. Др., књ. 75, стр. 163—166.

²⁾ Lateinische Schulgrammatik von Dr. Paul Harre, Berlin 1885, Vorwort.

¹⁾ Ztschft f. d. österr. Gymn., 1890, p. 82.

²⁾ Oesterr. Mittelschule, 1890, p. 232.

³⁾ Zeitschr. f. d. Gymnasialwesen, 1890, p. 123.

kein Casus mit der Declination eines Substantivs mit conson. Stamm übereinstimmt, dass somit im Griechischen die i- Stämme nach einer abgesonderten Behandlung geradezu schreien. Vergleichen wir dagegen die Declination von *hostis* (i- Stamm) mit *nox* (conson. Stamm), so herrscht *vollkommene Uebereinstimmung*, man müsste nur glauben, es müsse der zehnjährige Knabe das sprachwissenschaftliche Gras wachsen hören, dass das *i* in *hostibus* stammhaft, das *i* in *noctibus* nicht stammhaft ist¹⁾.

6) На поменутом састанку филолошке секције аустријских средњошколских професора рече проф. *Stitz*, који је иначе пријатељ основинске теорије, ово:

„Anderseits halte ich es nicht ganz zweckmässig in der Sache zu weit zu gehen und den Schüler mit rein theoretischen Stämmen zu plagen (*homon, mos, pulvis*). Es handelt sich zuerst um Einprägung der Formen und es würde sonst eine Verwirrung eintreten. Er soll nur kennen lernen einen Stamm *homin, mor, pulver*. Erst in der zweiten Classe, wenn die Form ganz sicher ist, oder in der dritten könnte man es wagen, auf den Stamm zurückzugehen. Ohnehin neigt der Primaner zu Fehlern wie *nomenis* hin, und nun sollen wir den Anfänger über die Brücken eines *vulnosis, vulnesis* su *vulneris* führen!“²⁾.

7) На великој школској конференцији, што је месеца децембра год. 1890. држана у Берлину, били су најодличнији и најпризнатији школски људи немачки, на број 44. Кад је на овој конференцији један од чланова напоменуо, како је овде онде слаб успех у језику латинском, рекао је директор хајделбершке гимназије *Dr. Georg Uhlig*, од којег Немци искуснијег дидактичара немају, између осталог ово:

„Ich muss sagen: Wo das Lateinische zu schwer ist für neunjährige Knaben, da wird es zu schwer gemacht durch falschen Betrieb (Zustimmung). Es gibt der falschen Betriebsweisen eine grosse Menge und verschiedene Arten. Man kann die Sache schlechter und schlimmer machen durch *Hereinziehung von Elementen der Sprachwissenschaft, die nicht in den Elementarunterricht gehören*. Das hat z. B. *Lattmann*³⁾ gethan“⁴⁾.

8) Професор универзитета у Инсбруку, *Dr. Friedrich Stolz*, познат је као класични филолог прве компетенције и као велики пријатељ и зналац основинске теорије; написао је по овој теорији науку

¹⁾ Bemerkungen zu Prof. Dr. Aug. Scheindlers, lat. Schulgrammatik von Karl Schmidt, Wien 1890, p. 25.

²⁾ Oesterr. Mittelschule, 1890, p. 233.

³⁾ Латманова је школ. лат. граматика израђена, као што је познато, сасвим по основинској теорији.

⁴⁾ Verhandlungen über Fragen des höhern Unterrichts. Berlin 4. bis 17. Dec. 1890. Berlin 1891, p. 168.

о латинским гласовима и облицима¹⁾. Па ево како он завршује оцену малог Шульца, који *неће да зна за основинску теорију не само у деклинацији, већ ни у конјугацији*:

„Vielleicht ist es daher *besser, noch eine Zeit lang zu warten* und dann erst die vollständig geklärten Resultate der wissenschaftlichen Forschung in die lateinische Schulgrammatik einzuführen.“²⁾

И т. д. и т. д.

Па поред оваких факата, као што су факта, поменута под 1) и 2), и поред оваких мишљења, којима се основано доказује, да се почетнику у језику латинском само непотребне тегобе чине обрадом треће деклинације по основинској теорији, ипак госп. Павец није хтео више чекати, већ се решио, да у трећем прегледаном и покраћеном издању своје латинске граматике обради 3. деклинацију „на знанственом основи“ или по основинској теорији.

Моје је мишљење, да је госп. писац том изменом у књизи својој гимназистама у Троједници отежао учење латинске деклинације, и с тога ја преносим истина повољни суд свој, који сам у Гласнику Срп. Уч. Друштва изрекао о 1. и 2. издању латинске граматике г. писца, и на 3. издање, али га не преносим и на 3. деклинацију, како је у овом трећем издању израђена.

Да ли имам право, кад то кажем, нека пресуде стручне колеге.

Ево мојих примедба на пишчеву трећу деклинацију у 3. издању.

§. 25. А, I. „Konsonantske osnove diele se: I. na osnove, koje prave nominativ *bez* padeznoga nastavka s (*bezsigmatski nominativ*); to su osnove na: **l, r, n, s.**“ — Да се ови термини „*bezsigmatski*“ и „*sigmatski*“ из грчке граматике, и то из науке о глаголским облицима унесу и у латинску граматiku, и то у трећу деклинацију, предложио је директор једне бечке гимназије, *Dr. I. Huemer*. У својој рецензији на 2. издање Голдбахерове латинске граматике, које је изишло год. 1886., рекао је он ово: Ich schlage zu § 42. der zweiten Auflage zur Regel: „Die Wörter mit consonantischen Stämmen zerfallen wieder I. in solche, die den Nomin. ohne s bilden,“ die Einschaltung, resp. Benennung *asigmatisch*, zur folgenden Abtheilung den Terminus *sigmatisch* vor, wodurch die Regel vereinfacht und ein wichtiger Terminus schon in der ersten Classe ohne Mühe eingebürgert wird³⁾. Три године касније, год.

¹⁾ v. у Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft, herausgegeben von Dr. Iwan Müller, Erster Halbband, p. 127—239.

²⁾ Zeitschr. f. d. oesterr. Gymn., 1887, S. 542.

³⁾ Ztschft f. d. oesterr. Gymn. 1886, S. 278.

1889., издао је проф. Голдбахер З. издање своје граматике, и ми не видимо, да је он овај предлог Химеров усвојио. А што је тако учинио, са свим је добро учинио. Јер зар дечаку из првог, па и другог, разреда гимназијског мало посла и муке задају пет латинских деклинација са својим многим свршенима, већ му треба одмах, чим почне учити З. латинску деклинацију, товарити на памћење и оне термине, које ће учити из грчке граматике истом у III. разреду другог течаја, кад дође до творбе футура и аориста. А најпосле може се и у науци о грчком глаголу проћи кроз целу гимназију без поменутих термина, као што нам то доказују толике извршене грчке граматике (Кегијева, Гертова, Хинтнерова и т. д.), у којима нема спомена о терминима „*asigmatish*“ и „*sigmatish*“.

§ 25, А, I, 2. „*Dvoslovčane osnove srednjega spola mienjaju: a) u nom. и akuz. o u u.*“ Јесу ли *dedecus* осн. *dedecos dedecoris*, срамота, и *facinus* осн. *facinos facinoris* (дело) „*dvoslovčane osnove?*“ За тим није коректно рећи „*u nom. и akuz.*“, већ треба рећи: „*u nom. и akuz. sing.*“ Голдбахер каже: *die zwei = und mehrsilbigen Neutrastämme auf os schwächen 1. o zu u vor s im Nom. und Acc. Sing.* (§ 45).

На истом месту каже г. писац: „*Dvoslovčane osnove srednjeg spola на os mienjaju: b) mnoge uz to o и e и kosi padežih: nom. manus osn. munos munëris dar.*“ Акуз. синг. *manus* јесте „*kosi padež*“; па да ли основа *munos* у овом падежу „*mienja o u e?*“ А *nom. и voc. plur. munera* нису „*kosi padeži*“, већ „*upravni*“, па зар се не мења *o u e?*

Уз ово правило: „*Dvoslovčane osnove srednjega spola на os mienjaju itd.*“, пошто би се, разуме се, поправило, требало би свакако да дође и овај додатак Голдбахеров: „*Darnach richtet sich auch ein Comm. lëpus, lëpör-is Hase und ein Fem. Vënus, Venër-is.*“ пошто су ово врло обичне две речи са основом на *s*.

Да обратим овде пажњу и на једну недоследност. У овом §-у 25. пише г. писац „*osnove dvo-slovčane*“, за тим „*jednakosložne*“ и „*nejednakosložne*.“ За што не и „*dvosložne?*“

§ 25, А, I, 3. „*Nekoliko osnova на r sa suglasnikom pred njim prima u nominativu e pred r: pater patris otac.*“ Правило би ово било јасније, кад би овако гласило: „*Основе на tr и br у међу у номинативу e пред r: patër patr-is отац, matër matris мати, fratër fratr-is брат, imber imbr-is киша.*“

§ 25, I, Оразка. „*ebur* бјелокост има у *genitivu eböris, femur* стегно *femöris, robur* hrast *roböris.*“ Овака оразка позајмљена је од емпирије.

Према претходним правилима, у којима је писац назначио, како консонантске основе на *l, n, r, s*, праве номинатив, требало би, да је и ова опаска стилизована од прилике онако као у Голдбахера: „*Vor r schwächen im Nom. und Acc. Sing. o zu u die Neutra robur, -öris; femur, -öris; ebur, -öris; iëcur, -öris,*“ или као у Коцола: „*Ein kurzes ö wird vor r in u erweicht in ebur eböris, robur roböris, iëcur iëcöris.*“

Уједно бих за додатак овој опасци, који гласи: „*Pamti jošte: fel fell-is žuč, mel mell-is med, far farr-is žito, as ass-is as*“ привезао питање: За што је из њега изостала реч *os oss-is* кост, која је много и обичнија и важнија него *fel* жуч и *far* брашно?

§ 25, А, II. „*Konsonantske osnove diele se: II. на osnove, које праве nominativ pridievši osnovi padežni nastavak s (sigmatshí nominativ); to su osnove на: b, p, g, c, d, t.*“ Требало би додати још: „*i jedna jedina osnova на m: hiems hiem-is zima.*“ О овој тако важној речи нема спомена у целој III. деклинацији.

На истом месту каже даље писац: „*Tom se prilikom stapa s sa g и c u x, d и t ginu pred s, n. pr.: osnova päs nom. pacs = pac mir; osnova pëd nom. pëds = pës noga.*“ Коректнија је стилизација овога правила ево овакова: „*Tom се приликом стапају g и c са s у x, d и t гину пред s.*“ *Goldbacher* каже: „*der Kehllaut verbindet sich mit dem s des Nom. zu x*“ (§ 50). *Scheindler*: „*Ein Guttural verbindet sich mit s zu x; vgl. lëx aus leg+s (St. leg) und pax aus pac+s (St. pac).*“ *Lattmann-Müller*: „*K—laut mit s wird x: (pac-s) pax, (rëg-s) rëx.*“ Итд.

§ 25, А II, 1. „*Višesložne osnove mienjaju u nominativu i u e: princeps princip-is prvak, iudex iudic-is sudac, miles milit-is vojnik.*“ Па „*višesložne osnove*“ су и *appendix appendic-is, cornix cornic-is, radix radic-is, cassis cassid-is, cuspis cuspid-is*, итд. Да ли и оне „*mienjaju u nominativu i u e?*“ Овим правилом хтео је г. писац да каже оно, што каже *Goldbacher* овим својим правилом: „*Ist bei zwei — und mehrsilbigen Stämmen e mit einem stummen Consonanten im Auslaute, so geht dasselbe, wenn eine Silbe hinzukommt, in i über: municeps municip-is Mithbürger, -in; iudex iudic-is Richter; miles milit-is Soldat. (Ausgenommen sind nur wenige Stämme auf et, z. B.: sëgës segët-is Saat).*“ Кад се ово правило онако обрне, као што га је обрнуо г. писац, онда дабогме добије са свим други смисао. Још бих имао примедбу да учиним и на назив „*višesložne osnove.*“ Под „*višesložnim osnovama*“ разумеју се по правилу основе, које имају више од два слога. Како су наведене основе *princip, iudic, milit* основне од два

слога, а нпр. *municip* основа од три слога, то поминути назив „*višesložne osnove*“ треба заменити овако: „основе од два или више слогова.“ Ено, као што видесмо, и Голдбахер каже: „*zwei — und mehrsilbige Stämme.*“

§ 25, А, II, 2. „Основе грчких риечи одбацују у nominativu крајњи глас *t*; *nt* изпада у nominativu изпред *s*: *aenigma aenigmat-is* zagonetka; *Xenophon Xenophont-is* Xenophont, *gigas gigant-is* gorostas.“ — Полатињена грчка *neutra* на *ma*, чија се основа свршује на *t*, и која творе номинатив без наставка *s*, ваља пренети у § 25, А, I. А грчка *nomina propria* на *ov* gen. *ovtos* и *ovtos*, као *Xenophon*, *Diomedon*, боље би онда било пренети у „sklonitbu грчких samostavnika,“ и то у § 56.

§ 25, А, II, 2. Опазка. „Од *merces*, *trabes*, *urbes* itd. postalo je *merx* (roba), *trabs* (greda), *urbs* (grad) tim, što je *e* pred *s* nestalo. Osnove ovih rieči svršavale su se takodjer na *i*, odatle i genitivi *mercium*, *trabium*, *urbium*. I osnove na *nt*, *nd*, *rt* imale su izprva osnovu na *i*, dakle: *monti*, *glandi*, *parti*, odatle i genitivi: *montium*, *glandium*, *partium* i prislov *partim*.“ — По овој опасци учи ученик пре свега, да су речи *merx*, *urbs* постале од *merces*, *urbes*, да су дакле управо основе на *-s*. Ниједна од познатијих страних граматика латинских, које су мање или више по основинској теорији израђене за гимназије, као нпр. Шајндлерова, Голдбахерова, Коциолова, Стерманова, Ландграфова, нема те напомене. Има је Швајцер-Сидлерова граматика, али то је ein Grundriss für Universitätsvorlesungen, der daneben auch Gymnasiallehrern und strebsamen reiferen Schülern willkommen sein dürfte¹⁾. Шта даље учи ученик из ове опаске? Учи, да „su se osnove ovih rieči svršavale takodjer na *i*.“ Но и у 1. опасци § 29, 4, где је умесније, назначено је, да се овим „samostavnikom svršavala izprva osnova na *i*; stoga je i genitivni svršetak *-ium*.“ Са свим је дакле излишна ова опаска уз § 25, II. А у толико је излишнија, кад се на ум узму још ове околности.

По §-у 11. у коме има ово правило: „Osnova razabira se najbolje u genitivu plurala, jer što ostaje kad se odbaci genitivni nastavak, može se u obće smatrati osnovom: tako je od genitiva *ranarum*, *corvorum* *rum* nastavak, a osnova *rana* i *corvo*,“ јесу нпр. *merx merci-um*, *urbs urbi-um* вокалске основе (основе на *-i*).

А по § 25, II, у коме има правило, које гласи: „Konsonantske osnove diele se II. na osnove, koje prave nominativ pridievši osnovi padežni nastavak *s*;

¹⁾ Grammatik der lateinischen Sprache, bearbeitet von Dr. Heinrich Schweizer-Sidler und Dr. Alfred Surber, 2. Aufl., 1888, p. 82.

to su osnove na *b*, *p*, *g*, *c*, *d*, *t*“ и по § 29, 2, где се *urbs urb-is*, *merx merc-is* итд. називају „samostavnici s dva suglasnika pred nastavkom“, јесу ове речи консонантске основе.

§ 25, В, I.: „Osnovam rieči mužkoga i ženskoga spola pridieva se u nominativu *s*, pred kojim se samoglasnik *i* često mienja u *e*; n. pr.: osnova *civi* nom. *civis* (gradjanin), osn. *nubi* nom. *nubes* (oblak).“ Да *i* у *ë* прелази, није никаква реткост; то бива не само код неутра (*marë* осн. *mari*), већ и код речи, које творе номинатив са *s* (*milës*, осн. *milit*); али да *i* у *ë* прелази (*nubës*, осн. *nubi*; *cladës* осн. *cladi* итд.), лако је *pefiu*, али није лако *dokazati*¹⁾.

§ 25, В, II. „osnove rieči srednjega spola mienjaju u nominativu крајњи samoglasnik *i* у *e*, а *s* им се не придиева, n. pr.: осн. *marí* nom. *māre* (more).“ *Animāli*, *vectigāli*, *calcāri*, *exemplāri* итд. јесу као год и *mari* „osnove rieči srednjega spola na *-i*;“ па да ли и ове „mienjaju u nominativu крајњи samoglasnik *i* у *e*?“ Што на стр. 15. има напомена: „Samostavnici na *āl* -*alis*, *ār* -*āris*, izprva pridavnici na *-is*, *-e*, sklanjaju se kao *māre* n. pr. *animāl* -*ālis* životinja, abl. *animālī* nom. pl. *animalia* gen. *animalium*,“ то ни учитеља ни ученика не би одвратило, да из горњих речи не изведе поменути закључак. За то би горње правило требало да гласи од прилике онако, као што читамо у Коциола: „die Neutra (der Stämme auf *i*) verwandeln immer das *i* in *ë*; dieses wird aber bei den mehrsilbigen Stämmen auf *ālī* und *ārī* stets abgeworfen unter Verkürzung das *ā*.“²⁾ или као што читамо и у Бертинга: „die ungeschlechtigen auf *-i* verwandeln das *i* in *e*: *mari* wird *mare* Meer; die auf *-ālī* und *ārī* werfen das *i* ab und verkürzen das *a*: *animālī* wird *animal* Thier, *calcāri* wird *calcar* Sporn“³⁾. Или да је макар и овако написано то правило, као што читамо у Латман-Мулера: „der Nominat. der Neutra verwandelt immer *i* in *e* (mare, cubile); dieses *e* wird aber von den mehrsilbigen Neutris mit vorhergehendem *al* oder *ar* gewöhnlich abgeworfen (*animal*, *calcar*)“⁴⁾.

§ 25, В, II. Опазка. „Rieči s osnovom na *-i* stapajući genitivni nastavak *-is* s крајњим *i* од основе имају у genitivu толико slogova колико *i* у nominativu, те се зову **jednakosložne (parisyllaba)**; u. pr. *nubes*, *nubis*; rieči pak s osnovom na suglasnik

¹⁾ F. Bemerkungen zu Prof. Dr. Aug. Scheindlers lat. Schulgrammatik, p. 38.

²⁾ Lateinische Schulgrammatik von Heinrich Koziol, Prag 1884, S. 21.

³⁾ Lateinische Formenlehre für Gymnasien und Schulen, bearbeitet von Dr. O. Bertling, S. 11.

⁴⁾ Kurzgefasste lateinische Grammatik von Dr. J. Lattmann und Prof. H. D. Müller, 6. Auflage besorgt von Dr. H. Lattmann, Göttingen, 1890, S. 12.

WWW.UNILIB.RS
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

imaju u genitivu više slogova nego u nominativu, te se zovu **nejednakosložne (imparisyllaba)** n. pr. *comes comētis*¹⁾. Пре свега бих приметио, да би место „rieči s osnovom na -i starajući genitivni nastavak -is s krajnjim i od osnove imaju itd.“ боље било рећи: „rieči s osnovom na -i starajući ovo -i (или: овај завршни вокал основе) sa genitivnim nastavkom -is imaju itd.“ А сад још ово. Кад би нпр. речи *animal, tribunal, vectigal, exemplar, pulvinar*, којима је основа на *i*, гласиле у ном. синг. *animale, tribunale, vectigale, exemplare*, онда би доиста било свакоме јасно као сунце, да су то *parisyllaba*. Али пошто им ном. синг. гласи *a+ni+mal, tri+bu+pal* и т. д., који има дакле три слога, а генитив *a+ni+ma+lis, vec+ti+ga+liš* итд., који има четири слога, онда је доиста чудно учити, да су *animal, vectigal* итд. „rieči *jednakosložne (parisyllaba)*.“ По мом је мишљењу са свим коректна ова примедба професора Scheindler-а: „die Substantiva auf *al, ālis* und *ar, āris* sind die einzigen *ungleichsilbigen* Wörter, deren Stamm auf *i* endet: auch sie sind ursprünglich *gleichsilbig*; sie sind nämlich ursprünglich Neutra von Adjectiven auf *is, e*; z. B. *vectigal Steuer, vom Adjectivum vectigalis, e steuerpflichtig. Die volle, gleichsilbige Form findet sich auch zuweilen, so exemplare neben exemplar, animale neben animal, vectigale neben vectigal*“¹⁾ На другу пак половину опазке, која гласи: „rieči pak s osnovom na suglasnik imaju u genitivu više slogova nego u nominativu, te se zovu **nejednakosložne (imparisyllaba)** n. pr. *comes comētis*“ приметио бих ово. *Pater patris, mater matris, frater fratris* итд. јесу „rieči s osnovom na suglasnik“; па да ли оне „imaju u genitivu više slogova nego u nominativu“, и да ли су дакле „nejednakosložne“? С тога бих ја био за то, да останемо при онакој дефиницији „jednakosložnih i nejednakosložnih rieči“, какву смо до сада учили, какву има у својој граматици латинској и тако обазрив писац као што је Paul Harre²⁾, и какву је и г Павец имао у II. издању своје словнице: „Rieči, koje imaju u genitivu toliko slogova koliko i u nominativu zovu se **jednakosložne (parisyllaba)**, n. p. *nu-bes oblak gen. nu-bis*; rieči pak, koje imaju u genitivu više slogova nego u nominativu, zovu se **nejednakosložne (imparisyllaba)**, n. pr. *co-mes pratilac gen. co-mī-tis*“.

§ 26, 1. „**pridavnici (participi) jednoga svršetka**, t. j. pridavnici, koji imaju za sva tri roda samo jedan svršetak: *felix gen. felicis sretan, sretna, sretno*; *legens gen. legentis* čitajući, koji, -a, -e, čita“.— Није коректно рећи „pridavnici (participi) jednoga

¹⁾ Lat. Schulgrammatik von Dr. August Scheindler, Wien und Prag, 1889, S. 12.

²⁾ Lateinische Schulgrammatik von Dr. Paul Harre, Berlin 1885, S. 8.

svršetka; а за што није коректно рећи, казаху мало ниже.

§ 26, 3. „Ovi pridavnici (t. j. pridavnici trojega svršetka na *er, is, e*, као: *acer, acris, acre*; *alacer, -cris, -ere* итд.) imaju *e* pred *r* samo u nominativu i vokativu singulara mužkoga spola. Izuzima se *celer, celēris, celēre* brz; gen. plur. *celērum*“¹⁾. Ове напомене, да gen. plur. од *celer* гласи *celērum*, није имао писац у II издању своје лат. словнице; а није је требао унети ни у III. издање, јер облик *celerum* (м. *celerium*) долази као **адјектив само на једном месту, и то код Целија Аурелијана (Caelius Aurelianus)**.¹⁾ Ген. плур. *celerum* употребљава се само као subst.: *tribunus celerum* заповедник коњице.²⁾ Као gen. plur. ваља дакле од адјектива *celer* творити *celerium*, а не *celerum*³⁾. Овом приликом да споменем и то, да сам некад и ја у својој граматици имао gen. pl. *celerum* м. *celerium*, али сам то већ поодавно изоставио као и други писци латинске граматике.

§ 26, 3, Opazka. „Pridavnici trojega svršetka bijahu izprva takodjer pridavnici dvojega svršetka, no kasnije odbaciše u nominativu singulara mužkoga spola -is. Nekoliko ih se u najboljoj prozi nalazi takodjer sa dva svršetka: *pater, -tris, -tre* truo i *putris, -e*; *silvester, -tris, -tre* šumski i *silvestris, -e*; *saluber, -bris, -bre* zdrav i *salubris, -e*; *celēber, -bris, -bre* slavan i *celebris, -e*“.— Први део ове опазке „Pridavnici — mužkoga spola -is“ са свим нејасан и излишан. Довољно је: „Nekoliko se ovih pridavnika trojega svršetka u najboljoj prozi...: *celebris, -e*“.

§ 27, I. „Pridavnici (participi) jednoga svršetka osim onih na *x, rs, ns*, imajući za osnovu suglasnik, sklanjaju se kao samostavnici s konsonantskom osnovom. Tako isto sklanjaju se i **komparativi**.“ — „Pridavnici jednoga svršetka osim onih na *x, rs, ns*“ то су придavnici 1) на *bs* и *ps* (н. пр. *caelebs, inops*), 2) на *es* (н. пр. *dives*), 3) на *os* (н. пр. *compos*), 4) на *us* (само *vetus*), 5) на *ar* (н. пр. *par*), 6) на *er* (н. пр. *pauper*), 7) на *or* (н. пр. *memor*), 8) на *ur* (само *cicur*). Ниједнога партиципа једнога свршетка, који би се овако свршивао, нема. С тога дакле не ваља рећи „pridavnici (participi) jednoga svršetka“.

¹⁾ Lexikon der lateinischen Wortformen, zusammengestellt von Prof. Dr. K. E. Georges, Leipzig, 1890, S. 124.

²⁾ *Celerum* als substantiv findet sich Liv. I 59, 7 und sonst vereinzelt (P. Harre, Ztschft f. d. Gymnasial-Wesen, Berlin, 1886, S. 357). Cf. i Lat. Grammatik von Dr. A. Goldbacher, 2. Auflage, Wien, 1886, S. 30.

³⁾ Für *celerum* ist regelrecht *celerium* zu bilden. Wenn der Gen. plur. *celerium* nicht vorkommt (*celeri* und *celeria* sind bezeugt), so ist dies Zufall. Bekanntlich begegnet ja auch von mare der gen. pl. nirgends (Priscian citiert aus Naevius marum!) und maribus nur Caes. b. g. V 1. N. I. 261 u. 417, Wagener, Phil. Rundschau III Sp. 824. (Harre u Ztschft f. d. GW, 1886, S. 357 u Ztschft f. d. GW, 1889, S. 665).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

већ само „*pridavnici jednoga svršetka*“. Незгодно је ово правило и због овога, што ћу сад рећи. У §-у 31, 2, b) каже се, да у abl. sing. имају -е ови *pridavnici s konsonantskom osnovom*: *caelibe, paupere, principe, divite, participe, vetere*. У овом истом §-у наводи се, да *par, dispar* и *impar* имају у abl. sing. -i: *pari, dispari, impari*. За тим се у том истом §-у каже, да ови *pridavnici s konsonantskom osnovom*: *vigil, memor, inops, hebes, teres* гласе у abl. sing. *vigili, memōri, inōpi, hebēti, terēti*. Најпосле читамо у §-у 35 ово: „*pridavnici sastavljeni od caput (praeceps strm)* имају -*cipitis*, у abl. sing. *svršuju se na -i* а nom. akuz. plur. *srednjega spola na -ia*; *genitiva plur. немају, dakle ancipiti, ancipitia*“. Кад пребројимо, колико важнијих *pridavnika jednoga svršetka s konsonantskom osnovom* имају abl. sing. на -e, а колико на -i, излази, да их мање има abl. sing. на -e него на -i, те према томе да није коректно, да се за њих каже, да „се *sklanjaju kao samostavnici s konsonantskom osnovom*“, т. ј. као *leo* и *tempus*.

§ 27, II. „*Pridavnici dvojega i trojega svršetka, za tim pridavnici (participi) jednoga svršetka na x, rs, ns, имајући за osnovu -i,*¹⁾ *sklanjaju se kao samostavnici s vokalskom osnovom*.“ Нема такође ниједнога партиципа, који би се свршивао на *x* или *rs*, те с тога никако није коректна ни стилизација: „*pridavnici (participi) jednoga svršetka na x, rs, ns*“. За тим нису сасвим тачне ни ове речи, да „се ови *pridavnici sklanjaju kao samostavnici s vokalskom osnovom*“. Као парадигму за деklinацију вокалских основа има у г. писца на првом месту *самоставник civis*, који у abl. sing. има *cive*.

Ту су н. пр. професори Шајндлер и Стегман, који су своју деklinацију адјектива израдили великим делом по основинској теорији, били обазривији. Место г. Павчевих правила (§ 27, I, II) читамо у Шајндлера у § 20. ове речи:

Die Adjectiva der dritten Declination (а то су 1. Adj. dreier Endungen auf er, is, e; 2. Adj. zweier Endungen auf is, e; 3. Adj. einer Endung) werden wie die *Neutra der i- Stämme* (mare das Meer) decliniert, haben also im Abl. Sing. den Ausgang *i*, im Nom. Acc. Voc. Plur. des Neutrums *ia*, im Gen. Plur. *ium*.“

А у Стегмана, у §. 23. читамо ово:

¹⁾ *Lattmann-Müller*-у су ови „*pridavnici jednoga svršetka na x, rs, ns*“, *konsonantische Stämme* (v. његову *Kurzgefasste lateinische Grammatik*, 6. Aufl., 1890, p. 21), а не вокалске основе на -i. Један доказ више, колико су основне напред (стр. 132) поменуће речи Павла Харца: „*Ich wage es allerdings nicht, eine scharfe Scheidung zwischen der konsonantischen und I-deklination vorzunehmen und gegen bessere Erkenntniss etwas Unpraktisches und zugleich Unwissenschaftliches in die Schulgrammatik hineinzutragen.*“

„Die Adjectiva der dritten Declination werden wie die *vokalischen Stämme* decliniert, haben also die unterscheidenden Endungen *i, ium, ia*.“

Деklinацију пак вокалских основа почиње он овако:

„§ 20. *Vokalische Stämme (-i, -ium, -ia)*.

Rein vokalische Stämme sind nur die *Neutra auf e, al, ar*: mare n. Meer, St. *mari*.“

§ 28 садржи деklinацију компаратива *clarior* и адјектива *dulcis, dulce*. Овом деklinацијом илустровао је г. писац своја два правила о деklinацији *pridavnika i participa 3. sklonitbe* (§ 27, I, II). По мом мишљењу требало је свакако додати још деklinацију једног адјектива на *er, is, e, n. pr. acer, acris, acre*, и једног са једним свршетком н. пр. *felix. Longum iter est per praeccepta, breve et efficax per exempla*.

§ 29, 1. „U *genitivu plurala* имају -*ium* мјесто -*um*: 1. Svi *jednakosložni samostavnici*, jer im se *osnova svršuje na i*: *civis* osn. *civi, civium*; *nubes* osn. *nubi, nubium*. *Izuzimaju se genitivi: canum, iuvenum*; *canis pas, iuvenis mladić*.“ Из овог правила изводи се, да се свима једнакосложним самоставницима основа свршује на -i, или другим речма, да нема ниједног „*jednakosložnog samostavnika*“, који се свршује на консонант. А зар *pater, mater, frater, accipiter*, нису subst. *parisyllaba*, којима се основа свршује на консонант?

§ 29, 2. „U *genitivu plurala* имају -*ium* мјесто -*um*: *Samostavnici s dva suglasnika pred nastavkom, dakle: urbium od urbs grad, montium od mons gora, partium od pars čest, lintrium od linter čamac, noctium od nox noć, ossium od os kost*.“ Јесу ли у *lintrium*, а тако исто у *imbrium* и *ventrium* „*dva suglasnika pred nastavkom*“?

Још бих на оба ова правила (§ 29, 1., и § 29, 2.) приметно, да и за то нису коректна, што нема оштре разлике међу њима, што једно друго не искључују. Јер н. пр. *ensis*, (gen. *ens-is*), *mensis, hostis, piscis, turris* и т. д. зар нису такође „*самоставници s dva suglasnika pred nastavkom*“, те зар не могу имати у ген. плур. -*ium* и по правилу § 29, 2.?

Ова два правила гласе у г. писца у II. издању његове лат. словнице сасвим коректно, те их по мом мишљењу није требало мењати, осим што је у правилу 2) испред речи „*самоставници*“ требало ставити само реч „*nejednakosložni*“. Ево да наведем та два правила из II. издања:

§ 29. U *genitivu plurala* имају -*ium* мјесто -*um*:

1) Svi *jednakosložni samostavnici, dakle: nubium od nubes nubis oblak; imbrium od imber imbris kiš; lintrium od linter lintris čamac.*

Izuzimaju se genitivi na -um:

accipitrum, fratrum, matrum, patrum, canum,
juvenum, senum;
accipiter jastrieb, canis pas,
frater brat, juvenis mladić,
mater mati, senex starac
pater otac,

Opazka. I od samostavnika: *volucris* ptica, *mensis* mjesec, *vates* prorok, *sedes* sjedište nalazi se često genitiv na -um.

2) (Nejednakosložni) samostavnici s dva suglasnika pred nastavkom; dakle:

urbium od urbs grad, partium od pars čest,
ossium od os kost, noctium od nox noće.
montium od mons gora.

§ 29, 4. »Na -ium svršuju se i ovi genitivi:

faucium, litium, murium, nivium, virium,
fauces grlo, nix snieg,
lis pravda, vis jakost.
mus miš,

Из овог броја треба да се изостави murium, пошто има и облик murum. Генитива murium нема у писаца, што се читају у школи, а murum има у Cic. nat. deor. 2, 157. Cf. Lexikon der lat. Wortformen von Dr. K. E. Georges, Leipzig 1890, S. 439; Neue I, 280; Zeitschr. f. d. Gymn.-Wesen, 1886, S. 357 P. Harre у рецензији Шуцове мале лат. граматике, услед које је из најновијег издања ове књиге избачено murium. С тога нисам ни ја у V. издање својих лат. облика унео murium.

§ 29, 4, Opazka 1. »I samostavnikom navedenim pod 2. 3. 4. svršavala se osnova izprva na i; s toga je i genitivni svršetak -ium«. Зар за онога, који почиње учити лат. језик, није plus quam satis да зна, да је н. пр. mus основа на s (§, 25, I, 2), него га треба још учити, да се овом »samostavniku osnova izprva svršavala na -i«? Као што сам напред напоменуо, ни то не треба ученика учити, да gen. pl. од mus гласи murium, а немоли још, да се томе »samostavniku osnova izprva svršavala na -i«.

§ 29, 4, Opazka 2. »Od gdjekojih jednosložnih samostavnika kao cor (cordis) srdce, mel (mellis) med, sal (salis) sol, pax (pācis) mir itd. ne nahodi se genitiv plurala«. Ово су такве реткости, које би се само in futuram oblivionem учице, и којима с тога никако није место у школској граматичи. А ако би баш требало напоменути, да cor, mel, sal, pax немају ген. плур., такој би напомени било место у § 48, где су смештена defectiva casibus.

(СВРШИТЕ СЕ)

НОВЕ КЊИГЕ И ЛИСТОВИ

Од књижарнице г. Стеве Х. Поповића у Крагујевцу добило је уредништво »Просв. Гласника« овај књижевни оглас:

Пољска привреда. Уџбеник за школу и народ. Израдио: Паја Т. Годоровић — Ђаковчић, управник ратарске школе у Краљеву. Ратарство; Градинарство; Ливадарство; Воћарство; Виноградарство; Шумарство. Издање књижарнице Стеве Х. Поповића. Цена је 1·20 дин. — Књига је ова израђена за ученике V. разреда наших основних школа и потпуно по програму, који је министарство просвете прописало за предавање пољске привреде у V. разреду основне школе.

С тога се топло препоручује учитељима V. разреда основ. школâ. — Не мање она је за употребу и за сваког практичног пољопривредника, јер у популарном излагању обухвата најважније поуке из споменутих привредних грна.

Препродавцима 10%⁰, а књижарима уобичајени рат.

Гласник за забаву и науку. Број 1., год. I. Уредник: проф. М. Павловић. Власник-издавач: књижара Велимира Валожиха, у Београду. Излази сваког 10., 20. и 30. на табаку и половини вел. 8°. — 1. број донео је ову садржину: *Песник*. Посвећено пријатељу Илији Вукићевићу, од Војислава. — *Љубав* (причица из живота старих Римљана). — *Света старина*, спев Вл. М. Јовановића. — *Мрачно пролеће*, скица Кората*) Рича. — *Он ће искру наћи*. Спев С. Д. Мијалковића. — *Рефлексје о идеји као сили*, од проф. К. Стојановића. — *Народне песме из Македоније: Извир вода* (из кратовске нахије). — *Писма Ђ. Јакшића Ђ. Поповићу* (1855—1863). — *Помени*. — *Листак: Шекспиров партер*. — *Књижевни преглед*. — *Позориште*. — *Књижевне белешке*. — Цена је листу: на годину 12 дин. или 6 фор.; на пола године 6 дин. или 2 фор.; на четврт године 3 дин. или 1 и по фор. — Претплата се шаље књижарници В. Валожиха у Београду. — За Аустро-Угарску примају претплату све тамош. поште, а и књижарнице: А. Пајевића у Н. Саду, Браће Јовановића у Панчеву и Ј. Карамате у Земуну.

Пчелица. Поучно-забавни листић за старо и младо. Садржина је 1. броју (од 15. јан. ове год.): *Свадба Маре, деспота Ђурђа Смедеревца*. Написао Чета Мијатовић. — *Инокостина*. Написао М. Ђ. Милићевић. — *Одломак песме »Сељак«*, од Вл. М. Јовановића. — *Како је постала у народу пословица »Што год ко чини, све себи«*. (Из збирке Вука

*) Ваља да Конрада. Уреди.

Ст. Караџића.) — Пријатељи „Пчелице“: добротвори, скупљачи. — Годишња је цена листу 80 новч.; полугодишња: 40 новч.; за Србију: на годину 2·50 дин., на пола године 1·25 дин. Претплата се шаље уреднику у Беловар. (У овом броју нису нигде означени рокови, у којима ће лист излазити, а тако исто ни име уредниково. Уредн. „Пр. Гл.“)

Споменаκ. Лист за забаву и поуку српској деци. Власник, издавач и уредник: *Иван Мартиновић*, учитељ. Излази 20. дана свакога месеца на целом табаку. Годишња цена: за Аустро-Угарску, Босну, Херцеговину и Црну Гору 1 фор. или 2 круне; за Србију 2·50 дин. — Претплата се шаље г. Вељку Константиновићу у Панчеву. — Садржина је 1-ој свесци (од 20. јан. ове год.): *Српској деци* (песма). — *Поздрав „Споменку“* (песма). — *Станко* (припов.). — *Мала Сракиња*. Спев Алексе Р. Шантића. — *Стакленица (чаша)*. Весела игра у једном чину. Написао Јосиф Флигл. — *Моја жеља*. Песма Свет. Ђоровића. — *Мати и кћи* (песма; превод с нем.). — *Како не ваља рећи, а како ваља*. — *Савет* (песма). — *Захвалне животиње и незахвални човек*. Индијска скаска. — *Брза помоћ* (прев.). *Милета и керче му* (песма). — Разне вести. — Загонетка. Дечји добротвори. Шала и збиља.

БИБЛИОГРАФСКИ СПИСАК

УРЕДНИШТВУ ПОСЛАТИХ КЊИГА

Pod Nehajem. Приповијест из сењскога живота. Написао *Vjenceslav Novak*. Наградила „Матица Хрватска“ из закладе Душана Котура за г. 1891. У Загребу. Наклада „Матице Хрватске“ (тисак Карла Албрехта). 1892. — Мања 8°, стр. 193. Цена 75 новч. Ова књига чини 145—247 свезак „Забавне књијнице Матике Хрватске“.

Pastorak. Пучки играказ у четири чина. Написао *Josip Eugen Tomić*. Наградила године 1892. управа хрватскога земаљскога казалишта првом наградом. Загреб. Наклада „Мат. Хрв.“ (тисак К. Албрехта). 1892. — Мања 8°, стр. 142. Цена 50 новч. Ова књига чини 148—149. св. „Заб. књијжн. Матике Хрватске“.

Osvit. Слике из тридесетих година. Написао *Ksaver Šandor-Gjalski*. У Загребу. Накл. „Матице Хрватске“ (тисак К. Албрехта). 1892. — Мања 8°, стр. 351. Цена 1 фор. Ова књига чини 150—153. св. „Забавне књијнице М. Хрватске“.

Slike iz obćega zemljopisa. Написао *Dr. Ivan Hoić*. Књига трећа. Европа: Скандинавски полуоток (Шведска и Норвешка). Данска. Њемачка. Са 74 слике и три земљописне карте. Награђено из за-

кладе грофа Ив. Неп. Драшковића за годину 1891. Загреб. Наклада „Матице Хрватске“ (тисак К. Албрехта). 1892. — Већа 8°, стр. 208. Цена 2 фор. Ово је 17. књига „Ручне књијнице Мат. Хрватске“.

F. M. A. Mignet. *Poviest francuzke revolucije* од године 1789. до године 1815. Превео, припоменком и казалом попратио *Ivan Kabar*. Загреб. Наклада „М. Хрв.“ (тисак К. Албрехта). 1892. — 8, стр. XXII и 394. Цена 2 фор. и 50 новч. Ово је 11. књига „Svjetske Poviesti“ коју издаје „Матика Хрватска“.

Kristof Kolumbo i Otkriće Amerike. Написао *Juraj Carić*. Са 51 сликом и географском картом Колумбових путовања. Награђено од закладе Адолфа Вебер-Ткалчевића за годину 1891. Загреб. Наклада „Матице Хрватске“ (тисак К. Албрехта). 1892. — Већа 8°, стр. 273 и 2 листа. Цена 1. фор. и 50 новч.

Hrvatska Antologija. Умјетно пјесничтво старијега и новијега доба. Саставио *Hugo Badalić*. Загреб 1892. Издање „Матице Хрватске“. Тисак Карла Албрехта. — Велика 8°, стр. XIX и 310. Цена 2 фор. и 50 новч. (Књига је врло укусно израђена, има 1 слику, 3 засебна натписна листа за 3 главна одељка, украшена вињетама, којих има и на странама где се почињу мањи одељци. И на првом и на другом три натписна листа неке су речи печатане црвеним словима).

Matica Hrvatska од године 1842. до године 1892. Спомен-књига. Написали *Tade Smičiklas* и *Franjo Marković*. Са дванаест слика и једним снимком рукописа. У Загребу 1892. Издање „Матице Хрватске“. Тисак Карла Албрехта. — Велика 8°, стр. XVI и 338. Цена 2 фор. и 50 новч.

Plutarhovi izabrani životopisi знаменитих Грка и Римљана. Део први. Животописи знаменитих Грка. Превео, увод и биљешке написао *Stjepan Senč*. Загреб. Наклада „Мат. Хрв.“ (тисак К. Албрехта). 1892. — Мања 8°, стр. 296 и 3 листа. Цена за Матичине чланове 1 фор.; књијарска 1 фор. и 50 новч. Ова књига чини 9. свезак у збирци „Prievodi grčkih i rimskih klasika“, које издаје „Матика Хрватска“.

Писма о књијевности српској и хрватској, од *Јована Бошковића*. Прва половина, прештампана из Летописа „Матице Српске“, свеске 170 и 171. У Новоме Саду, штампарија српске књијаре Браће М. Поповића, 1892. — 8°, стр. 111. Цена 1 крунаш (50 новч.) или 1 динар.

Свештенство и манастири у Србији. Из путних бележака једног богослова. Издање Бачке друштине богословског „Братства“. Београд. Штам-

пано у краљ. српској држ. штампарији, 1892. г. — Већа 8°; стр. 41. Цена 0-50 лин.

Цјесник и Вила, од **Николе I. Петине**. Државна штампарија, 1892. — Обична 8°; стр. 205. Цена ?

Основи психологије. Неколико предавања о познавању душе, као увод у науку о васпитању. Написао својим ученицима **Стево Чутурило**. Београд. Штампано у српско-краљевској државној штампарији, 1892. — Већа 8°; стр. 45. Цена ?

О утицају домаће дисциплине од **Јосифа В. Стојановића**. Накладом књижаре Браће А. Павловића. Ниш. Штампарија Ђорђа Мунца, 1893. — Обична 8°; стр. 40. Цена 40 пара дин.

Црногорка. Приповетка Франческа Д. Онгара. С немачког превео Милан Ј. Шимић (Друго поправљено издање). Крагујевац. Штампарија Анд. Јовановића, 1892. — Обична 8°; стр. 54. Цена 50 пара дин. или 25 новч.

Годишњак Рударског Одељења Министарства Народне Привреде. I. Са 33 слике у тексту и 2 колорисане карте у прилогу. Београд, у држ. штамп. Краљевине Србије, 1891. — Вел. 8°, стр. IV и 237. Цена 5 динара.

Гласник Земаљског Музеја у Босни и Херцеговини. Уредник Коста Херман. Год. IV. книга

IV. 1892. Сарајево. — Вел. 8°, стр. 279. до 458., са 14 приложених слика, и многим сликама у тексту. Цена 80 новчића.

Предавач (збирка предавања за осн. школу). Одштампано из „Учитеља“ од год. I. до XII. Београд, штампано у држ. штамп. Краљ. Србије. 1893. — Вел. 8°, стр. 245. Цена 2 дин.

Војнички Буквар. Саставио К. Јокић, пешад. капетан. Београд, у држ. штамп. 1893. — 16°, стр. 59. Цена 50 пара дин.

Критика и Књижевност. Студија Радована Кошутића. Београд, у држ. штамп. 1893. — Вел. 8°, стр. 65. Цена 1 динар или 50 новч.

Нови Требевић.*) Велики српски илустровани календар у Босни и Херцеговини. За годину просту 1893., која има 365 дана. Год. II. Уредно Стево Калуђерчић, срп. учитељ. Издање и штампа прве срп. штампарије Ристе Ј. Савића у Сарајеву. — 4°, стр. 127 и 4 листа огласа. (На засебном листу је лик пок. Илије Милосављевића Коларца, а у тексту имају 42 слике). Цена 50 новчића.

Буджет за приходити и расходити на књажество Бугария прѣзъ 1893 година. Софија, држ. штампарија, 1892.

*) Стигао је уредништву почетком фебр. ове год.

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

РАЗНИ ЗАПИСИ

Професорско Друштво¹⁾

Намеран сам да, ма и у најкрупнијим потезима, упознам читаоце овога часописа с радом *четвртог годишњег збора Професорског Друштва*, који је држан у Београду, у дане 10. и 11. августа 1892. године. Али пре него што то учиним, налазим за потребно да проговорим неколико речи о ранијем раду овога друштва, о његовом постанку и напредовању — управо да у кратко изложим историју овога друштва. Држим да је то потребно, поред осталог и зато, што о томе до сада није ни било говора у овоме листу, налазећи да би требало, да службени лист, „Просветни Гласник“, као орган министарства просвете и црквених

¹⁾ Због нагомиланог материјала, овај извештај није могао раније ући у „Просв. Гласник“. Уреди.

послова, прати и бележи рад и кретање свију просветних друштава, која помажу ширење и унапређење просвете у нас. А у таква друштва, без сумње, на прво место долазе „Професорско Друштво“, „Учитељско Удружење“ и т. д.

Осим тога, тиме ћемо имати на једном месту у прегледу скупљен сав досадашњи рад овога друштва, а то је потребно за све оне, који се за то интересују, а не примају „Наставника“. Овај лист данас има тек 273 претплатника.

* * *

Прва мисао о установи „Професорског Друштва“ јавила се много раније, али на њеном остварењу први пут се почело радити у 1888. години. О прослави неумрлог Вука Стефановића Караџића, која је извршена у Београду месеца октобра помнуте год., беше се искупило око 80 наставника средњих школа, које из унутрашњости Србије, а

које из Београда. Они су тада на једном збору изјавили потребу да се оснује *друштво наставника средњих школа*. Ради тога изабран је нарочити привремени одбор, коме је стављено у задатак, да изради нацрт правила овога друштва. Израђени нацрт правила послат је свима наставницима на оцену. Према свима напоменама, које је привремени одбор добио од појединих наставника, израђена су правила за Професорско Друштво, која су се имала претрести и утврдити на првом редовном годишњем збору самога друштва.

*

Први збор Професорског Друштва састао се у Београду о Тројицама 12. и 13. априла 1889 године. На овоме збору било је свега 128 наставника средњих школа. Овај је збор имао поглавити задатак, да претресе и утврди стална „Правила Професорског Друштва“, што је и урађено на првом и другом састанку. На трећем састанку изабрана је стална друштвена управа, која се према друштвеним правилима састоји из девет чланова. За тим је на овоме састанку председник овога збора г. Др. Никола Ј. Петровић, прочитао своју расправу: *„О професорском положају у школи, у држави, у друштву у другим јевропским државама и у Србији“*¹⁾. Приликом дебате, која је отворена о овој расправи, многи су чланови збора изнели своје мишљење о питањима, која су обухваћена овом расправом.

*

Други редовни годишњи збор „Професорског Друштва“ био је у Београду 9., 10. и 11. августа 1890. године, јер је чланом 30. друштвених правила утврђено, да се збор увек држи у Београду у првој половини месеца августа сваке године. На овом другом збору било је свега 108 наставника средњих школа, дакле 20 наставника мање него на првом збору. Да није ово знак познате српске карактеристике, по којој се ми за сваку нову ствар, у почетку, и сувише ватрено заузимамо, наравно док се та заузимљивост састоји у речима, а после све више хладнимо и постајемо равнодушнији, нарочито, кад треба радом засведочити своју оданост и заузимљивост?!

За председника овоме збору изабран је г. Стеван Ловчевић, председник управе овога друштва, професор из Београда; за потпредседника г. Михаило Марковић, директор и професор нишке гимназије, а за секретаре: г. г. Љубомир Јовановић, професор II. беогр. гимназије и Светислав Ст. Симић, предавач из Зајечара. За тим је прочитан извештај

¹⁾ Ова је расправа штампана у „Просв. Гласнику“, свесци за месец април 1889. године.

друштвене управе о њеном раду и о стању друштва у минулој години. Из овог извештаја види се рад и кретање овога друштва и његове управе у прошлој години, у којој је било свега 230 редовних чланова. После тога прочитан је извештај о стању друштвене благајнице, из кога се види да је у прошлој години било свега прихода 4111·50 д., а расхода 2414·70 д., и да је број претплатника у овој години износио само 323. Збор је саслушао и једногласно усвојио и један и други извештај. Тог истог дана, у 4 сахата после подне, држана је седница *филолошког одсека*, на којој је г. Јован Несторовић, професор из Зајечара, читао своју расправу: *„О живим језицима у гимназији“*. О овоме питању вођена је дуга дебата, али одлука није донета, већ је то одложено за доцније.

Други састанак овога збора био је 10. августа пре подне, на коме је претресано ово питање:

О једноликој и разноликој гимназији, од Пере П. Ђорђевића. После многих говора о овој расправи, донесена је оваква одлука: *„Други професорски збор наставника средњих школа Краљевине Србије мисли: да средња настава, према савременом културном развоју, као и према нашим приликама, треба да има једнолики тип средње школе с потребном бифуркацијом у вишим разредима“*.

После подне била је седница *природњачко-математичког одсека*, на којој је Ђорђе П. Рокнић, професор шабачке гимназије, прочитао своју расправу: *„О развоју механичко-физичких наука“*, која је само саслушана и о којој није вођена дебата, нити је донесена каква одлука.

Трећи зборски састанак држан је 12. августа пре подне. На њему су извршени ови послови:

1. Г. Стева Ловчевић, професор I. београдске гимназије, прочитао је свој чланак: *„О оцењивању и превођењу ђака“*. Поводом ове расправе, а после подуже дебате, донесене су ове резолуције: а.) *„Други професорски збор налази: да би било и потребно и корисно, да се досадашње двомесечно оцењивање ученика замени тромесечним“*; — б.) *„Други професорски збор налази, да би извођење годишњих резултата од оцена из појединих наставних предмета требало да врши разредни или професорски савет, обзирући се на месечне резултате, али их не свдећи аритметички“*; — и в.) *„Други професорски збор налази, да се може усвојити начело да се бољи ученици (које би као такве обележио разредни или професорски савет) превде у старије разреде без испита“*.

2.) Претресан је предлог пожаревачког подбора Професорског Друштва: *„О учењу живих језика“*. Збор је усвојио предлог овог подбора,

који се састоји у томе: да у гимназијама треба обавезно учити оба жива језика и не допуштати ученицима да сами бирају језик за изучавање.

3.) Збор је без претреса усвојио предлог позжаревачког пододбора: да се свестраније и тачније води статистика појединих гимназија и да се износи у годишњим извештајима, који би требало да обухвате целокупни живот дотичне гимназије у минулој години.

4.) Збор је приступио претресу предлога г. Косте Ивковића, професора зајечарске гимназије, о урачунавању година предавачке службе, те је после краће дебате једногласно донео одлуку: »Скуп професорски, с обзиром на остале струке у државној служби, као и с обзиром на природу наставничких дужности, сматра као ствар правичности, да се наставницима средњих школа урачунају у указне године службе све године, које су у служби као наставници провели до ступања у професорски положај, ако су имали потребне квалификације«.

5.) На послетку је збор, поводом мучког убиства српског конзула у Приштини и других неких појава у српским земљама отоманске царевине, а на предлог г. Ањима Анђелковића, предавача јагодинске ниже гимназије, донео ову одлуку: »Помајући погибао, која озбиљно прети српском живљу у владавини отоманске царевине, други збор Професорског Друштва изјављује наду, да ће позвани чиниоци и цео народ српски одлучно стати на браник светиња народних, при чему ће у наставника средњих школа Краљевине Србије наћи највећу готовост да сваки рад на томе потпомогну свим својим силама«.

Тиме је завршен рад другог редовног годишњег збора Професорског Друштва.

*

Трећи редовни годишњи збор Професорског Друштва држан је у Београду, у дане: 8, 9. и 10. августа 1891. године. Овај је збор походио само 91 наставник средње школе, дакле 17 наставника мање него на другом збору, а 37 наставника мање, него што их је било на првом збору! Пошто је председник управе Професорског Друштва, г. Ст. Ловчевић, професор, отворио збор беседом, збор се конституисао, изабравши себи за председника г. Михаила Марковића, директора и професора нишке гимназије; за потпредседника г. Ђоку Анђелковића, директора и професора јагодинске ниже гимназије; за секретаре: г. Михаила Илића, професора крагујевачке гимназије, и Петра Ј. Петровића, предавача нишке гимназије. За тим је прочитан извештај управе Професорског Друштва о њеном раду и друштвеном стању у прошлој години. Из овог извештаја види се, да у 31 средњем заводу има 250 чланова, дакле

20 чланова више него у прошлој години. Осим тога из извештаја се лепо види целокупни рад и кретање Професорског Друштва у прошлој години. После тога прочитан је извештај о стању друштвене благајнице, из кога се види да је прихода било свега 5334·50, а расхода 4472·30 дин., дакле приход је нешто мало већи од прошле године, а расход се скоро удвостручио. Најзад су учињене неке измене у друштвеним правилима.

После подне су секције држале своје седнице. Тако: у историјско-филолошкој секцији г. Стева Ловчевић, професор из Београда, прочитао је своју расправу: »Ошта историја у нашим гимназијама«. После дуге дебате по овоме предмету, донесена је оваква одлука: »Секција историјско-филолошка налази, да наставу народне историје у гимназији треба и проширити и дати јој јачу научну основу, но што је то могућно учинити у разредима ниже гимназије, где се она сада предаје, те би јој с тога ваљало дати места и у вишој гимназији«.

У природно-математичкој секцији прочитао је г. Срета Ј. Стојковић, професор из Београда, своју расправу: »Основи теорије одреднице у гимназији«. Секција је поводом ове расправе, а без икакве дебате, донела ове одлуке:

1. Да ова »теорија о детерминантама« уђе у програм математичке наставе у гимназијама; —
2. Да јој место буде као завршни одељак Алгебре у VII. разреду; — и 3. Да у програму обухвати овај обим: а., значај одредница; б., правила о померању редова одредничког склопа; в., развијање одреднице на пододреднице; г., упрошћавање одредница, и д., примена одредница на решавање једначина.

На истом састанку ове секције, г. Стева Давидовић, професор београдске реалке, држао је предавање о »Примени пројективног сродства«. Секција је одлучила: да и примена пројективног сродства уђе у програм за реални гимназијски одељак.

Други састанак овога збора држан је 9. августа пре подне, на којем су извршени ови послови:

1. Г. Живан Живановић, професор треће београдске гимназије, прочитао је своју расправу: »О васпитању у средњим школама«. После кратке дебате о овој важној теми, донесена је ова одлука:

»Збор професора средњих школа, ценећи потребу, да се на васпитање у нашим средњим школама мора обратити што већа пажња, сматра да је по ту васпитну задаћу од важности: да се на Великој Школи — која даје наставнике нашим средњим школама — установи стална катедра за педагогију«.

2.) Г. Мита Живковић, професор I. београдске гимназије, прочитао је своју расправу »О испиту зрелости«. Збор је после дуге дебате донео

WWW.UNILIB.BS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

овакву одлуку: „Збор, сматрајући у начелу потребу реформе испита зрелости, за чије решење потребују и озбиљне и опширне студије, мисли, да су назови, изнети у расправи г. Мите Живковића, професора, корисни прилози и грађа за правилно решење истога питања“.

3.) Овај је зборски састанак настављен истога дана после подне, када је г. Радован Кандић, предавач пожаревачке гимназије, прочитао своју расправу: „О заједничкој настави (мушке и женске деце) у средњим школама, с обзиром на наше прилике“. Збор је и ову расправу с великом пажњом саслушао, те је после дуге дебате донео ову одлуку: „Увиђајући наглу потребу вишег образовања нашег женскиња, збор налази, да је потребно приступити реформи садашње више женске школе образовањем женских учитељских школа и женских гимназија, како би постепено престала потреба да женска деца иду заједно с мушкарцима у средње школе“. (Овде би се могло напоменути, да је ова резолуција доста непотпуна, јер би се отварањем женских учитељских школа, повукла из средњих школа само она женска деца, која се спремају за наставнице, а остала деца, која то неће, морала би и даље походити средње школе. Дакле, треба се постарати за образовање и оне женске деце, која неће бити учитељице. За њих би се морала отворити нарочита врста виших женских школа, али не као што је ова у Београду, која нити потпуно спрема добре наставнице, нити добре домаћице. Рефер.)

После тога су секције држале своје састанке. У историјско-филолошкој секцији прочитао је г. Момчило Иванић, професор I. београдске гимназије, своју расправу: „Српски језик у нашим средњим школама“. Поводом ове расправе, а после подуже дебате, секција је усвојила ову одлуку:

„Да би се унапредила настава у српском језику у нашим средњим школама, потребно је, да се у нижим разредима, почевши од II., темељно изучи српска граматика по деловима, на упоредно-историјској основи. А да би се граматичка теорија довела у што већу везу са применом, преко је потребна нарочита читанка, удешена према програмом тачно одређеном, граматичком градиву. Таква иста читанка потребна је и за литерарне облике. Још би наставу овога предмета много унапредило, кад би с једне стране ученици доносили из основне школе више граматичкога знања, но што се то тражи садашњим правилима о пријамним испитима, а с друге стране, кад би се у Великој Школи јустановио филолошки семинар.“

У природно-математичкој секцији, г. Борислав Б. Тодоровић, професор београд. Учитељске Школе,

прочитао је своју расправу: „О училима за природне науке у средњим школама“. После кратке дебате о овој ствари донесена је ова одлука:

„Секција природно-математичка III. професорског збора налази, да треба при зидању нових школских зграда, као и при оправљању и дозификавању (дографивању) старих, обратити пажњу на локале за збирке, слушаонице и радионице за природне науке; училима треба прво набављати оним школама, које ништа немају, или имају врло мало; а међу училима опет нарочито имати на уму она оруђа, која су потребна наставницима за прикупљање (утензилије, алати) и рад на училима“.

Последњи састанак овога збора држан је 10. августа пре подне, на коме је г. Живојин П. Симић, професор београдске реалке, прочитао своју расправу „О професорским испитима“. Ово је питање веома интересовало цео збор, и после дуге дебате донесена је оваква одлука:

„Збор је мишљења, да се закон о професорским испитима од 1880. године измени у томе, да, задржавајући данашњу тражњу српског и страног језика за све кандидате, — унесе потребну тражбу педагошких знања, и да олакша груписање предмета не реметећи главни карактер научно-стручних група“.

За тим је г. Милан Шевић, предавач пожаревачке гимназије, прочитао своју расправу „О гимназијској методици“, предлажући одлуку о томе, коју је збор без дебате усвојио и која гласи:

„Трећи редовни збор Професорског Друштва налази, да је јединство и хармонија наставе битни услов за успех у настави гимназијској, и да су му помоћна средства: класни учитељи, стручни и разредни савети и редовни професорски савети“.

На послетку је прочитан предлог г. М. Вујковића, учитеља језика врањске ниже гимназије, „О ученичким оценама“. Како је ово питање претресано на другом редовном збору Професорског Друштва, којом је приликом донесена и потребна резолуција, то је збор после кратких напомена о томе, и не налазећи за потребно да се поново упушта у претрес истакнутог питања, остао при ранијој својој одлуци, изјавивши да:

„Збор одлучује, да остаје при прошлогодишњим резолуцијама у овом питању“.

Тиме је завршен и трећи збор овог друштва, којем је дневни ред био обилатији и од првог и од другог збора.

Изневши доведе радове првог, другог и трећег збора Професорског Друштва, остаје нам још да изложимо и рад овогодишњег, четвртог збора (1892. г.).

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОР

Г. д-р Иван Лазаревић, о којем је у св. 10. и 11. „Просв. Гласника“ за 1892. год. (на стр. 823.) јављено, да је завештао 12.000 дин. за просветне циљеве, известио је о томе министарство просвете и цркв. послова оваквим писмом :

Господину мин. просвете и црквених послова.

Желећи да и ја припомоћем да школе напредују и све савршеније буду; желећи да се брже развија умно и физички народ, из ког сам поникао, да људи што срећнији буду, да се умно и морално усавршавају: ја поклањам српској држави, односно министарству просвете, сто двадесет комада 3^о/₁₀ срп. државних лозова, обвезница, (номиналне вредности 12.000 динара); да се од добивених новаца од лозова, на начин ниже означени, издају награде онима, који напишу најбољу тему:

О поправљању и усавршавању наставног плана и наставног програма.

Имајући у виду наставне планове и програме свију образованих народа, у теми нарочито имало би се објаснити, каквих школа треба имати. Шта треба учити у основним школама и какву циљ исте треба да постизавају? Какву циљ треба да постигну средње школе и шта треба у истима учити? Шта треба учити у стручним школама и каквих факултета треба имати и т. д.?

Да би се што већа корист имала од поклона, и да би основни капитал што већи био, желео бих:

1. Да се добивени новац од купона и извучених лозова скупи у једно, и то да буде основни

капитал, који да се не крњи, и темати да се награђују само од интереса од тог главног капитала. Награде да се не издају, док сви лозови не буду извучени. Раније добивени новац од извучених лозова и новац од купона да се дотле предају на приклад у штедионицу или ма који други сигуран новчани завод. Док се не извуку сви лозови, у ниже означено време, (шесте године), ако ми буде могуће, даваћу најмање 1000 динара министарству просвете за награду темата.

2. Да се темати награђују интересом од главног капитала сваке шесте године, јер мислим, да наставне програме не би требало и не могу се мењати сваке године. Ако буде велики главни капитал, услед добивеног каквог главног згодитка, и услед тога био и велики интерес, могу се према увиђаности људи, који просветом рукују, и раније, пре шесте године, темати расписивати и награђивати; а могу се и овоме слични темати задавати, којим би се просвета и умни развитак унапређивали и морал у народу подизао.

3. Да награду могу добити највише три лица, која су на изврстан начин поднела темате министарству просвете, које ће према рефератима људи из просветног савета или других стручњака са просветних завода и награде издавати. Новац би се (сав интерес од главног капитала) тако распоредио, да би се покрај награде темата и трошкови за реферате (и штампање темата) могли подмирити.

Примите, господине министре, уверење одличног поштовања од

1. септ. 1892. год. Д-ра Ивана Лазаревића с. р.
у Аранђеловцу. лекара среза јасеничког.



WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

